

ČASOPIS ZA PRAVNU TEORIJU I PRAKSU

PRAVNA MISAO

3 – 4

ožujak – travanj / mart – april

Sarajevo 2014.

Izdaje:

BOSNA I HERCEGOVINA
FEDERACIJA BOSNE I HERCEGOVINE
FEDERALNO MINISTARSTVO PRAVDE
ZAVOD ZA JAVNU UPRAVU
www.fmp.gov.ba

Časopis "PРАВNA MISAO" upisan je u evidenciju javnih glasila u Ministarstvu obrazovanja, nauke, kulture i sporta, pod brojem 727 od 23.10.1997. godine.

Redakcija časopisa:

Prof. dr. Hajrija SIJERČIĆ ČOLIĆ, prof. dr. Meliha POVLAKIĆ,
doc. dr. sc. Enver IŠERIĆ, Anto ČAVAR

Glavni i odgovorni urednik: Doc. dr. sci. Almir MALJEVIĆ

Izvršna urednica: Mirjana BAŠIĆ

Lektorica: Anita LAŠTRO

Produkcija: Federalno ministarstvo pravde

Štampa: "Štamparija Fojnica" d.d.

Za štampariju: Šehzija Buljina

DTP: Federalno ministarstvo pravde

Grafičko rješenje: Ice-net d.o.o. Sarajevo

Tiraž: 160 primjeraka

Časopis izlazi dvomjesečno.

ISSN 0555-0092

GODIŠNJA PRETPLATA:	Za organe i organizacije na teritoriji BiH	120,00 KM
	Za pojedince	100,00 KM
	Za studente i neposlene	50,00 KM
	Za inostranstvo	200,00 KM

UPLATU UPUTITI NA: Federalno ministarstvo financija/finansija
Union Banka dd Sarajevo
Transakcijski račun: 102-050-00001066-98
Budžetska organizacija: 1501001
Vrsta prihoda: 722597
Općina: 077

ADRESA REDAKCIJE: Federalno ministarstvo pravde
Zavod za javnu upravu
Sarajevo, Ul. Valtera Perića 15
Tel.: +387 33 203 918, fax: 668 956
Email: Pravna.Misao@fmp.gov.ba

ID 4200785450004

Časopis "Pravna misao" indeksira se u bazi Legal Source (EBSCOhost)
i uvršten je u Ulrichweb Global Serials Directory

SADRŽAJ

Uvodna riječ glavnog urednika 5

PREGLEDNI ZNANSTVENI RAD

Ajdin Huseinspahić Tragovi velikih pravnih sistema u Bosni i Hercegovini 7

STRUČNI ČLANAK

Mahir Muharemović Novi pogledi na suverenitet 37

Zdravko Gavrić Posjed bez efektivne faktičke vlasti 67

PRIKAZ

Zarije Seizović Prikaz knjige "Neofašizam u etno-fraku"
autora Esada Bajtala 88

Đemaludin Mutapčić Novi Program pravosudnog ispita
Federalnog ministarstva pravde 98

JUBILEJ

Sead Bahtijarević Pedeset godina Ustavnog suda Bosne i Hercegovine 88

Đemaludin Mutapčić Sedam godina od uvođenja latinskog notarijata
u pravosudni sitem savremene Bosne i Hercegovine 98

SUDSKA PRAKSA

Ustavni sud Bosne i Hercegovine
(Pripremili akademik prof. dr Miodrag N. Simović, potpredsjednik Ustavnog suda
Bosne i Hercegovine i redovni profesor Pravnog fakulteta u Banja Luci i
doc. dr Vladimir M. Simović, tužilac Tužilaštva Bosne i Hercegovine) 108

Sud Bosne i Hercegovine
(Pripremio prof. dr Branko Morait, sudija Suda Bosne i Hercegovine) 114

Ustavni sud Federacije Bosne i Hercegovine
(Pripremio Sead Bahtijarević, sudac Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine) 117

Upute za autore 128

CONTENTS

Foreword of the Editor-in-Chief	5
SCIENTIFIC REVIEW	
Ajdin Huseinspahić Traces of Major Legal Systems in Bosnia and Herzegovina	7
PROFESSIONAL PAPER	
Mahir Muharemović New Views on Sovereignty	37
Zdravko Gavrić Possession without Effective De Facto Power	67
REVIEW	
Zarije Seizović Review of the book "Neo-Fascism in Ethno-Tux", by Esad Bajtal	88
Đemaludin Mutapčić New Programme for the Judicial Exam of the Federal Ministry of Justice	98
ANNIVERSARY	
Sead Bahtijarević 50 Years of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina	88
Đemaludin Mutapčić 7 Years since the Institution of Latin Notary Services in the Legal System of Modern Bosnia and Herzegovina	98
CASE LAW	
Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina (Prepared by Academician Professor Miodrag N. Simović, L.L.D., Vice-Chair of the Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina and Full Professor at the Faculty of Law in Banja Luka with Assistant Professor Vladimir M. Simović, D.Sc. – Prosecutor at Prosecutor's Office of Bosnia and Herzegovina)	108
Court of Bosnia and Herzegovina (Prepared by Professor Branko Morait L.L.D., Judge of the Court of Bosnia and Herzegovina)	114
Constitutional Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina (Prepared by Sead Bahtijarević, Judge of the Constitutional Court of the Federation of Bosnia and Herzegovina)	117
Instructions for authors	128

UVODNA RIJEČ GLAVNOG UREDNIKA

Poštovani čitaoci,

Čitajte i pišite!

Doc. dr. sci. Almir Maljević
Glavni i odgovorni urednik

TRAGOVI VELIKIH PRAVNIH SISTEMA U BOSNI I HERCEGOVINI

pregledni znanstveni rad

UDK: 340.15
340.132.2

mr. sci. **Ajdin Huseinspahić***

"Za pravo, kao i za jezik, nema trenutka apsolutnog prestanka; ono je predmet istog kretanja i razvoja kao svaka druga narodna tendencija; [...] Pravo raste sa rastom, i jača sa jačinom naroda, i konačno odumire kako narod gubi svoju nacionalnost."

Friedrich Carl von Savigny

Sažetak

Romansko-germanski pravni sistem u Bosni i Hercegovini bio je pod uticajima drugih pravnih sistema, koji su ostavili traga na pravo u našoj državi. Pravo, zajedno s drugim društvenim pojavama, čini samostalnost bića jednog naroda. Ono s njim živi i razvija se. Zato je za poznavanje prava jednog naroda i njegovu kodifikaciju, neophodno njegovo poznavanje od davnih, prirodnih vremena, a to znači njegovo historijsko istraživanje i proučavanje.

Stoga, s pravom možemo kazati kako je romansko-germanski pravni sistem u Bosni i Hercegovini baziran na recepciji rimskog prava, bio otvoren za pravne principe i norme drugih pravnih sistema koji su se pokazali učinkovitim u regulisanju društvenih odnosa među stanovnicima naše zemlje. Tako su se u našoj državi dugo vremena, uz civilno pravni sistem, primjenjivale norme šerijatskog pravnog sistema, kao i odredbe kanonskog prava kojih se narod pridržavao. Nakon Drugog svjetskog rata otpočinje faza stvaranja socijalističkog pravnog sistema koji opstaje sve do početka devedesetih godina. Urušavanjem ovog pravnog sistema, krajem XX stoljeća, u našoj državi je sve intenzivniji uticaj *common law* pravnog sistema, koji zbog svoje praktičnosti nailazi na plodno pravno područje.

Ključne riječi

Pravni sistem, civilno pravo, common law, šerijatsko pravo, kanonsko pravo, socijalističko pravo.

* Viši asistent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Zenici;
iur_ajdin@yahoo.com

Uvod

Bosna i Hercegovina je vjekovima pripadala nemalom europskom krugu zemalja, čiji je pravni sistem baziran na recepciji rimskog prava koje predstavlja jednu od najvećih tekovina antičke rimske države. Na njenom teritoriju su se često susretali, ne samo različite kulture i tradicije, nego i različiti pravni sistemi, tako da je Bosna i Hercegovina kontinuirano bivala na pravnoj vjetrometini čije udare je uspješno amortizovala i akceptirala osnovne vrijednosti svakog pravnog sistema, koji se i svojim najmanjim dijelom recipirao na njenoj teritoriji. Kao rezultat prilagodljivosti različitim pravnim sistemima i pravne apsorpcije pravnih instituta unutar svakog od njih, možemo konstatovati da je Bosna i Hercegovina "stasala" u državu koja u svojim najvažnijim pravnim aktima baštini europske i svjetske sisteme vrijednosti zaštite svakog čovjeka i njegovih temeljnih prava i sloboda. Baš zbog toga posebno izazovnim mi se učinilo analizirati i sagledati da li su i u kojoj mjeri veliki pravni sistemi današnjice ostavili traga u Bosni i Hercegovini, te kako je stanovništvo prihvatilo pravne norme u okviru jednakih pravnih grana, a unutar različitih pravnih sistema. Stoga, možda će baš ovaj rad nekome biti poticaj da studioznije opservira ovo pitanje, te da u okviru obimnijeg naučnog rada pristupi izučavanju ove teme, a što je svakako i jedan od ciljeva rada.

1. Pojam i vrste pravnih sistema

Svaki pravni sistem počiva na sveukupnim društvenim, ekonomskim i političkim čimbenicima koji ga uveliko kreiraju i utječu na njegovo oblikovanje i postojanje. Pravni sistemi zemalja u svijetu danas se uveliko razlikuju. Te podjele su posljedica kako različite historije, uticaja naroda i religije tako i društvene strukture i jezika.¹ Možda bi baš zbog uticaja ovih faktora mogli konstatovati da je Bosna i Hercegovina (BiH) u prošlosti predstavljala plodno tlo za klijanje različitih pravnih izdanaka. Tako su različiti pravni sistemi ostavljali svoje tragove koje su narodi u ovoj državi prihvatili, prožimajući ih svojim važećim kompatibilnim moralnim, običajnim i pravnim normama.

¹ Stanojević O. i Stanković E. (2010) Savremeni pravni sistemi, Kragujevac, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu, str. 20.

Postoji nekoliko kriterijuma podjele pravnih sistema, pa se tako isti mogu klasificirati prema društveno-ekonomskom uređenju, načinu stvaranja prava, te uticaju vjerskih kanona. Prema prvom kriterijumu, države se mogu podijeliti na one u kojima je još uvijek egzistentna neka vrsta feudalizma, na kapitalističke i socijalističke. Prema načinu stvaranja prava, odnosno prema izvorima prava, postoje zemlje u kojima vladaju zakoni koje donose posebni zakonodavni organi i one u kojima sud u prvom redu stvara pravo (zemlje precedentnog prava).² Na koncu, prema uticaju vjerskih kanona sistemi se mogu podijeliti na one koji imaju pretežno laički karakter i one u kojima je veliki uticaj religije (neke islamske zemlje, Izrael...)³ Primjenjujući više navedenih kriterijuma, tradicionalno se današnji pravni univerzum naše planete dijeli na sljedeće grupe:

- a) zemlje civilnog prava,
- b) zemlje precedentnog prava,
- c) zemlje šerijatskog prava,
- d) socijalističke zemlje i ostale, koje je teško svrstati (Japan, Indija, Izrael).⁴

U grupu zemalja civilnog prava spadaju pravni sistemi europskog kontinenta i neki drugi koji se nalaze pod velikim uticajem Starog kontinenta.⁵

² Ibid., str. 20-21.

³ Ibid., str. 21.

⁴ Ibid.

⁵ Osnovna karakteristika ovog pravnog sistema je da se njihovi pravni sistemi temelje na recipiranom rimskom pravu. Zato se i zovu zemlje civilnog prava jer je naziv za rimsko pravo (uglavnom privatno) bio *ius civile*, neki dodaju da tu ima dosta elemenata i germanskog običajnog prava pa tako ovaj pravni sistem nazivaju rimsko-germanski.

René D. (1978) *Major legal Systems in the World today*, New York, The Free Press, str. 21.

Čuveni rimski pravnik Gaj, jedan od najpoznatijim među klasičnim pravnicima, dao je definiciju rimskog *ius civile*. U "Institucijama", djelu pisanom negdje oko 160. godine n.e. težeći da dâ opštu teoriju prava Gaj kaže: "Svi narodi kojima upravljau zakoni ili običaji služe se dijelom svojim sopstvenim pravom, dijelom pravom koje je zajedničko svim ljudima. Pravo koje je narod stvorio za sebe njegovo je posebno pravo i zove se građansko pravo (*ius civile*), kao pravo karakteristično za građane te države (*civitas*); a ono što je ustanovljeno među svim ljudima kao saglasno prirodi i razumu, te se u svih naroda jednako poštuje zove se pavo naroda (*ius gentium*), kao prao kojim se služe svi narodi. Tako se i rimski narod služi dijelom svojim sopstvenim pravom, dijelom pravom zaedničkim svim ljudima".

Jovanović M., (2002) Komentar starog rimskog *ius civile*, knjiga prva *Leges regiae*, Niš, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu, str. 11.

Po broju zemalja koje obuhvata, ova grupa je najrasprostranjenija u svijetu, a što je posebno došlo do izražaja otkako su zemlje Istočne Europe napustile marksističku doktrinu i vratile se u krug civilnog prava.⁶

Grupa čiji je rodonačelnik Engleska u kojoj se razvio poseban pravni sistem koji se temelji na sudskom precedentu, a iz ove zemlje se proširio na veći dio svijeta koji je bio dio Britanske imperije se označava kao grupa zemalja precedentnog prava (*common law*).⁷

Mnoge islamske zemlje bile su, ili su još uvijek, pod velikim uticajem prava svoje religije, tzv. šerijatskog prava.⁸ Religija je u historiji igrala veliku ulogu u nastanku i razvoju pravnih sistema.⁹

Socijalistička pravna porodica je sedamdesetih godina ovog vijeka obuhvatala polovinu svijeta. Te zemlje su prihvatale marksizam kao vodeću doktrinu koja je imala svoje mjesto i u procesu izgradnje vlastitog pravnog sistema koji su se zasnivali na ukidanju svojine nad sredstvima za proizvodnju i planskoj privredi.¹⁰

Zahvaljujući geografskom položaju koji je kroz historiju imala BiH je prošla kroz nekoliko pravnih sistema, bilo da su njihovi pravni instituti primjenjivani u potpunosti ili pak djelomično.¹¹

⁶ Stanojević O. i Stanković E., str. 22.

⁷ Ibid.

⁸ Vidjeti: Šarkić S. i Popović (2012) Veliki pravni sistemi i kodifikacije, Novi Sad, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu, str. 68.

⁹ Ibid.

¹⁰ Vidjeti: Marx K. i Engels F., Manifest Komunističke partije, http://staro.rifin.com/root/tekstovi/casopis_pdf/ek_ec_586.pdf (08.oktobar 2013.).

¹¹ O povjesnim društveno-ekonomskim prilikama u BiH vidjeti:

Imamović M. (1999) Historija države i prava Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 76.

Noel M. (1995) Povijest Bosne, Zagreb – Sarajevo, str. 4.

<http://webzoom.freewebs.com/ns-bosnia/Noel%20Malcolm%20-%20Povijest%20Bosne.pdf> (7.oktobar 2013.).

Ibrahimagić O. (1998) Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine, Sarajevo, Posebna izdanja br. 38, str. 7.

Klaić N. (1994) Srednjovjekovna Bosna-politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.), Zagreb, str. 79.

1.1. Osnovne karakteristike civilnog prava i njegov uticaj u Bosni i Hercegovini

Europsko-kontinentalni sistem prava ili sistem civilnog prava¹² nastao je u Europi na tradicijama rimskog prava.¹³ Zemlje civilnog prava svoj naziv duguju Rimljanima, pošto se zbog shvatanja ovog sistema polazi od značenja riječi *civilis*.¹⁴ Isto tako, Justinijanova kodifikacija koju je prvi put priredio i odštampao Gotofredus sredinom XVI stoljeća, naziva se *Corpus iuris civilis*, a što označava zbornik rimskog prava.¹⁵ Dakle, kada koristimo terminologiju "zemlje civilnog prava", mislimo na one pravne sisteme koji su nastali na tradiciji rimskog građanskog prava, jer je vremenom riječ *civilis* dobila značenje privatnog-građanskog prava. Zbog uticaja germanskog običajnog prava¹⁶ ovaj pravni sistem se označava i kao rimsko-germanski.¹⁷ Najvažniji faktori nastanka ovog pravnog sistema su: rimska pravna tradicija, prirodno-pravna teorija, germansko običajno pravo i kanonsko pravo.¹⁸

¹² Za ovu grupu pravnih sistema u upotrebi je više termina: sistem civilnog prava, sistem kontinentalnog prava, sistem europskog prava, rimsko-germanska porodica prava. Obrad Stanojević/Emilija Stanković, str. 115.

¹³ René D., i John E. C. Brierley, *Mayor Legal Systems in The World Today*, (1985) London, str. 33.-155.

¹⁴ Vidjeti fn. 7.

¹⁵ Stanojević O i Stanković E., str. 115.

¹⁶ Germanska plemena koja su ušla u sastav franačke države, donijela su sa sobom svoje rodovsko-plemenske običaje. Na osvojenoj teritoriji doseljena plemena su zatekla rimsko i romanizovano pravo.

Vidjeti: Vajs A. i Kandić Lj. (1984) *Opšta istorija države i prava*, Beograd, „Savremena administracija“, str. 87.-88.

¹⁷ Stanojević O i Stanković E., str. 115.

Neki autori favorizuju germanski prefiks u odnosu na rimski kao što je René David, doks druge strane stoje oni koji imaju oprečan stav po ovom pitanju.

Zweigert, Konrad; Kötz, H. (1998) *Introduction to Comparative Law*, Oxford, Clarendon Press.

René D., i John E. C. Brierley, *Mayor Legal Systems in The World Today*, London, 1985.

¹⁸ Vidjeti: Anđelić N. (2008) *Kratka povijest ljudskih prava*, Sarajevo, Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarnе postdiplomske studije (ACIPS) i Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini, str. 17. i dalje.

Nisu rijetki ni oni koji su ovaj pravni sistem skloni nazvati eurokontinentalnim kako bi ukazali na odvojenost ovog sistema u odnosu na one koji su također europski ali nisu civilni poput pravnog sistema Engleske.¹⁹

Znači, sistem civilnog prava svoje porijeklo vodi iz rimskog prava kodificiranog u Justinijanovom *Copus iuris civilisu*.²⁰ Jedna od najznačajnijih odlika ovog sistema se ogleda u činjenici što su norme civilnopravnog sistema sadržane u građanskim kodifikacijama. Većina građanskih kodifikacija su usvojene u XIX. i XX. stoljeću poput: francuski Code civil (1804), austrijski Bürgerliches Gesetzbuch (1811), njemački Bürgerliches Gesetzbuch (1896), japanski građanski zakonik (1896), švicarski Zivilgesetzbuch (1907) i italijanskog Codice civile (1942). Među ovim kodeksima postoje značajne razlike koje su često grupisane u dvije porodice, romansku i germansku.²¹

Iako se sistem civilnog prava razlikuje u mnogim zemljama koje pripadaju krugu eurokontinentalnog prava, ipak postoje karakteristike koje povezuju sve zemlje eurokontinentalnog pravnog kruga. Tako su u građanskim kodifikacijama ili kodifikovanim zakonskim tekstovima na kojima se u osnovi baziraju zemlje ovog pravnog sistema sadržana opća pravna pravila i principi prava, bez detaljnijih pravnih normi, kojih se sudovi moraju pridržavati u svome radu.²² Tako je i osnovna karakteristika zemalja civilnog pravnog sistema svedena na

¹⁹ Obično se ističe da je suštinska razlika između engleskog Common Law pravnog sistema i kontinentalnog prava u tome što je uticaj rimskog prava zaobišao Englesku. Međutim, to ne znači da je Englesko rimsko pravo bilo sasvim nepoznato. Rimsko pravo je ipak vremenom prodiralo u utjecalo na staro germansko pravo. Otud je već u prvoj polovini XIII. stoljeća, Mertonskim statutom zabranjena primjena rimskog prava, prevashodno s obzirom na strah barona da se preko rimskog prava ne proširi shvatanje da vladar treba da vlada bez ograničenja (načelo *princeps legibus solutus*). Tako se od kralja tražilo da Statutom prihvati obavezu da "nijedan zakon Engleske ne može biti izmijenjen" stranim pravom.

Vidjeti: Avramović S. i Stanimirović V., (2011) Uporedna pravna tradicija, sedmo izdanje, beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 222.-223.

²⁰ Vjerovatno najvažniji događaj europske pravne historije do XIX. stoljeća predstavlja kodifikacija rimskog prava, izvršene za vlade cara Justinijana (527.-565.) u srednjem vijeku nazvana Corpus iuris civilis-Zbornik građanskog prava. O Justinijanovoj kodifikaciji vidjeti: Šarkić S. i Popović D., str. 47.-59.

²¹ Pejovic C. (2001) Civil Law and Common Law: Two Different Paths Leading to the Same Goal, 32 VUWLR, str. 818-819.

Vidjeti: http://www.victoria.ac.nz/law/NZACL/PDFS/Vol_6_2000/Pejovic.pdf (08. oktobar 2013.).

²² Više o tome: Stanković E., Pravda i pravičnost u kodifikacijama građanskog prava kod nas, Pravni život, Beograd, 1994/413, br. 11-12, str.1595.-1616.

obavezu sudija da primjenjuju i tumače pravila sadržana u kodifikacijama ili drugim zakonima primjenjivim u konkretnim slučajevima.²³ Jasno je da u ovim slučajevima, kada se od kodifikacija ili drugih akata očekuje da se u njima regulišu svi slučajevi koji se mogu javiti u praksi, kodifikacije ne mogu regulisati sve društvene odnose koji se u praksi mogu pojaviti i koje sudije trebaju da riješe pa su u tim situacijama suci prinuđeni da primjenjuju neke od općih principa kako bi popunili pravne praznine.²⁴ Ovaj rimsko-germanski pravni sistem je imao dosta jak utjecaj i na području Engleske, no samo zahvaljujući utjecaju vladara i njihovom poznavanju zakonske profesije bilo je onemogućeno preuzimanje rimskog prava. Tradicionalno, u tim situacijama Engleska nije imala adekvatan odgovor na probleme koji su se javljali u društvu vezane za donošenje statuta pa se odgovor najčešće tražio u prethodnim sudskim odlukama vezanim za slične slučajeve.²⁵

Velikoj porodici država koje primjenjuju sistem civilnog prava pored zemalja Europe pripadaju sve zemlje Latinske Amerike, kao i bivše kolonije kontinentalnih europskih zemalja gdje pripada veliki broj afričkih zemalja, pravni sistemi Bliskog i Srednjeg istoka, uključujući Liban i Izrael.²⁶ Čak su i neke zemlje Dalekog istoka pod uticajem ovog pravnog sistema, kao što su: Indonezija, Kambodža, Laos, Vijetnam, Tajvan, Tajland, Tahiti i Filipini.²⁷

Zanimljivo je da i u zemljama u kojima vlada sistem precedentnog prava postoje oaze rimske pravne tradicije, odnosno zemlje kontinentalnog prava ili, još preciznije, područja s mješovitim pravnim uticajima. Tu možemo svrstati: Škotsku u Velikoj Britaniji, Luizijanu²⁸ i Portoriko u Sjedinjenim Američkim

²³ Pejovic C., str. 819.

²⁴ Ibid.

²⁵ Landskron R., *Common-Law and Civil-Law Legal Families a Misleading Categorisation*, 3.-4.

Vidjeti: <http://epublications.bond.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1048&context=theses> (08. oktobar 2013).

²⁶ Stanojević O. i Stanković E., str. 117.

²⁷ O pravnim sistemima azijskih zemalja vidjeti: Karčić F. (1991) *Islam u Jugoistočnoj Aziji*, Sarajevo, El-Kalem.

²⁸ Louisiana Civil Code iz 1870. godine, izvršila je veliki kulturni uticaj ne samo u SAD, već i šire. To je bilo moguće pošto je navedeni zakonik donesen pod jakim uticajem najvišeg romanističkog zakonika ikada usvojenog. Uticaj na federalno pravo i pravo drugih zemalja nije bio sistematski, niti dovoljno velik.

Vidjeti: <http://www.legis.state.la.us/lss/lss.asp?folder=67> (10. oktobar, 2013.).
Stanojević O. i Stanković E., fn. 53, str. 117.

Državama,²⁹ Kvibek u Kanadi, Južnoafričku Republiku.³⁰ Imamo li u vidu uticaj ove pravne tradicije u nekim drugim područjima kao što su Japan i Kina, s pravom možemo kazati da najveći broj pravnih sistema u svijetu pripada ovoj grupi, s tim što trebamo imati u vidu kako se većina pravnih sistema, pa tako i ovaj, nadopunjavaju drugim pravnim sistema ili postaju dijelom tih pravnih sistema, a što možemo uočiti na primjerima mnogih zemalja pa tako, između ostalog, i na primjeru Bosne i Hercegovine.

Bosna i Hercegovina je zemlja eurokontinentalnog pravnog sistema s izuzetno bogatom pravnom historijom, a što se posebno uočava kod sagledavanja svih sruštveno političkih i ekonomskih formacija kroz koje je država prolazila od prvog spomena do danas. Čak je početkom XX. stoljeća, po uzoru na druge zemlje eurokontinentalnog pravnog područja, pokušano s projektom kodifikacije građanskog prava. Iako ovaj projekat nije uspio te je država ostala bez jedinstvenog građanskog zakonika, ne možemo kazati kako nismo naslonjeni na romansko-germansku pravnu tradiciju, pošto postojanje jedinstvenog zakonika ili kodifikacije nisu jedine karakteristike ovog pravnog sistema. U staroj Jugoslaviji, građansko pravo je ostalo gotovo u čitavom svom opsegu neunificirano.³¹ Rad na izjednačavanju ove pravne grane, odnosno njenih centralnih područja, bio je, kako ćemo vidjeti, organiziran neposredno nakon ujedinjenja, ali se odvijao tako sporo da je tek 1934. godine dospio do završne faze (štampanjem "Predosnove Građanskog zakonika Kraljevine Jugoslavije" – po uzoru na Austrijski građanski zakonik (AGZ)), da bi nakon toga bio posve obustavljen. Pravni partikularizam (postojanje čak šest pravnih područja) očito nije smetao vitalnim interesima tadašnjih nosilaca vlasti da bi jednako žustro, kao u drugim pravnim granama, ustrajali da ga uklone.³² Predosnova je dakle sadržavala stvarno, obavezno, nasljedno i statusno pravo, uključivši u ovo posljednje i bračno, odnosno porodično pravo. Ovu materiju je rasporedila po trodijelnom (institucionom) sistemu.³³ Po granama koje je obuhvaćala i po sistemu po kojem

²⁹ A.N. Yiannopoulos (2008) Civil Law Commentaries, The Civil Codes of Louisiana, vol. 1.

³⁰ Stanojević O. i Stanković E., str. 117.

³¹ Radovčić V., Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji (Predosnova Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju), Zagreb, fn.24., str. 255.

Vidjeti: http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=86260 (11. oktobar 2013.)

³² Ibid., str. 255.

³³ Ibid., fn 65., str. 262.

je te grane rasporedila, Predosnova je posve slijedila svoj uzor, tj. AGZ, razlikujući se od njega tek po broju paragrafa (1432).³⁴

Kada je riječ o razvoju pravne nauke u okviru ovog pravnog sistema, napomenimo da su nakon Bolonje univerziteti osnivani u Kembriđu, Padovi, Napulju, Sijeni, Salamanki, Tuluzu, Parizu, Pragu, Krakovu, Kelnu. Na njima se izučava također rimsko pravo, a univerziteti postaju centri intelektualne, ali i političke djelatnosti. Njihov uticaj biva sve veći i oni značajno doprinose razbijanju srednjovjekovnog mraka. Vladari su uvidjeli kakve koristi donose studiji i univerziteti te su počeli da ima daju određene privilegije, a koje su se prevashodno odnosile na imunitet koji su dobijali studenti, a vremenom je zabranjen ulazak policije na teren univerziteta. Sve dobijene privilegije vodile su ka autonomiji univerziteta.

Od XII. do XIV. stoljeća nastavlja se izučavanje rimskog prava u jednom novom vidu. Naime, nakon znamenitog perioda djelovanja glosatora (XII. stoljeće), koji su bili isključivo bazirani na proučavanje rimskog prava kao "pisanog razuma", čije pravne akte treba s posebnom pažnjom proučavati, javljaju se postglosatori koji ne polaze od originalnih tekstova Justinjanove kodifikacije, nego su prihvatili tekstove glosa i uzimali ih za polazište svog proučavanja. Smatrali su to jednostavnijim putem izučavanja jer su glosatori dobrim dijelom rimsko pravo već prilagodili duhu vremena. U odnosu na glosatore, bili su još više okrenuti praktičnoj primjeni rimskog prava. Veliki broj definicija koje se koriste kao rimske djelo su upravo pravnika ovog pravca, a nastale su tumačenjem pravila rimskog prava. Naime, ni rimski pravници, a niti glosatori nisu se bavili definisanjem i uopštavanjem.³⁵

Pored ovog značajnog doprinosa bilo je i drugih, pa su tako poredili rimsko pravo s pravom sadržanim u statutima gradova, s feudalnim pravom, kao i s kanonskim pravom. Kao rezultat njihovog djelovanja nastaju dvije nove grane prava, i to: Međunarodno privatno pravo i Sudska medicina.³⁶

³⁴ Ibid., str. 262.

³⁵ O djelatnostima rimskih pravnika, odnosno poslovima respondere, cavere i agere, vidjeti: Bujuklić Ž., (2009) Forum Romanum, rimska država, pravo, religija i mitovi, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, str. 210.-211.

³⁶ Stanojević O. i Stanković E., str. 133.

1.2. Osnovne karakteristike anglosaksonskog pravnog sistema i njegov uticaj u Bosni i Hercegovini

Pošto su zemlje ovog pravnog sistema zadržale mnoge institute koji su nastajali kroz duži vremenski period, a koji se može mjeriti stoljećima, neophodno je pa gotovo i nezaobilazno ukazati na historijski kontekst nastanka ovog pravnog sistema, te naznaka njegovog utjecaja u BiH. Stoga se opravdanim može činiti opaska kako u zemljama ovog pravnog sistema historija još "živi", i to paralelno sa sadašnjošću.

Tokom velike seobe naroda, na britansko ostrvo su se naselila brojna germanska plemena. Najprije su to bili Angli, Sasi, Juti, a kasnije su to još intenzivnije činili Normani, također germanskog porijekla koji su isto prodirali iz Danske. Prilikom naseljavanja, germani su potiskivali starosjedilačka plemena Kelta (Gala), po čijem najstaknutijem plemenu - Briti, cijelo ostrvo dobija ime.³⁷ Veliki broj zemalja današnjice prihvata pravni sistem koji je nastao i razvio se u Engleskoj i koji se obično naziva anglosaksonski ili precedenti ili *common law* sistem. U početku je naziv anglosaksonski korišten kako bi se označio dio Saksonaca koji je prešao u Englesku da bi se tako razlikovali od onih koji su ostali u njemačkoj Saksoniji.³⁸ Kasnije se počinje primjenjivati na dva plemena koja žive na britanskim ostrvima, na Angle, po kojima je Engleska dobila ime, i Saksonce.³⁹ Iz Engleske se ovaj pravni sistem proširio na veći broj zemalja kojima je Engleska vladala ili koje je kolonizovala. To su Sjedinjene Američke Države, Kanada, Australija, Novi Zeland, a u nekoj mjeri ovaj sistem su prihvatile Indija, Pakistan, Singapur. Međutim, i na samom Britanskom poluotoku, Škotska i Irska predstavljaju oaze kontinentalnog prava. Takav je slučaj i u Kanadi s pokrajinom Kvibek gdje se primjenjuje Napoleonov građanski zakonik, kao i u Luizijani.⁴⁰

³⁷ Avramović S. i Stanimirović V., str. 210.

³⁸ Europljani obično sve stanovnike Britanskih ostrva nazivaju Anglosaksoncima, iako to ne odgovara stvarnosti-Angli i Sasi (Saksonci), dva germanska plemena, naselili su se u određeno vrijeme na teritoriju Velike Britanije, ali je prije njih bilo Kelta i Skandinavca. Ostaci Kelta (Gala) su Šotlandani, Irci i Velšani.

Vidjeti opširnije: Heršak E., (2005) Drevne seobe, Zagreb, Školska knjiga.

³⁹ Stanojević O. i Stanković E., str. 25.

⁴⁰ Hugues G. Richard, Differences in the civil law system of the province of Quebec, <http://www.robic.ca/admin/pdf/22/028-HGR.pdf> (12. oktobar 2013.).
[http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/a24d1cf3344e99934125673e00508142/14d94999c969c5b0c1256e70005cad5b/\\$FILE/Civil%20Code%20Quebec_ENG.pdf](http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/a24d1cf3344e99934125673e00508142/14d94999c969c5b0c1256e70005cad5b/$FILE/Civil%20Code%20Quebec_ENG.pdf) (13. oktobar 2013.).

Iako pripadaju istom tipu prava, ovi pravni sistemi nisu identični. Rimljani su ova područja počeli pokoravati, počevši od Cezarovog vremena u I. stoljeću prije nove ere. Rimljani su se potom u Britaniji zadržali skoro četiri stoljeća, mada nisu uspjeli da osvoje brdovite predjele Škotske i Velsa. U tom periodu romanizacija nije bila tako intenzivna kao u Galiji. Pod pritiskom anglosaskih germanskih plemena u V. stoljeću nove ere, Rimljani se povlače iz Britanije, a Kelti se sklanjaju u planinskim predjelima. Tako nastaje specifična mješavina germanskih (anglosaskih), keltskih i rimskih elemenata, u kojoj ipak izrazito prevladava germanski uticaj, jer do intenzivnijeg miješanja stanovništva praktično nije dolazilo, s obzirom da su osvajači potiskivali starosjedioce.⁴¹ Prvi vladar koji je uspio da u IX. stoljeću ujedini veći dio tih prostora (izuzev Škotske i Velsa) bio je Alfred, kralj Veseksa.⁴² Za njegovo ime se vezuje i donošenje najznačajnije kodifikacije običaja u Britaniji, takozvani Zakonik kralja Alfreda. On ja važio u cijeloj državi jer je inkorporirao i neke običaje drugih plemena. Prvo zapisivanje plemenskih običaja ovdje se javilo još u VI. stoljeću, kada je kralj Etelbert izdao Zbornik prava za kraljevinu Kent. Interesantno je da su mnoge vladajuće dinastije nakon tog perioda bile francuskog porijekla (iz porodice Anžujaca) još dugo je jezik engleskog dvora i plemstva bio francuski, zvanični jezik državnih dokumenata latinski, a dok su engleski govorili jedino niži društveni sojevi.⁴³ Otud u engleskom jeziku, koji nije romanski, i danas ima dosta uticaja latinskog.⁴⁴ U srednjovjekovnoj Engleskoj je doneseno tek nekoliko značajnih pravnih akata koji su predstavljali rezultat borbe protiv centralizovane kraljevske moći, pa su tako kao referentne godine ostale upamćene: 1215. jer je u njoj Ivan Bez Zemlje donio *Magna Carta Libertatum* koja označava pobjedu partikularnih tenencija barona⁴⁵; 1679. donesen je *Habeas Corpus Act* koji ograničava samovolju kraljevih izvršnih orgaa; 1689. obilježava Bil o pravima (*Bill of Rights*) koji limitira vlasti kralja i 1701. u kojoj je donesen Zakon o ograničenju

⁴¹ Avramović S. i Stanimirović V., str. 210.

⁴² Geoffrey R. i Yonge R. (1937) *The English Legal System*, London, Butterworth & CO. (Publishers), LTD. Bell Yard, Temple Bar, str. 13.-29.

⁴³ Tako je i „Knjiga sudnjeg dana“-Domesday book, koja sadrži popis svih posjeda barona i njihovih vazala, slobodnih seljaka, kmetova, robova i inventara koji se na njima nalaze pisana na francuskom jeziku. Ibid., str. 26.

⁴⁴ Avramović S. i Stanimirović V., str. 211.

⁴⁵ Festić R. (1998) *Opća historija države i prava*, Sarajevo, COLPI, str. 210.-211.

nasljeđivanja prijestolja (*Act of Settlement*) sa konačnim ishodom formulisanim u maksimi da "kralj vlada, ali ne upravlja".⁴⁶ *Magna Carta Libertatum* i danas predstavlja kamen temeljac anglosaksonske demokratije. Ovaj akt živi i danas kao dio pozitivnog prava Engleske, a cjelokupna anglosaksonska pravna i politička misao također nalazi u njoj korijene svog postojanja.

Zbog specifičnosti engleskog ustavnog sistema, koju je mimoišao talas donošenja ustava krajem XVIII. stoljeća, ova zemlja nema ustav sadržan u jednom pisanom dokumentu (što ne znači da u njoj nema ustavnosti). Engleska je zemlja s tzv. historijskom ustavnošću, odnosno nepisanim ustavom, gdje se ustavna pravila izvlače iz većeg broja dokumenata ili sudskih presuda donošenih u različitim vremenima. Ova činjenica samo povećava značaj navedene Velike povelje sloboda, mada porijeklom iz 1215. godine, s 12 svojih članova doskora je ulazila u zbirku važećih zakonskih propisa - *English Statute Book* - iako ih je sada ostalo samo nekoliko. Stoga ona i danas predstavlja ustavni osnov za garantovanje slobode ličnosti, naročito u pogledu zabrane nezakonitog hapšenja, prva na vođenje zakonitog sudskog postupka - tzv. *due process of law* itd.⁴⁷

Tokom feudalizma, počevši od XII. stoljeća, u Engleskoj je uspostavljen poseban pravni sistem koji se u svojoj osnovi zadržao do današnjih dana, a u vrijeme britanskih kolonijalnih osvajanja proširio na one zemlje koje su bile pod vlašću britanske imperije.

Anglosaksonski pravni sistem se suprotstavlja kontinentalnom i od njega se pretežno (mada su mogući izuzeci) razlikuje u sljedećem:

- a. kontinentalni pravni sistem nastaje pod uticajem rimskog prava, dok *common law* pravni sistem nastaje van uticaja rimskog prava ili pak uz njegov neznatan uticaj,
- b. kontinentalni pravni sistem poznaje kodifikacije, dok ga anglosaksonski ne poznaje,
- c. osnovni tvorac prava, odnosno zakona u anglosaksonskom pravnom sistemu je sud, dok je to u rimsko-germanskom pravnom sistemu najviši zakonodavni organ bilo da je u pitanju vladar ili parlament.⁴⁸

⁴⁶ Sima Avramović/Vojislav Stanimirović, 213.

⁴⁷ Vajs A. i Kandić Lj., str. 76. i 89.

⁴⁸ Stanojević O. i Stanković E., str. 27.

Englesko feudalno pravo zasnivalo se na tri posebna izvora, i to:

- opštem-običajnom-pravu (*common law*),
- zakonima (*statute law*) i
- sistemu pravičnosti (*equiti law*).⁴⁹

Prvi slučaj, odnosno prva presuda koja određuje kakvo je njegovo pravno rješenje, postaje obavezna za sve iste buduće slučajeve. Takva presuda se naziva precedent ili presedan, a ona obavezuje sve sudove istog ili nižeg stepena. Pravilo o obaveznosti precedentata ustanovljeno u XIV. stoljeću, postaje opšte priznato u XVI. stoljeću. Kada se pred sudom pojavi novi slučaj, tada sud normira postojeći običaj i za budućnost. Stoga sud u ovakvom pravnom sistemu nije samo primjenjivač, nego šta više i stvaralac prava.

Sistem opšteg *common law* prava uzdiže autoritet kraljevog suda koji dobija prevlast nad mjesnim sudovima gradova, grofovija i vlastelinstava. Kraljeva pravda sve više uporišta nalazi u rimskom i kanonskom pravu, što feudalna klasa doživljava kao kraljevu uzurpaciju.⁵⁰

Pored ovog pravnog izvora, u Engleskoj veliki značaj ima i *statute law* koji se odnosi na pravni akt koji donosi zakonodavni aparat države, na početku kralj, a kasnije parlament. Od XIV stoljeća učesće parlamenta postaje obavezno prilikom izdavanja statuta, te stoga engleska pravna nauka smatra da tek od tog momenta možemo govoriti o engleskom zakonskom pravu kao ovlašćenju države da donosi općeobavezna pravila.⁵¹

U odnosu na Englesku u Sjedinjenim Američkim Državama situacija je dosta komplikovanija, jer pored 1.000 tomova sa približno 400.000 kejsova koje trebaju poznavati engleski pravници, paralelno postoje savezno i republičko zakonodavstvo članova federacije "Nacionalni sistem izvještavanja" (*National Reporter System*) koji obuhvata preko 5.000 tomova od kojih svaki u početku sadrži oko 1.000 slučajeva.⁵²

⁴⁹ Geoffrey R. i Yonge R., str. 122.

⁵⁰ Zbog toga je plemstvo 1235. godine prinudilo kralja da Mertonskim statutom zabrani upotrebu stranog (rimskog) prava, a što je izraženo pravnom maksimom: *nolumus leges Angliae mutare* (nećemo mijenjati zakone Engleske). Ovdje *lex, leges* ne označava zakone u njihovom današnjem značenju, nego se odnosi na pravni običaj. *Ibid.*, str. 226.-227.

⁵¹ *Ibid.*, str. 91. i dalje.

⁵² Stanojević O. i Stanković E., str. 30.

Na najstarijim engleskim univerzitetima, naročito na Oksfordu, koji je formiran već sredinom XII. stoljeća, izučavalo se rimsko pravo (koje je između ostalog predavao čuveni profesor Vakarius), isto kao i u europskim univerzitetskim centrima (Bolonja, Padova, Piza, Pariz.). No, izučavanje rimskog prava je tada još uvijek ostajalo samo na teorijskom nivou i nije prodiralo u praksu. Na univerzitetima se dosta pažnje poklanjalo kanonskom pravu (njega i rimsko pravo su prije svega učili oni koji su se spremali za svećenički poziv ili diplomatiju). S druge strane, *Common Law* se na univerzitetima nije predavao, niti se teorijski obrađivao, već je bio sasvim prepušten sudskoj praksi. Praksa se uglavnom formirala u Centralnom kraljevskom sudu u Londonu, a mladi pravници su stoga izučavali svoju struku, kao i sve druge zanatlije toga vremena. Pravnička edukacija se nije sticala na univerzitetima nego u naročitim pravničkim udruženjima- "gostionicama" u kojima su istaknuti pravnici, sudije, političari i razni državni službenici stanovali kada borave u Londonu počev od XIV stoljeća.⁵³

Pravna profesija u Engleskoj ima danas dvije grane, **baristere** i **solisitore**, po čemu je Engleska jedina zemlja na svijetu s ovakvom podjelom pravnika. Već u XII. stoljeću, postupak pred sudovima je komplikovan, tako da ga trebaju voditi "naratori" (*narrators*), odnosno "kaunteri" (*countors*) koji su bili samo neka vrsta pomagača strankama. Tek krajem XIII. stoljeća dolazi do pravog zastupanja stranaka pojavom atorneja (*attorneys*). Oko 1300. godine naratori i atorneji dobijaju svoju profesionalnu organizaciju. Atorneji se smatraju službenicima suda u kome su vršili praksu, a obučavanje i nadzor nad njima vršile su sudije. Naratori dobijaju opšte ime baristeri (*barristers*) i dijele se u dva sloja; sposobniji i istaknutiji su oformili red serženata (*Serjeants at Law*), a ostali su obrazovali društva pod imenom *Inns of Court*.⁵⁴ Serženti su bili nešto zatvoreniji i članstvo se sticalo kraljevim patentom. U ovom se nalazi korijen engleske pravne tradicije da se sudije regrutuju iz redova vodećih baristera. Baristeri su živjeli kolegijalnim načinom života u svojim *Inns* u kojima su upravljačko tijelo činili benčeri (*Benchers*). *Inns* su bili centri pravnog obrazovanja, neka vrsta pravnih akademija. Instruktori (*Readers*) su bili iz redova benčera, a pored prava studirala se historija, muzika itd.⁵⁵

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Festić R. (2008) *Common Law i druge pravno-historijske teme*, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 29.-30.

⁵⁵ Ibid., str. 30.

Kada je student, koji je želio da završi pravnu praksu na sudu po ocjeni benčera bio kvalifikovan za profesiju, bio je "pozivan" u *Bar* od strane svoje *Inn*. Početkom XVII. stoljeća atorneji se postepeno odvajaju od baristera, i kao rezultat toga, oni više nisu članovi nijedne od četiri egzistentne *Inns of Court*. Umjesto da rade zajednički na nekom predmetu, atornej je sada bio posrednik između klijenta i baristera. Postepeno je usvojeno pravilo da atornej ne može raditi na nekom predmetu bez intervencije atorneja.⁵⁶

Razvojem pravosunog sistema javljau se i solisitori koji, u odnosu na atorneje i baristere, ne uživaju neki poseban ugled. Vremenom, a posebno od XVII. stoljeća, njegova uloga raste pa se smatra istog ranga kao i atornej. U okviru crkvenih sudova, u ovom periodu se javljaju i proktori (*proctors*) koji su isto-vremeno bili i javni bilježnici (*notaries public*). U XVIII. stoljeću se ispoljava ja-san proces spajanja sve tri profesije u jednu, pod nazivom solisitori. 1739. godi-ne osniva se zajedničko društvo za sve tri profesije - *Society of Gentlemen Prac-tises*.⁵⁷ Profesija baristera i solisitora i danas je još uvijek u znaku historijskih tradicija. Današnji solisitor je kombinacija nekoliko ranijih grana pravne pro-fesije. On u svakom slučaju ima niži rang od baristra. Stranke može zastupati samo pred nižim sudovima i administrativnim tribunalima, dok pred višim sudovima radnje zastupanja vrši barister, ali samo po traženju solisitora, jer ga stranka ne može direktno kontaktirati.⁵⁸

⁵⁶ Usporedo s ovim postupkom teče proces amalgamisanja atorneja s profesijom, čiji je posao bio sličan njihovom - sa solisitorima. Jačanjem sistema pravičnosti (*eqiti law*) u XVI. Stoljeću, nekoliko novih sudova je postalo izuzetno značajno. Stranke su pred ovim sudovima trebale usluge slične onima koje su pred common law sudovima pružali atorneji. *Ibid.*, str. 31.

⁵⁷ *Ibid.*, 32.

⁵⁸ Obrazovanje solisitora se sastoji od tri dijela: pripravnički staž, pohađanje "odobrenog" pravnog fakulteta i polaganje dva završna ispita. Za obavljanje pripravničkog staža odobrenje daje Društvo pravnika. Pripravnički staž traje pet godina za one koji nemaju završen pravni fakultet, dok za one koji ga imaju završenog traje samo tri godine. Onaj kandidat koji nema završen pravni fakultet mora jednu godinu provesti na "odobrenom" pravnom fakultetu. Samo britanski građani mogu biti primljeni u solisitore. Barister se postaje lakše nego li solisitor. Sve što se zahtjeva je da barister podnese zahtjev jednoj od četiri *Inns of Court* i da *keep term* u bilo kojoj od njih, odnosno treba da večera određen broj puta (zahtjev koji danas nema nikakav obrazovni značaj) u njima i da položi ispit koji organizuje Savjet za pravno obrazovanje. Poslije više godina uspješne prakse, barister može da podnese molbu lordu kancelaru da postane tzv. savjetnik kraljice.

Geoffrey R. i Yonge R., str. 366.-377. i str. 368.-370.

Festić R. (2008), str. 35.-37.

Kada su u pitanju siromašni građani koji ne mogu platiti solisitere i baristere, njim na raspolaganju stoje pravni fakulteti preko tzv. pravnih klinika, u čijem radu učestvuju studenti završnih godina, uz nadzor iskusnog profesora ili bivšeg advokata.⁵⁹ Također je predviđena besplatna odbrana osumnjičenih koji nemaju novac za advokate.⁶⁰

Imamo li u vidu sve specifičnosti engleskog precedentnog pravnog sistema, postavlja se pitanje uticaja tog pravnog sistema na druge države, pa tako i na postojeći pravni sistem u BiH. Iako se na prvi pogled čini da smo zemlja civilnog pravnog sistema, ipak postoje naznake da se u našem pravnom sistemu danas primjenjuju neki elementi anglosaksonskog prava, a koji su u naš pravni sistem ušli devedesetih godina prošlog stoljeća.

Tako se u pravnoj literaturi naglašava kako je Ustav BiH, odnosno Aneks IV Dejtonskog mirovnog sporazuma, dosta kratak po uzoru na Ustav SAD-a, odnosno ustave anglosaksonskih zemalja, te kao kraći ustav, sa svega dvanaest članova, uz Ustave Liberije i SAD-a, predstavlja najkraći ustav na svijetu. Međutim, u Ustavu BiH, pojam člana je neuobičajen i atipičan je u odnosu na pojam člana u ogromnoj većini ustava. U osnovi, pojam člana u našem Ustavu odgovara pojmu odjeljka ili glave, kako su te sistematizirane jedinice određene u ostalim ustavima.⁶¹

Ustav BiH, koji je sastavni dio Dejtonskog mirovnog sporazuma, daje mnogo više elemenata o svom ugovornom karakteru, nego što je to bio slučaj sa Ustavom SAD-a iz 1787. godine. Zanimljivo je da se o pravnoj prirodi Ustava BiH vode rasprave, baš kao što je to slučaj i s Ustavom SAD-a, jer od odgovora na pitanje pravne prirode ovog akta zavise državno ustrojstvo, karakter države, pitanje suverenosti i dr.⁶²

I u pojedinim zakonskim tekstovima vidljiv je utjecaj anglosaksonskog, odnosno američkog pravnog sistema. Tako je Okvirni zakon o zalozima⁶³ dosljedno slijedio principe člana 9. *Uniforme Commercial Code*-a Sjedinjenih

⁵⁹ Stanojević O. i Stanković E., str. 30.

⁶⁰ Ibid., str. 48.-49.

⁶¹ Pobrić N. (2000) Ustavno pravo, Mostar, COLPI, str. 45.

⁶² Festić R., str. 377.

⁶³ "Službeni glasnik BiH" br. 28/04.

Američkih Država,⁶⁴ što dokazuje utjecaj drugih pravnih sistema na pojedine pravne grane unutar civilnog pravnog sistema kojem pripadamo.⁶⁵

Imajući u vidu pravnu snagu koju Europska konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda sa Protokolima ima na cijeloj teritoriji BiH,⁶⁶ ipak ćemo izdvojiti jednu pravno intrigantnu odredbu sadržanu u Statutu Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine (Statut BDBiH).⁶⁷ U onom dijelu u kojem tretira osnovna prava i obaveze,⁶⁸ Statut BDBiH normira kako "sve osobe na teritoriju Distrikta uživaju prava i slobode koje su im dane Europskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama. Ta prava i slobode će imati veću pravnu snagu u odnosu na svaki zakon koji je u suprotnosti s Konvencijom. Sve institucije Distrikta će poštovati ta prava i slobode. Sudovi Distrikta će provoditi ta prava i slobode sukladno s postupcima koji su predviđeni zakonima Distrikta. **Kada se bave predmetima koji se odnose na optužbe u svezi s kršenjem tih prava i sloboda, sudovi Distrikta uzimaju u obzir precedentno pravo Europskog suda za ljudska prava.**"⁶⁹ Upravo u ovoj posljednjoj rečenici krije se jedan od temelja anglosaksonskog pravnog sistema u našoj državi, a to je primjena precedenata u slučajevima koji se budu vodili pred sudom, a u vezi kršenja prava garantovanih navedenom Konvencijom.

Uticao anglosaksonskog pravnog sistema je vidljiv i u oblasti građanskog procesnog prava, odnosno u periodu od 1883. godine kada stupa na snagu

⁶⁴ Uniform Commercial Code, dalje: UCC, dostupan je na mrežnoj stranici: www.law.cornell.edu/ucc/ucc.table.html. UCC je prihvaćen u pedeset američkih država uključujući District of Columbia, Commonwealth of Puerto Rico, Guam i U.S. Virgin Islands.

Vidjeti: <https://www.google.ba/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDMQFjAB&url=http%3A%2F%2Fhrca.hr%2Ffile%2F81603&ei=JFRmUoTXJaar4ATCxiDoAw&usg=AFQjCNHaTilOhEBQ9i2uY1TNSMMezblF4g&sig2=uC3nZi2ssZWHPZGzLYG2Ag> (22. oktobar 2013.).

⁶⁵ Poveljak M., (2009) Neophodne izmjene zakona u cilju povećanja efikasnosti postupka prodaje pokretnih stvari kao predmeta izvršenja i namirenja u BiH, Konferencija "Kako unaprijediti izvršni postupak u BiH", Sarajevo, Hotel „Saraj“, 7.5.2009. godine.

⁶⁶ Član 2. st. 2 Ustava BiH, Vidjeti: http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf (03. decembar 2013.).

⁶⁷ Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine („Službeni glasnik Brčko distrikta BiH“ br. 17/08, 39/09).

⁶⁸ Član 13. st. 4. Stauta Distrikta

⁶⁹ Vidjeti: <http://www.skupstinabd.ba/statut/h/Statut%20Brcko%20distrikta%20BiH%20-%20precisceni%20tekst%202-10%20H.pdf> (22. oktobar 2013.).

Građanski parnični postupak za BiH, pa sve do 2003. godine kada je izvršena posljednja velika reforma u oblasti parničnog postupka. Kroz niz instituta koji su se modifikovali može se uočiti uticaj američkog pravnog sistema na pravni sistem u BiH.⁷⁰

1.3. Osnovne karakteristike drugih velikih pravnih sistema i njihov uticaj u Bosni i Hercegovini

U staroj Jugoslaviji postojalo je šest pravnih područja shodno personalnom principu važenja, i to: hrvatsko-slavonsko, slovensko-dalmatinsko, srbijsko (Srbija s Makedonijom), bosansko-hercegovačko, crnogorsko i pravno područje Vojvodine, Međimurja i Prekomurja.⁷¹ Uz ovih šest pravnih poredaka postojao je i sedmi koji je, ograničenom primjenom šerijatskog privatnog prava, važio za muslimane. Takvo stanje ostalo je sve do 1941. godine, pa je ono imalo znatnog uticaja i na sudske odluke po pitanju određenih pravnih grana u vremenu od oslobođenja do danas.⁷² Od ostalih pravnih sistema koji se mogu ubrojiti u one koji su nekada egzistirali na ovim prostorima, i koji i dalje postoje i zauzimaju značajno mjesto na mapi savremenih pravnih sistema u svijetu, izdvojiti ćemo šerijatski pravni sistem i sistem kanonskog prava koji i danas imaju svoj značaj,⁷³ pogotovo ako sagledamo važnost Zakonika kanonskog prava iz 1983. godine, te ugovora koje su vjerske zajednice potpisale ili će potpisati s državom BiH. Uz navedene pravne sisteme, nemali period se na ovim prostorima zadržao nekada egzistentan, a danas gotovo zaboravljen, socijalistički pravni sistem koji se urušio bez spoljne prinude i rata, a što je nezapamćen slučaj u historiji, pa je danas broj država-pripadnika ove pravne porodice znatno smanjen.⁷⁴

⁷⁰ Vidjeti: Čalija B. i Omanović S., Građansko procesno pravo (2000) Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 81. i dalje.

Omanović S., Civil procedure, radovi (2003/04) Sarajevo, "University press".

⁷¹ Radovčić V., str. 255.

⁷² T. Blagojević B. (1988) Nasledno pravo u Jugoslaviji, prava republika i pokrajina, Beograd, "Savremena administracija", str. 15.

⁷³ Važnost ovog pravnog sistema je uočljiva prilikom analize pravnih akata koje Vatikan potpisuje sa državama, pa tako i s našom BiH. Više o Temeljnem ugovoru između Svete stolice i Bosne i Hercegovine vidjeti: http://kuvn.org/temeljni_ugovor.pdf (23. oktobar 2013.).

⁷⁴ Stanojević O. i Stanković E., str. 22.

Na teritoriji BiH, kao na rijetko kojem području, susretale su se i susreću, ne samo različite kulture i tradicije, nego i različiti pravni sistemi. Tako je na području BiH jedno vrijeme ograničeno primjenjivano šerijatsko pravo koje je ostavilo dubokog traga na živote stanovnika u BiH. Nakon Drugog svjetskog rata, u BiH do izražaja dolazi socijalističko pravo, odnosno pravni sistem zemalja socijalističkog bloka.

Glavni izvori šerijatskog prava su: Kur'an, Sunnet, *Idžma ul ummet* i *Kijas*, a sporedni izvori su: *Istihsan (maslaha)*, *Istislah*, *Urf adet* i *Er rei*. *Sunnet* je tradicija nastala na osnovi života Poslanika Muhameda a.s.. Svaki pojedini postupak, presedan iz Muhammedova života zove se hadis. Ukupnost hadisa čini sunnu, tj. uputstvo vjernicima kako treba živjeti. Prvobitno su hadisi bili prenošeni samo usmeno, a kasnije se zapisuju. Kritičko sakupljanje i odabir hadisa izvršili su Buhari i Muslim. Tada nastaje posebna naučna grana pod nazivom "Usuli hadis" koja se bavi proučavanjem istinitosti hadisa. Poslije razdoblja vladavine prva četiri halifa počele su se javljati mnogobrojne razlike u mišljenjima o pojedinim dogmatskim i pravnim pitanjima. Upravo ova usuglašena rješenja islamskih naučnika, o pojedinim nejasnim pravnim problemima, dobila su naziv *Idžma ul ummet*. Pravo na davanje mišljenja imali su Poslanikovi drugovi, kasnije njegovi učenici i na kraju islamski naučnici. *Idžtihad* predstavlja pravo učenih ljudi da mogu tumačiti propise Kur'ana i Suneta. Oni su mogli stvarati i nove propise za uređenje onih pitanja koja nisu bila regulirana u Kur'anu i Sunnetu. *Analogija* ili *Kijas* predstavlja rješenja koja su na osnovu analogije izveli islamski pravници. Analogija nastaje primjenom pravnih pravila ili načela na nove slične slučajeve. Nepredviđeni pravni propisi mogu se podvesti pod propise koji već postoje, pod uslovom da za izvjesni odnos postoje isti zakonski razlozi kao i za onaj propis pod kojim se dotični odnos podvodi. Analogija se može smatrati kao indirektan izvor šerijatskog prava, ona je više neka vrsta tumačenja pomoću kojeg se nepredviđeni slučaj podvodi pod propise koji već postoje. Tu se radi o odlukama na pitanja koja je nametala pravna praksa. Te odluke zvale su se fetve, a izdavali su ih muftije (pravници).⁷⁵ *Urf adet* predstavlja narodne pravne običaje. Neki pravници smatrali su značajnim običaje grada Medine, gdje je Muhammed a.s. živio, dok su drugi pridavali isti značaj i običajima drugih gradova. *Er rei* je bilo rješenje određenog sudskog slučaja po slobodnom

⁷⁵ Vid: Karčić F. (2011), *Pravna priroda, mjesto i značaj fetve u šerijatskom pravu*, Studije o šerijatskom pravu i institucijama, El-Kalem, str. 36.

nahođenju, a o tome nema ili "ako se zato ne može izvesti rješenje iz postojećih izvora". Donijeto rješenje na osnovu *Er reia* nije smjelo biti u suprotnosti sa duhom osnovnih izvora i trebalo je odgovarati potrebama i zahtjevima vremena.⁷⁶ S druge strane istislah je rasuđivanje koje je vođeno javnim interesom, uvažavanje javnog interesa, odnosno pojmom dobro shvaćene korisnosti, susreće se sa istim problemima sa kojima se susreće i istihsan, pošto se i korisnost kao i pravičnost mogu veoma široko tumačiti, kako na području individualnog tako i zajedničkog (kolektivnog) života.⁷⁷ Ovaj problem je donekle ublažen jer se uvijek tražio oslonac u prva dva izvora šerijatskog prava.⁷⁸ Neki šerijatski pravници smatraju kako su i odluke muslimanskih vladara dopunski izvori prava, pogotovo ako su bile donesene u pravne svrhe.⁷⁹

Šerijatsko pravo je, uz rimsko-kontinentalno i anglo-saksonsko, najuticajnije pravo današnjice i predmet je izučavanja na svim značajnim svjetskim univerzitetima. Tokom osmanske vladavine u Bosni, islam je vršio ulogu državne ideologije. Državne i vjerske funkcije su vršene unutar iste strukture koju je sačinjavala različita ulema (kadije, muftije, imami i dr.). Dok su Jevreji i različite kršćanske crkve i zajednice imale svoje vjerske autonomne organizacije, vjerska zajednica muslimana bila je dio državne strukture i državne birokratije. Vjerski službenici muslimanske zajednice (*ulema*) vršili su različite vjerske, obrazovne i pravne poslove.⁸⁰

U izgradnji svakog pravnog sistema dolazi se do situacije u kojoj je moguće i potrebno čitav niz normi izraziti jednom normom većeg stepena općenitosti. Do ovih normi, koje se nazivaju opštim pravnim pravilima (lat. *regulae iuris* – arap. *elkavaid el-kullije*), dolazi se induktivnim putem. Formulisanje opštih pravnih pravila znak je zrelosti određene pravne nauke, i do njega se dolazi u vrijeme kada se vrši logička sistematizacija pravnog materijala do koga se došlo u formativnom periodu jurisprudencije.⁸¹ Upravo na tom tragu od 1869.

⁷⁶ Begović M. (1933), O izvorima šerijatskog prava, Beograd, Arhiv za pravne i društvene nauke, god. XXIII knjiga XXVI (XLIII), broj 1, str. 25.

⁷⁷ Džananović I., Idžtihad u prva četiri stoljeća islama, knjiga 2, (1999), Sarajevo, Biblioteka posebnih izdanja, str. 26.

⁷⁸ Durmišević E. (2008) Šerijatsko pravo i nauka šerijatskog prava u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini XX st., Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 36.-37.

⁷⁹ Ibid., str. 37.

⁸⁰ Durmišević E., str. 13.

⁸¹ Karčić F. (2011) O opštim šerijatskim pravilima, Studije o šerijatskom pravu i institucijama, El-Kalem, str. 17.

do 1876. postepeno je izdavana Medžella, Osmanski građanski zakonik koji je važio za sve građane i na našim područjima.

Austro-Ugarskom okupacijom BiH, islam je dobio status jedne od zakonom priznatih vjeroispovijesti, dok je šerijat gotovo važio u obimu u kojem je važio i u vrijeme osmanske vlasti u BiH. Mnogobrojne proklamacije koje je Austro-Ugarska uputila stanovništvu BiH sadrže njihovu obavezu da poštuju islamsku vjeru i dotadašnje muslimanske običaje. Takav stav je posebno potvrđen Carigradskom (Novopazarskom) konvencijom od 21. aprila 1879. godine, koju su potpisale Austro-Ugarska monarhija i Osmansko carstvo.⁸² Kasnijom uspostavom institucija značajnih za muslimane na ovim prostorima, poput autonomne Islamske zajednice, nezavisnu od *šejhul-islama* u Carigradu, te uspostavom šerijatskih sudova potvrđen je kontinuitet važenja šerijata u BiH.⁸³ Zemaljskim ustavom iz 1910. godine, odnosno članom 8., kojim su priznata vjerska udruženja (zajednice), izričito je priznata i Islamska zajednica.⁸⁴

U Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), koja je formirana 1. decembra 1918. godine, prihvaćen je sistem priznatih vjerskih zajednica. Vidovdanskim ustavom iz 1921. godine, proglašena je ravnopravnost vjerskih zajednica koje su već uživale priznanje u pojedinim dijelovima novoformirane države. U takvoj situaciji postavilo se pitanje važenja šerijatskog prava za muslimane, pošto je novonastala država naslijedila neujednačen pravni sistem. Stoga je važenje šerijatskog prava za muslimane bilo predmetom međunarodnog i unutar-pravnog normiranja. Potpisivanjem Senžermenskog mirovnog ugovora s Austrijom, 10. septembra 1919. godine, Kraljevina SHS je u pogledu statusa muslimana *preuzela obavezu da se njihov porodični i lični status regulira po propisima šerijatskog*

⁸² Ibid., str. 14.

⁸³ Interesantno je da su Austro-Ugarske vlasti osnovale posebnu školu, Šerijatsko-sudačku, 1887. godine, za spremanje šerijatskih sudija (kadija), želeći i na taj način, uz poštovanje muslimanskog prava, spriječiti uticaj koji bi osmanske vlasti imale na interpretaciju šerijata u BiH, kada bi se sudije školovale u Carigradu. Formiranjem šerijatskih sudova na nivou kotara, te Vrhovnog šerijatskog suda kao apelacije i kasacije istovremeno, pri Zemaljskom sudu u Sarajevu, ovi sudovi su bili sastavni dio pravosudnog sistema jedne, u osnovi katoličke države, kakva je bila Austro-Ugarska monarhija. U austro-ugarskom periodu, šerijatskim pravom i naukom šerijatskog prava bavili su se i oni koji nisu bili musliman, a koji su dali značaja doprinos nauci šerijatskog prava. Među njima se ističu: Albert Schek koji je napisao "Djelatnost šerijatskih sudova", odnosno "Šerijatski postupak" i dr. Eugen Sladović koji je napisao "Islamsko pravo u BiH", "Ženidbeno pravo", u kojoj objašnjava bračno pravo muslimana, ali i običaje u ovoj pravnoj grani kod bosanskohercegovačkih muslimana. Ibid., str. 16.-17.

⁸⁴ Bavčić U. i Imamović M., Bosanski ustav, fototip izdanja iz 1910, (1991), Sarajevo, "Muslimanski glas", str. 64.-65.

prava.⁸⁵ Nakon Drugog svjetskog rata i pobjede socijalističke revolucije, u novoj je Jugoslaviji prihvaćen princip odvajanja vjerskih zajednica od države, uz zagaranovanu slobodu vjeroispovijesti i djelovanja vjerskih zajednica. Ova načela, koja su istaknuta u Ustavu Federativne Narodne Republike Jugoslavije (FNRJ) iz 1946. godine, bila su osnov kasnijeg zakonskog regulisanja odnosa države i vjerskih zajednica sve do propasti Jugoslavije.⁸⁶ Interesantno je naglasiti kao je i ovaj pravni sistem dugo bio primjenjivan u BiH, te kako su njegovi tragovi vidljivi i sa današnjeg aspekta opserviranja pravnog sistema u BiH.⁸⁷

Vladimir Ilić Lenjin je još 1917. godine u svom djelu "Država i revolucija" isticao neophodnost prava u rješavanju zadataka za ustanovljavanje socijalističkog društvenopolitičkog sistema. Sam Lenjin je isticao da pravo ima veliku ulogu ka ostvarenju komunističkih ciljeva gdje bi država, poštivajući principe pravične raspodjele dobara, garantovala ostvarenje istih putem pravnih normi. Neophodnost pravnog regulisanja društvenih odnosa u uslovima socijalizma ne znače da država zadržava buržoasko pravo. Naprotiv, likvidacija buržoaskog prava predstavlja jednu od zakonomjernosti proleTERSKE revolucije koja zahtjeva stvaranje suštinski *novog pravnog sistema*.⁸⁸ Velika oktobarska revolucija udarila je temelje novom socijalističkom pravu, pa je tako svojim pravnim normama sovjetska vlast jasno proklamovala svoje ciljeve: likvidacija eksploatacije, ustanovljavanje socijalističke svojine, uništavanje kapitalističke svojine, te utvrđivanje socijalističkih proizvodnih odnosa. Ustanovljavanjem socijalističkog prava, država nijednog dana nije mogla sačuvati u cjelini sistem starog eksploatatorskog prava. Međutim podvlači se da su neke norme starog prava ostale na snazi i poslije revolucije.⁸⁹ Jedna od karakteristika ovog pravnog sistema jeste i kompleksnost pravnih akata, te njihova sveobuhvatnost, pošto su

⁸⁵ Ovaj stav je unešen u član 109 Vidovdanskog ustava po kojem „u porodičnim i nasljednim poslovima muslimana sudi državni šerijatski sudija“, Durmišević E., str. 15.

⁸⁶ Ibid., str. 17.

⁸⁷ Omanović S., Šerijatska sudska civilna procedura u BiH, (2005/06) Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.

⁸⁸ Vajs V. i Kandić Lj., str. 352.

⁸⁹ Između stare i nove Jugoslavije nije bilo unutaršnjeg pravnog kontinuiteta, pa se nametnula potreba prekidanje pravnog kontinuiteta potvrditi zakonskim putem. To je učinjeno Zakonom o nevažnosti pravnih propisa donesenih prije 6. aprila 1941., i za vrijeme neprijateljske okupacije. Međutim, taj Zakon ostavio je mogućnost da se u posebnim slučajevima primjene pravna pravila sadržana i u tim propisima.

Čaušević DŽ. (2005), Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine-dokumenti sa komentarima, Sarajevo, Magistrat Sarajevo, str. 470.-472.

u sebi inkorporirali nekoliko pravnih grana. S jedne strane to je odraz načela koje je istakla oktobarska revolucija da država može intervenirati i u oblasti privatnog prava.⁹⁰ Ustavno pravo se razvijalo već od obrazovanje sovjetske socijalističke države. Razvoj nauke sovjetskog državnog prava počeo je u oštroj borbi protiv svih gledišta koja su bila tuđa marksizmu-lenjinizmu. Za njega bi mogli konstatovati da je u velikoj mjeri bio „ideološki/marksistički obojen“, a na temelju čega se gradio novi pravni sistem. Ekonomska politika nove socijalističke države, čiji je osnovni cilj izgradnja socijalizma, zasnovana je još od prvih dana svog postojanja na novim načelima. U prvom periodu sovjetske vlasti udareni su temelji sovjetskog socijalističkog građanskog prava. Već su tada dati elementi važnijih instituta građanskog prava, a kako bi sovjetska vlast zavládala privredom, izvršena je nacionalizacija krupne kapitalističke industrije, saobraćaja, trgovačke flote i spoljne trgovine. Cjelokupni zemljišni fond se dijelio u dvije kategorije, i to: zemljište od značaja za specijalne kulture i zemljište koje nema takav značaj i raspodjeljuje se stanovnicima da ga svojim radom obrađuju i koriste.⁹¹ Tako je socijalističko pravo vođeno jednoobraznim ciljem izvršilo korijentne reforme porodičnog prava, nasljednog prava, radnog prava, krivičnog prava i dr.⁹² Koliki utjecaj je na kreiranje zakonskih propisa u BiH tog perioda imala marksistička ideologija, kao uostalom i svaka druga, svjedoče i neki od zakona, a među najinteresantnijim izdvojimo Zakon o nasljeđivanju iz 25. aprila 1955. godine.⁹³ Naime, navedenim zakonom je određeno kako se uvažava načelo neograničenosti količine ili vrijednosti objekata koje jedno lice može naslijediti, s izuzetkom nasljeđivanja u svojinu privatnog zemljišta, pošto se zakonom kao nižim pravnim aktom ne može odstupati od osnovnih principa o maksimumu poljoprivrednog zemljišta koje pojedinci mogu imati.⁹⁴ Prethodno je već zakonskim normama iz 1953. godine

⁹⁰ Tako su neki dekreti, poput Dekreta o uvođenju osmočasovnog radnog dana udarili temelje drugim granama prava poput radnog prava, porodičnog prava, krivičnog prava i dr. Vajs A. i Kandić Lj., str. 352.

⁹¹ Tako je Privremena narodna skupština 23. augusta 1945. godine donijela poseban Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji. Uz naknadu u visini jednogodišnjeg prinosa ili prihoda oduzet je nezemljoradnicima višak zemlje preko 3 hektara (30 duluma), kao i zemljoradnicima koji su posjedovali više od 20 hektara (200 duluma). Vidjeti: Mustafa Imamović, 421., Dženana Čaušević, 480.-484.

⁹² Vidjeti više: Vajs A. i Kandić Lj., str. 354.-358.

⁹³ T. Blagojević B., str. 16.

⁹⁴ Ibid., str. 39.

ustanovljen zemljišni maksimum na 100 duluma (10 ha), što je pogodilo više od 31.000 gospodarstava u Bosni i Hercegovini, ali nije bitno izmijenilo strukturu seljačkih posjeda, budući da su od novostvorenog zemljišnog fonda uglavnom formirana veća društvena poljoprivredna dobra.⁹⁵

S obzirom na organizaciju Crkve, kao i sporazume koje ona kao i druge vjerske zajednice potpisuju, ne možemo se okrenuti od činjenice da mnogi građani svoj život uređuju shodno tim kanonima. Skup propisa koje je donijela Crkva o svojoj organizaciji, ponašanju klerika i svih kršćana uopšte, naziva se kanonsko ili crkveno pravo (*ius cononicum, ius ecclesiasticum*).⁹⁶ Mada se ova dva pojma smatraju sinonimima, termin kanonsko pravo, prema shvatanju Istočne pravoslavne crkve, ima nešto uže značenje od termina crkveno pravo. U strogom smislu riječi, kanonsko pravo označava samo ona pravna pravila koja je donijela isključivo crkva (dakle ne i država) na zasjedanjima crkvenih sabora od III. do IX. stoljeća. Sve kasnije crkvene odredbe, kao i odredbe državne vlasti, koje govore o uređenju crkve, ne ulaze u pojam kanonskog, već crkvenog prava. U Rimokatoličkoj crkvi pojam kanonskog prava označava ono pravo koje je sadržavano u njenom zvaničnom zborniku nazvanom Zakonik kanonskog prava (*Codex iuris canonici*) objavljenom najprije 1917. godine, a potom 1983. godine.

Materijalni izvori crkvenog prava su:

- Božja volja kao izvor crkvenog prava, prema shvatanju Crkve, predstavlja skup propisa, koji održavaju Božju volju, sačinjavaju božansko pravo (*ius divinum*), čije su odredbe nepromjenjive. Uloga Crkve sastoji se samo u formulisanju i tumačenju ovih odredaba.⁹⁷ Božansko pravo se izražava na dva načina i to : u prirodi (*ius divinum naturale*), pod čim se podrazumijeva skup pravnih normi koje postoje u ljudima ili zakon zapisan u ljudskim srcima (*lex scripta in cordibus hominum*), te u pravnim odredbama datim od samog osnivača Crkve (*ius divinum positivum*), koje se nalaze u Svetom pismu i Svetom predanju.

⁹⁵ Vidjeti: Kamberović H., Karakteristike društva u Bosni i Hercegovini neposredno nakon Drugog svjetskog rata, <http://www.anubih.ba/speceditions/socialspeceditions/fulltext/social37/KamberovicHusnija.pdf> (09.oktobar 2013.).

⁹⁶ O Zakonicima kanonskog prava vidjeti: Šalković J., (2005) "Zakonik kanonskog prava – teološko-pravna sinteza sabora", BS 75 (2005.), br. 3, str. 767.–792.

⁹⁷ Pravoslavna crkva smatra kako je adekvatan tumač Vaseljenski sabor, dok Rimokatolička smatra kako je to papa. Šarkić S. i Popović D., str. 79.

- Volja crkve, kao izvor prava, manifestuje se kroz crkveno zakonodavstvo. Organ preko kog Crkva izražava svoju volju naziva se sabor ili koncil, a saborske odluke kanoni ili pravila. Razlikuju se vaseljski ili ekumenski i oblasni ili pomjesni sabori.⁹⁸
- Volja države kao materijalni izvor prava ima za Crkvu sporedno značenje. Ona može biti relevantna u slučaju kada država donese zakon, koji se odnosi na neko crkveno pitanje, a koje nije suprotno crkvenom učenju. Takav zakon Crkva je kanonizovala, odnosno priznala i unijela u svoje kanonske zbornike. Kanonizacija državnih zakona bila je naročito aktuelna u Vizantiji, zbog postojanja svojevrsnog crkvenodržavnog jedinstva.
- Običaj i sudska praksa i mišljenja kanoničara kao izvor prava. Mišljenje kanoničara kao autoritativnih poznavatelja kanonskog prava uzima se kao pravni izvor.⁹⁹

Formalni izvori crkvenog prava su: učenje dvanaestorice apostola, didaskalija, pravila svetih apostola, prvi čisto kanonski zbornik Teodozije (XVI knjiga) i Justinijanov kodeks (13 naslova iz I knjige).¹⁰⁰ Vremenom se pokazalo praktičnijim da se i svjetovni zakon i crkvena pravila koja raspravljaju o istom predmetu nađu u jedinstvenim, mješovitim zbornicima koji su u Vizantiji nazivani nomokanoni, a u slavenskim zemljama zakonopravila. Dva najvažnija nomokanona su: Nomokanon u 50 naslova ili Nomokanon Jovana Šolastika i Nomokanon u 14 naslova nastao spajanjem kanonske sintagme u 14 naslova i zbornika u tri dijela.¹⁰¹

⁹⁸ Ibid., str. 80.

⁹⁹ Ibid., 81.

¹⁰⁰ Šarkić S. i Popović D., str. 78.-79.

¹⁰¹ Formalne izvore carskog prava iz ovog perioda možemo podijeliti na: a) Grčke zbornike, b) Slovenske zbornike, c) Komentare kanonskih zbornika i d) Rimokatoličke zbornike. Vidjeti: Padjen I., "Vjera u narod bez vlasti i vlasništva: Crkvena šutnja 1961.-1971. i glasnost 1990.", *Politička misao*, god. 49, br. 4, (2012), str. 175.-211.

Vidjeti: <http://prethodni.fpzg.hr/Politicka-misao/DataStorage/Articles/1426.pdf> (12. oktobar 2013.).

Zaključak

Narod u BiH se, kao malo koji narod zemlje eurokontinentalnog pravnog kruga, može pohvaliti činjenicom da je njegova država bila pogodnim područjem za praktičnu primjenu normi različitih pravnih sistema. Ukoliko se osvrnemo na pravno bogatu prošlost naše zemlje, možemo zaključiti da je u BiH, utemeljenoj na civilnom pravnom sistemu, primjenjivano privatno pravo šerijatskog pravnog sistema, kao i kanonsko pravo, koje je svoju institucionaliziranu primjenu ostvarivalo posredstvom Crkve. Sredinom prošlog stoljeća, u našoj državi se intenzivirao proces primjene socijalističkog prava koje je postepeno, ali sigurno iz prakse potiskivalo prethodna dva pravna sistema. Nakon tog perioda, u poslijeratnoj BiH je primjetan uticaj *common law* pravnog sistema, koje sa sobom donosi nekoliko novih materijalno-pravnih instituta, kao i procesnih odredbi. Uzmemo li sve u obzir, nije teško zaključiti kako u našoj državi i danas postoje tragovi navedenih pravnih sistema jer ispravno je, još u XIX. stoljeću, konstatovao Friedrich Carl von Savigny, predstavnik njemačke historijske škole, kako je pravo nedjeljivi dio duha nacije. Time on ističe činjenicu kako se pravo razvija evolutivno pod uticajem vlastitih unutrašnjih i tiho-djelujućih snaga koje imaju izgled duhovnih tvorevina, koje jednako tako odražavaju sliku općih uslova života i sredine jednog naroda.

Literatura

1. Anđelić N. (2008) *Kratka povijest ljudskih prava*, Sarajevo, Asocijacija Alumni Centra za interdisciplinarnu postdiplomske studije (ACIPS) i Helsinški komitet za ljudska prava u Bosni i Hercegovini.
2. Avramović S. i Stanimirović V. (2011) *Uporedna pravna tradicija*, sedmo izdanje, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
3. Bavčić U. i Imamović M. (1991) *Bosanski ustav, fototip izdanja iz 1910.*, Sarajevo, "Muslimanski glas".
4. Begović M. (1933) *O izvorima šerijatskog prava*, Beograd, Arhiv za pravne i društvene nauke, god. XXIII knjiga XXVI (XLIII), broj 1.
5. Blagojević T.B. (1988) *Nasledno pravo u Jugoslaviji, prava republika i pokrajina*, Beograd, "Savremena administracija".

6. Bujuklić Ž. (2009) *Forum Romanum, rimska država, pravo, religija i mitovi*, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
7. Čaušević Dž. (2005) *Pravno-politički razvitak Bosne i Hercegovine-dokumenti sa komentarima*, Sarajevo, Magistrat Sarajevo.
8. Durmišević E. (2008) *Šerijatsko pravo i nauka šerijatskog prava u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini XX stoljeća*, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
9. Džananović I., (1999) *Idžtihad u prva četiri stoljeća islama*, knjiga 2, Sarajevo, Biblioteka posebnih izdanja.
10. Festić R. (1998) *Opća historija države i prava*, Sarajevo, COLPI.
11. Festić R. (2008) *Common Law i druge pravno-historijske teme*, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
12. Geoffrey R. i Yonge R. (1937) *The English Legal System*, London, Butterworth & CO. (Publishers), LTD. Bell Yard, Temple Bar.
13. Heršak E. (2005) *Drevne seobe*, Zagreb, Školske knjiga.
14. Ibrahimagić O. (1998) *Državno-pravni razvitak Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, Posebna izdanja br.38
15. Imamović M. (1999) *Historija države i prava Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu.
16. Jovanović M. (2002) *Komentar starog rimskog ius civile, knjiga prva Leges regiae*, Niš, Centar za publikacije Pravnog fakulteta u Nišu.
17. Karčić F. (1991) *Islam u Jugoistočnoj Aziji*, El-Kalem.
18. Karčić F. (2011) *Studije o šerijatskom pravu i institucijama*, El-Kalem.
19. Klaić N. (1994) *Srednjovjekovna Bosna-politički položaj bosanskih vladara do Tvrtkove krunidbe (1377. g.)*, Zagreb, Eminex s.p.o. Zagreb.
20. Čalija B. i Omanović S., *Građansko procesno pravo* (2000) Sarajevo, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, str. 81 i dalje.
21. Omanović S., *Civil procedure, radovi* (2003/04) Sarajevo, "University press".
22. Pobrić N. (2000) *Ustavno pravo*, Mostar, COLPI.
23. Powlakić M. (2009) *Neophodne izmjene zakona u cilju povećanja efikasnosti postupka prodaje pokretnih stvari kao predmeta izvršenja i namirenja u BiH*, Konferencija "Kako unaprijediti izvršni postupak u BiH", Sarajevo, Hotel "Saraj", 7.05.2009. godine.

24. René D. (1978) *Major legal Systems in the World today*, New York, The Free Press.
25. Stanković E. (1994) "Pravda i pravičnost u kodifikacijama građanskog prava kod nas", *Pravni život*, Beograd, br. 11-12.
26. Stanojević O. i Stanković E. (2010) *Savremeni pravni sistemi*, Kragujevac, Pravni fakultet Univerziteta u Kragujevcu.
27. Šalković J. (2005) "Zakonik kanonskog prava – teološko-pravna sinteza sabora", *BS 75 (2005)*, br. 3.
28. Šarkić S. i Popović D. (2012) *Veliki pravni sistemi i kodifikacije*, Novi Sad, Pravni fakultet Univerziteta u Novom Sadu.
29. Vajs A. i Kandić Lj. (1984) *Opšta istorija države i prava*, Beograd, "Savremena administracija".
30. Yiannopoulos A.N. (Winter 2008) *Civil Law Commentaries, The Civil Codes of Louisiana*, vol. 1,
31. Marx K. i Engels F., *Manifest Komunističke partije*, http://staro.rifin.com/root/tekstovi/casopis_pdf/ek_ec_586.pdf (08. oktobar 2013.).
32. Radovčić V., *Pokušaj kodifikacije građanskog prava u staroj Jugoslaviji (Predosnova Građanskog zakonika za Kraljevinu Jugoslaviju)*, Zagreb.
33. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=86260 (11. oktobar 2013.)
34. Noel M., *Povijest Bosne*, Zagreb – Sarajevo, 1995.
<http://webzoom.freewebs.com/ns-bosnia/Noel%20Malcolm%20-%20Povijest%20Bosne.pdf> (07. oktobar.2013.).
35. Zapisnik s prvog zasjedanja ZVNOBiH-a.
http://www.znaci.net/00001/145_3.pdf (08. oktobar. 2013.).
36. Pejovic C., *Civil Law and Common Law: Two Different Paths Leading to the Same Goal*, 32 VUWLR (2001),
http://www.victoria.ac.nz/law/NZACL/PDFS/Vol_6_2000/Pejovic.pdf (08. oktobar 2013.).
37. Landskron R., *Common-Law and Civil-Law Legal Families a Misleading Categorisation*,
<http://epublications.bond.edu.au/cgi/viewcontent.cgi?article=1048&context=theses> (08. oktobar 2013.).
38. Louisiana Civil Code iz 1870. godine,
<http://www.legis.state.la.us/lss/lss.asp?folder=67> (10. oktobar 2013.).

39. Hugues G. Richard, *Differences in the civil law system of the province of Quebec*, <http://www.robic.ca/admin/pdf/22/028-HGR.pdf> (12.oktobar 2013.).
[http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/a24d1cf3344e99934125673e00508142/14d94999c969c5b0c1256e70005cad5b/\\$FILE/Civil%20Code%20Quebec_ENG.pdf](http://www.icrc.org/ihl-nat.nsf/a24d1cf3344e99934125673e00508142/14d94999c969c5b0c1256e70005cad5b/$FILE/Civil%20Code%20Quebec_ENG.pdf) (13.oktobar 2013.).
40. Uniform Comercial Code,
<https://www.google.ba/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDMQFjAB&url=http%3A%2F%2Fhrcak.srce.hr%2Ffile%2F81603&ei=JFRmUoTXJaar4ATCxlDoAw&usq=AFQjCNHaTlOHEBQ9i2uY1TNSMMezblF4g&sig2=uC3nZi2ssZWHPZGzLYG2Ag> (22. oktobar 2013.).
41. Temeljni ugovor između Svete stolice i Bosne i Hercegovine
http://kuvn.org/temeljni_ugovor.pdf (23.oktobar 2013.).
42. Kamberović H., *Karakteristike društva u Bosni i Hercegovini neposredno nakon Drugog svjetskog rata*,
<http://www.anubih.ba/speceditions/socialspeceditions/fulltext/social37/KamberovicHusnija.pdf> (09.oktobar 2013.).
43. Statut Brčko distrikta Bosne i Hercegovine,
<http://www.skupstinabd.ba/statut/h/Statut%20Brcko%20distrikta%20BiH%20-%20precisceni%20tekst%202-10%20H.pdf> (22.oktobar 2013.).
44. Ustav Bosne i Hercegovine,
http://www.ccbh.ba/public/down/USTAV_BOSNE_I_HERCEGOVINE_bos.pdf
45. Padjen I. (2012) "Vjera u narod bez vlasti i vlasništva: Crkvena šutnja 1961-1971. i glasnost 1990.", *Politička misao, god. 49, br. 4*.
<http://prethodni.fpzg.hr/Politicka-misao/DataStorage/Articles/1426.pdf> (12.oktobar 2013.).

TRACES OF MAJOR LEGAL SYSTEMS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

Roman-Germanic legal system in Bosnia and Herzegovina was under the influence of other legal systems that have left their mark in our country. The law, along with other social phenomena contributes to the independence of a nation. It grows and develops with it. Therefore, in order to understand the law of a nation and its codification, one has to be familiar with its beginnings in the old ages, which requires historical research and study about it.

Therefore, we can, rightfully, say that the Roman-Germanic legal system in Bosnia and Herzegovina based on the reception of Roman law, was open to the legal principles and norms of other legal systems that have proved effective in regulating social relations among the inhabitants of the country. Thus, in Bosnia and Herzegovina, too, for a long time, the norms of the Sharia law and the provisions of the canon law people adhered to, have been applied together with the civil legal system. After the World War II the stage of the socialist legal system had begun that survived until the early nineties. Due to the collapse of the legal system, at the end of the twentieth century, the influence of the common law legal system becomes more evident, which because of its practicality, meats a fertile legal ground.

Key words

Legal system, civil law, common law, Sharia law, canon law norms, socialist legal system.

NOVI POGLEDI NA SUVERENITET

stručni članak

UDK: 321.011

mr. Mahir Muharemović, dipl.iur.*

Sažetak

Koncept suvereniteta, kao takav, seže u rani Srednji vijek u Evropi i razvija se kroz stoljeća. Tokom tih stoljeća prolazi razne faze teorijske "obrade", ali uglavnom ostaje do druge polovine dvadesetog stoljeća na premisama klasičnog Bodenovog koncepta suvereniteta. Mnogobrojne moderne teorije "izazivaju" sam klasični koncept, te mnoge čak i negiraju postojanje koncepta suvereniteta. Pristup ovog rada se nadovezuje na moderne teorije suvereniteta, te sagledava sam koncept suvereniteta kroz prizmu faktičkih odnosa i stanja u međunarodnim odnosima, u koje stupaju suverene države, ne napuštajući sam koncept postojanja suvereniteta. Prije svega, suverenitet se posmatra kao sveukupni rezultat faktičkih unutrašnjih i vanjskih odnosa države, a ne kao teorijska konstanta. Dakle, ovakvim pristupom u radu nastoji se uvažiti činjenice nepredvidljivosti međudržavnih odnosa i moć pojedinih država kao ključnih subjekata u međunarodno-pravnom poretku.

Ključne riječi

Vanjski suverenitet, unutrašnji suverenitet, međunarodni odnosi, faktička vlast, autonomija.

* Asistent na Pravnom fakultetu Univerziteta u Tuzli;
mahir85@gmail.com

1. Uvod

Uspostavljanjem tzv. Vestfalskog sistema, zaključivanjem Vestfalskog mirovnog ugovora 1648. godine, a kojim je okončan tridesetogodišnji rat na tlu Evrope, priznaje se prvi put pluralitet i različitost država, te se time postavljaju i temelji ideje da se odnosi država mogu konstituisati na bazi ideje suvereniteta.¹ Prema ovom modelu, međudržavnu zajednicu predstavljale su suverene države, organizovane u jedinstven sistem, koje su same, bez posredstva bilo kakvih nadnacionalnih institucija, mirnim i/ili oružanim putem rješavale međusobne sporove.² Kako su države, po takvom konceptu, suverene, nezavisne, slobodne³ i što im je prvenstvena dužnost zaštita i unaprjeđenje sopstvenih interesa, nužno je postojanje međunarodnog prava.⁴

U tom smislu je suverenitet vezan za pravo svake države⁵ da pribjegne sili i ratu da bi zaštitila svoju političku nezavisnost i svoj teritorijalni integritet. Sukobljene strane često obje mogu da se pozivaju na suverenitet da bi opravdale svoje zahtjeve, bilo da se ti zahtjevi odnose na teritoriju, nezavisnost jedne nacije ili jedinstvo jedne države.⁶ S druge strane, svjedoci smo razvijanja nadnacio-

¹ Knežević - Predić, V. (2001) Ogled o suverenosti: Suverenost i Evropska unija. Beograd: Institut za političke studije, str. 28.

² Mirašćić, Dž. (2012) Država nacija u multikulturnom društvu. Sarajevo: Službeni list, str. 68

³ Iako se princip neintervencisanja u odnosima između suverenih država, također, pripisuje vestfalskom mirovnom sporazumu, ta doktrina nije bila eksplicitno formulisana sve dok to, kasnije, nije učinio švicarski pravnik Emerih de Vattel u djelu „Zakon nacija ili princip prirodnih zakona primijenjeni na ponašanje i poslove nacija i suverene“ Krasner, S.D. (2008) „Podela suverenosti“, str. 305.-334. U: Vujačić Ilija: Suveren i Suverenost. Beograd. Službeni glasnik.

⁴ Knežević - Predić, V. (2001) Ogled o suverenosti: Suverenost i Evropska unija. Beograd: Institut za političke studije, str. 32.

⁵ Što se tiče država, Kant kaže da se *"narodi, kao države, mogu posmatrati kao pojedinci koji se u svom prirodnom stanju (tj. stanju nezavisnosti od spoljašnjih zakona) uzajamno vrijeđaju već time što žive jedni uz druge i od kojih svaki, u interesu svoje sopstvene sigurnosti, može i treba s pravom tražiti od drugoga da stupi u uređenje slično građanskom, u kome će svakom biti zagarantovano pravo."* Kant, I. (1974) Um i sloboda - Večni mir. Filozofski nacrt. Beograd: Ideje. drugi odjeljak, str. 145.

⁶ Cirić, J. (2008) "Suverenitet u savremeno doba", Filozofija i društvo, Beograd, br. 1/2008, str. 191.-216., str. 191.

nalnih i transnacionalnih fenomena koji prevazilaze nacionalnu državu i nacionalni suverenitet i tako ih dovode u pitanje.⁷

Suverenitet je sve do kraja Drugog svjetskog rata bio usko vezan za vojnu moć pojedinih država, te su "moćnije" države nastojale, putem ratova-agresija, da uruše suverenitet drugih "slabijih" država. Međutim, uspostavljanjem sistema Ujedinjenih nacija, rat kao sredstvo je proglašeno "ilegalnim", barem normativno, te sve što je stečeno silom ne može se međunarodno priznati. Tako danas postoje države koje nemaju veliku vojnu ili ekonomsku moć, u odnosu na neke druge članice Ujedinjenih nacija, ali se smatraju i dalje, normativno, suverenim kao i daleko "moćnije" države.⁸ Ipak, ovaj koncept garancije suvereniteta i teritorijalnog integriteta je često samo deklarativnog karaktera, te faktičko stanje u međunarodnim odnosima je bitno drugačije.⁹

Pored stvaranja međunarodnih organizacija, proces globalizacije je uveliko doveo do preispitivanja klasičnog pojma suvereniteta. Globalizacija predstavlja međunarodnu liberalizaciju razmjene dobara, usluga i kretanja osoba.¹⁰ Države su bile u stanju da regulišu nacionalnu i međunarodnu, ali ne i svjetsku ekonomiju. Globalizacija nije isključivo ekonomska, nego se odvija u raznim oblastima gdje prouzrokuje transnacionalizaciju.¹¹

Evropska unija je primjer transnacionalne međudržavne saradnje. Evropska ideja najviše podsjeća na kantovsku ideju mirovne federacije slobodnih država.¹² Sve navedeno predstavlja izazov tradicionalnom konceptu

⁷ Cirić, J. (2008) "Suverenitet u savremeno doba", Filozofija i društvo, Beograd, br. 1/2008, str. 191.-216., str. 192.

⁸ Jackson, R. H. (2007) *Sovereignty: evolution of an idea*. Cambridge: Polity Press, str. 16.

⁹ Prema Hobsu: "Odredbe sporazuma su bitno drugačije od mačeva, ali sporazumi bez mačeva su nemoćni da zaštite čovjeka." Jackson, R. H. (2007) *Sovereignty: evolution of an idea*. Cambridge: Polity Press, str. 17.

¹⁰ Cirić, J. (2008) "Suverenitet u savremeno doba", Filozofija i društvo, Beograd, br. 1/2008, str. 191.-216., str. 204.

¹¹ Cirić, J. (2008) "Suverenitet u savremeno doba", Filozofija i društvo, Beograd, br. 1/2008, str. 191.-216., str. 206.

¹² Ovdje treba naglasiti da se ideja jednog saveza država na tlu Evrope već javlja i u djelima Huga Grocijusa, u kojima se zagovara ideja o jedinstvenoj kršćanskoj zajednici čije države pripadnice imaju, na primjer, dužnost uzajamne odbrane protiv "nevjernika", u kojoj svaka država ima pravo, ako ne i obavezu, da kazni nepravilno ponašanje drugih. Ali ovakav savez nije zamišljen kao nekakva "naddržava" ili "superdržava" već kao zajednica odvojenih suverenih država. Vidi više: Knežević - Predić, V. (2001) *Ogled o suverenosti: Suverenost i Evropska unija*. Beograd: Institut za političke studije, str. 30.

suvereniteta na kojem je počivala Evropa. U ovom kontekstu postoje mnogobrojne teorije o karakteru i postojanju suvereniteta u savremenom dobu. Neki autori smatraju da dolazi do promjene karaktera suvereniteta uoči globalizacije, ali da i dalje države, putem svojih regulacijskih mehanizama i javnih službi, imaju znatan uticaj na društvena kretanja. Štaviše, ovi autori tvrde da će uloga države pro future kao izvora vladavine zakona postati još bitnija.¹³ Shodno navedenom, treba ispitati da li suverenitet država u savremeno doba se ograničava, nestaje, jača ili je ipak potreban drugačiji teorijski pristup samom konceptu suvereniteta.

2. Teorije post-suvereniteta

Jedan od mogućih odgovora na savremene izazove koncepta suvereniteta su i teorije post-suvereniteta. Pod pojmom "post-suverenitet" krije se težnja da se eliminiše koncept suvereniteta, ne samo iz unutrašnjih odnosa jedne države, već i iz međunarodnih odnosa.¹⁴

Hans Kelzen, kao jedan od najuticajnijih zagovornika koncepta "post-suvereniteta", navodi da tradicionalni koncept suvereniteta predstavlja smetnju za ostvarivanje vladavine prava, te da nije potreban takav koncept suvereniteta da bi se teoretski objasnio imperativni karakter prava. On vjeruje da je dualizam između prava i suvereniteta stvara prostor za nekontrolisano uplitanje političkog autoriteta. Suverenitet je tako, za njega, relikv apsolutizma. Problem dualizma prava i suvereniteta je problem prava i vlasti jer je suverenitet čista politička kategorija prema Kelzenu. Konceptualno rješenje ovog dualizma prava i suvereniteta Kelzen vidi u poimanju države kao pravnog poretka iz kojeg se vrhovna vlast države izvodi putem pravila tog poretka.¹⁵

¹³ Lozina, D., (2006) "Globalizacija i suverenitet nacionalne države", Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, Split, Vol. 43-br. 1/2006, str.17.-41., str. 30. – 31.

¹⁴ Tucak, I.(2010) " Budućnost koncepta suvereniteta u Europi", str.275.-287. U: Gordana Vukadinović Agneš Kartag - Odri : Evropska zajednica naroda i univerzalne vrijednosti. Novi Sad. Novosadska asocijacija za teoriju, etiku i filozofiju prava, str. 280.

¹⁵ Suprotno Kelzenovom stajalištu, Jelinek smatra da je država i činjenica vlasti i normativni poredak. Prema tome, posvećenost države normativnom poretku može biti samo na bazi dobrovoljnog ograničavanja.

Kako bi objasnio izvor normi, bez prisustva neke vlasti, on uvodi Grundnormu, kao temelj cijelog pravnog poretka. U tu svrhu, Kelzen transformiše teoriju suvereniteta u "teoriju identiteta pravnog sistema" i attribute suvereniteta (jedinstvenost, nedjeljivost i apsolutnost) pripisuje Grundnormi.¹⁶ Prema njemu, pravne norme nisu validne zato što su kompatibilne sa moralnim vrijednostima ili što ih je donio jedan suveren, jer je pogrešna pretpostavka da je suverenitet, koji se nalazi iznad prava, izvor prava. Vlast se može samo ostvariti i izvršavati u okviru nekog normativnog poretka, te odvojena vrhovna vlast za Kelzena nema smisla, a validnost jedne norme izvodi se iz više norme pa sve do Grundnorme. Time Kelzenova teorija kaže da je pravo autonomni, samoodrživi normativni fenomen kojem nije potreban "vanpravni" elemenat (suverenitet) za objašnjenje njegovog porijekla, efikasnost i djelovanje. Ova normativistička škola nalazi izvornu normu cjelokupnog pravnog poretka (Grundnormu) u međunarodnom pravu. "Suverenost nije ništa drugo do izraz nadležnosti koju međunarodno pravo posredno daje dalje."¹⁷

Kelzen, koristeći se logikom normativizma, naglašava da je termin "suverenost države" ispravno koristiti jedino ukoliko se pretpostavlja primat nacionalnog prava, tj. kada međunarodno pravo postaje važećim, samo ukoliko ga je država priznala. Međutim, u takvoj situaciji, međunarodno pravo bi bilo dio nacionalnog prava države od koje se polazi jer, prema Kelzenu, samo je riječ o jednoj državi, tj. samo država koja je polazište ovakve konstrukcije može se smatrati suverenom. Nadalje, druge zajednice u odnosu prema toj državi, mogu se smatrati "državama", jedino ako ih je ona kao takve priznala. Dakle, razlog pravnog postojanja ostalih država leži u pravu jedne države, odnosno nacionalnom poretku te države koja sadrži međunarodno pravo kao svoj sastavni dio.¹⁸

Škotski teoretičar MacCormick (Mekormik) ističe da u Evropi više nema suverenih država. Države članice su putem osnivačkih ugovora prenijele veliki dio svojih suverenih ovlasti na institucije Evropske zajednice te nijedna više nije u mogućnosti proizvoljno regulirati sva područja tradicionalno unutarnje politike. Sama suverenost postaje fragmentirana, a države se više ne mogu ni

¹⁶ Vidi više: Kelzen, H. (2003) Problem suverenosti i teorija međunarodnog prava. Beograd: Službeni list SCG.

¹⁷ Knežević - Predić, V. (2001) Ogljed o suverenosti: Suverenost i Evropska unija. Beograd: Institut za političke studije, str. 39.

¹⁸ Kelzen, H. (2008) "Suverenost i međunarodno pravo", str.75.-86. U:Vujačić Ilija: Suveren i suverenost. Beograd. Službeni glasnik, str. 79.-80.

pretvarati da imaju nadzor nad svojim temeljnim funkcijama: osiguranjem ekonomskog napretka i sigurnosti svojih građana.¹⁹ On ističe da suverenitet nije prešao s država članica na Evropsku zajednicu, ali i da nije ostao ni kod država članica, nego da je u potpunosti nestao.²⁰ Nadalje, MacCormick negira koncept da iza svakog prava mora postojati volja jedne suverene osobe, suverenog tijela ili suverenog naroda.²¹ Prema njemu, ne smije se miješati pravno i političko, pa tako pravo nije samo kreacija suverene političke volje, nego je institucionalni sistem pravila ili normi koji uključuje kako obaveze za subjekte kojima su upućene norme tako i vlast pravnih institucija sa zakonodavnim, izvršnim i sudskim ovlastima. Time objašnjava i postojanje nedržavnih pravnih poredaka, naročito postojanje komunitarnog prava. Na kraju, podcrtava da Evropska zajednica nije suverena politička organizacija pa se ne može smatrati ni federacijom ni konfederacijom. Evropska zajednica nema potpunost niti političkih niti pravnih ovlasti koje bi joj omogućile da postane suverena država. Stoga se čini jedinim ispravnim zaključkom da niti države članice niti Evropska zajednica nisu potpuno suverene.

Umjesto koncepta suvereniteta, on predlaže uvođenje koncepta "zajednice" (eng. *commonwealth*) u pravnu teoriju. Ovaj koncept podrazumijeva skupinu ljudi sa zajedničkom svijesti o općem dobru, koji mogu zamisliti sebe ili svoje političke predstavnike u nastojanju da ga ostvare kroz neki oblik političke organizacije sa zajedničkim ustavnim poretkom. Ova je definicija dovoljno široka i omogućava da se i države članice i Evropska unija odrede kao "zajednice" bez koncepta suvereniteta koji traži jedinstvo države i jedinstvo funkcija vlasti unutar nje.²²

¹⁹ MacCormick, N.(1996) *Liberalism, Nationalism and the Post - Sovereign State*. London: Liberal Studies, str. 119.

²⁰ MacCormick, N.,1995. "Sovereignty: Myth and Reality" (online). Scottish Affairs, 11, str.1.-13. Dostupno na : http://www.scottishaffairs.org/backiss/pdfs/sa11/SA11_MacCormick.pdf

²¹ MacCormick, N.,1995. "Sovereignty: Myth and Reality" (online). Scottish Affairs, 11, str.1.-13. Dostupno na : http://www.scottishaffairs.org/backiss/pdfs/sa11/SA11_MacCormick.pdf.

²² MacCormick, N.,1995. "Sovereignty: Myth and Reality" (online). Scottish Affairs, 11, str.1.-13. Dostupno na : http://www.scottishaffairs.org/backiss/pdfs/sa11/SA11_MacCormick.pdf.

Hugo Projs je zastupao tezu da iz dogmatike državnog prava treba izbri-
sati pojam suvereniteta i posmatrati ga još samo kao "historijski". On, naime,
izjednačava suverenitet sa apsolutnom državom, te bi se preuzimanjem takvog
koncepta u dogmatiku modernog državnog prava unio "potpuno heterogeni i
nesamjerljivi pojmovni element" koji je, po svojoj suštini, u suprotnosti sa
konstrukcijom moderne liberalne države. Ovakvom stajalištu se i pridružuje
Hugo Krabe, te dodaje da izvor prava u modernoj državi može biti samo svijest o
pravu (njem.Rechtsbewusstsein), koja je svim ljudima zajednička. Izvor
važnja prava više nije u apstrakcijama poput države, vlade i naroda, parla-
menta i sl., već je jedino u svijesti o pravu.²³

3. Teorije ograničenog suvereniteta

Pored koncepata koji u potpunosti napuštaju ideju suvereniteta, postoje i
koncepti koji ograničavaju suverenitet. Takav pristup ograničenja suvereniteta
najbolje je razrađen u nizozemskoj političkoj i pravnoj doktrini o *souvereiniteit
in eigen sfeer*. Prema toj doktrini, različite društvene strukture imaju različite
identitete i svaka treba biti suverena u svojoj vlastitoj sferi (država, crkva, poro-
dica, kompanija i sl.). Temeljna svrha ove konstrukcije jeste izbjeći koncentra-
ciju moći u državi te očuvati autonomiju raznih društvenih struktura.²⁴ Ukoliko
ovakav koncept sagledamo u kontekstu međunarodnog prava, gdje je očito da
države više nemaju neograničenu slobodu provoditi što god žele unutar svojih
državnih granica, jer ih ograničava moć međunarodnih organizacija, razvoj
humanitarnog prava i međunarodno zaštićenih ljudskih prava, *souvereiniteit in
eigen sfeer* koncept se može primijeniti i na te odnose tako što odražava preras-
podjelu nadležnosti između države, međunarodnih organizacija i pojedinaca.²⁵

Drugi značajni koncept- teoriju ustavnog pluralizma, s nekim bitnim
razlikama u odnosu na MacCormicka, razvija Neil Walker. Za razliku od
MacCormicka, Walker ne smatra da pojam suvereniteta treba odbaciti kao

²³ Vidi više: Henis, V.(2008) "Rastakanje pojma suvereniteta", str. 138-152. U : Vujačić
Ilija :Suveren i suverenost. Beograd. Službeni glasnik, str.143.-146.

²⁴ Šimonović, I.(2006) Globalizacija, državna suverenost i međunarodni odnosi. Zagreb:
Narodne Novine, str. 17.

²⁵ Šimonović, I.(2006) Globalizacija, državna suverenost i međunarodni odnosi. Zagreb:
Narodne Novine, str. 35.

zastario i štetan, ali to ne znači da je koncept suvereniteta ostao nepromijenjen. Kao i ostali pravni i politički koncepti, suverenitet treba odražavati političku i pravnu realnost, te se mora kretati u skladu s njom.

Walker ističe da ćemo prije biti svjedoci trajne evolucije, nego nestanka koncepta suvereniteta. Dalje, Walker koristi pojam "kasni suverenitet" (*late sovereignty*) kako bi objasnio novi "multidimenzionalni, postvestfalski poredak". Osnovne ideje te nove ere ustavnog pluralizma čine napuštanje koncepta koji granice legitimnih političkih vlasti uvijek određuje teritorijalno i prihvaćanje novog poretka s funkcionalnim granicama. Ovaj pomak zahtijeva razmatranje dosadašnjih ideja o suverenitetu.

Pojava funkcionalno određenih supostojećih zajednica na istom teritoriju dovodi do postojanja vrhovne vlasti ili suvereniteta koje ne karakterizira termin isključivosti, za razliku od tradicionalne državne (statist) inačice suvereniteta koja podrazumijeva i autonomiju i isključivost.²⁶ Ako uzmemo Evropsku uniju kao primjer, postojanje njezine nadležnosti nad nizom pitanja koja su ranije potpadala pod isključivu nadležnost država članica, uvjerljivo je i djelotvorno te ono ne dovodi u pitanje suverenitet država članica nad preostalim područjima teritorijalne nadležnosti.²⁷

Prema Krasneru, konvencionalni suverenitet ima tri elementa:

- međunarodno-pravni,
- vestfalski/vatelovski suverenitet i
- domaći suverenitet.

Glavno pravilo međunarodno-pravnog suvereniteta je priznavanje pravno nezavisnih teritorijalnih entiteta, koji imaju slobodu odlučivanja u koje će sporazume ili ugovore da stupe. Osnovno pravilo vestfalske/vatelovske suverenosti je uzdržavanje od miješanja u unutrašnje odnose drugih država. Domaći suverenitet obuhvata strukturu vlasti i do koje širine ta vlast može da kontroliše aktivnosti unutar države.²⁸

²⁶ Walker, N. (2003) "Late Sovereignty in the European Union", str.3-32. U : N.Walker: Sovereignty in transition. New York. Hart Publishing, str. 23.

² Walker, N. (2003) "Late Sovereignty in the European Union", str.3-32. U : N.Walker: Sovereignty in transition. New York. Hart Publishing, str. 24.

²⁸ Krasner, S.D. (2008) "Podela suverenosti", str. 305.-334. U: Vujačić Ilija: Suveren i Suverenost. Beograd. Službeni glasnik, str. 310.

Krasner zagovara koncept podijeljenog suvereniteta, a koji bi uključivao i angažman vanjskih aktera u nekim državnim strukturama domaće vlasti na neodređen period. Nacionalni akteri bi iskoristili svoj međunarodno-pravni suverenitet da uđu u sporazume koji bi im oduzeli njihov vestfalski/vatelovski suverenitet, s ciljem poboljšanja domaćeg suvereniteta. Jedan od ključnih elemenata – dobrovoljnost sporazuma, bio bi očuvan, dok bi drugi ključni element – princip autonomije, bio prekršen.²⁹ U prilog svojim tezama Krasner ističe praksu intervencija u nefunkcionalnim, sukobom obilježenim, slabim državama, koje bi se stavile na taj način pod "starateljstvo", u cilju oporavka i jačanja domaćih vlasti.

Interesantno je i stajalište Oliver Ramsbotama i Tomi Vudhausa, prema kojem je vanjski suverenitet jedne države ograničen unutrašnjim suverenitetom drugih država, jer vestfalski/vatelovski princip nemiješanja nameće takvo ograničenje.³⁰

O ograničenom suverenitetu modernih država govori i Ruediger Voigt, ističući da u modernoj državi danas gotovo da i ne postoji vanjski suverenitet i unutrašnja hijerarhija. U modernim policentričnim državama, unutrašnja hijerarhija zamijenjena je jednakorangiranošću subjekata koji na bilo koji način mogu uticati na proces stvaranja i primjene moći. Umjesto tzv. "monolitnog bloka", moderna država nastupa kao unutar sebe "duboko raščlanjeni" posrednik koji nastoji pomiriti sve socijalne, ekonomske, političke i druge zahtjeve brojnih kolektiviteta i pojedinaca koji se nalaze pod njenom jurisdikcijom.³¹

Devid Held naročito naglašava faktore koji ograničavaju suverenitet država kao što su demokratija i ljudska prava. Naime, norme međunarodnog prava, naročito međunarodnog humanitarnog prava, jasno ograničavaju koncept suvereniteta kao efikasne i nedodirljive vlasti na određenom teritoriju.³² Kao primjer navedenog ističe, između ostalog, rad međunarodnih tribunala i

²⁹ Krasner, S.D. (2008) "Podela suverenosti", str. 305.-334. U: Vujačić Ilija: Suveren i Suverenost. Beograd. Službeni glasnik, str. 328.

³⁰ Šu, H.(2008) "Ograničenje suverenosti", str.37.-292. U : I. Vujačić: Suveren i suverenost. Beograd. Službeni glasnik, str. 276.

³¹ Voigt, R.(2002) "Koliko nam države treba", Politička misao , Vol.39- br. 4/2002, str.3-10., str.28.

³² Held, D., 2007. "The Changing Structure of International Law: Sovereignty transformed?" (online). Polity, str.162-175.Dostupno na: <http://www.polity.co.uk/global/pdf/GTReader2eHeld.pdf>, str. 167.

stavove istih da komande nacionalnih autoriteta, pojedinca ne ekskulpiraju krivice za počinjenje ratnih zločina, genocida i dr.

Na kraju, Džekson ističe i da nove strukture proizvodnje, koje su rezultat tehnološkog napretka, stvaraju nove oblike međuovisnosti, te da na takve nove izazove ne mogu odgovoriti nacionalne države pojedinačno, nego samo među-vladine i međunarodne organizacije kao sistem koordinacije politika i međusobnog djelovanja, a sve pod uticajem ekonomske teorije o međuovisnosti i koordinaciji, prema kojoj u globalizovanom svijetu svaki unilateralni potez jedne države, bez koordinacije sa drugim državama, može imati štetne posljedice na sve države. Slično Heldu, identifikuje da multilateralni ugovori i norme običajnog međunarodnog prava ograničavaju arbitrarne akcije vlada protiv vlastitih građana, čime se ograničava i sam suverenitet država.³³

4. Suverenitet: Drugačiji pogled

Iako postoje koncepti o ograničenju i ukidanju ideje suvereniteta u pravnoj i političkoj teoriji, ne može se zanemariti činjenica da države i dalje predstavljaju personifikaciju moći i vlasti. Naime, prema Karl Šmitu, stvaranje i primjena prava zahtijevaju odluku, te u traganju za suverenosti, najvišom vlašću unutar države, nije relevantno ko kontroliše postupak donošenja odluka u redovnim okolnostima, već ko odlučuje u izuzetku. "Izuzetak, koji nije kodifikovan u postojećem pravnom poretku, najbolje se može okarakterisati kao slučaj krajnje opasnosti, opasnosti po ostanak države i slično. Ali se ne može činjenično ograničiti i uskladiti sa prethodnim pravom."³⁴

Dakle, za Šmita, suverenitet je stvar faktičkog stanja, činjenica, a pravo njena normativna posljedica. Shodno tome, Avramov zaključuje da "država zadržava položaj dominantne jedinice u međunarodnoj sceni sve do danas, bez obzira na promjene koje su se odigrale u svijetu (...), pojednostavljeno posmatran, suverenitet jeste osnovni princip međunarodnog prava, bez kojeg je nemo-

³³ Jackson, J.H., 2008. "Sovereignty-Modern: A New Approach to an outdated concept" (online). Journal of International Law, str. 782.-802. Dostupno na: <http://www.scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article>, str. 784.

³⁴ Vidi u: Knežević - Predić, V. (2001) Ogljed o suverenosti: Suverenost i Evropska unija. Beograd: Institut za političke studije, str. 43.

guća konstrukcija međunarodno-pravnog sistema u sadašnjim društveno-ekonomskim uslovima."³⁵

Ričard Stajenberg pravi razliku između formalnog i faktičkog aspekta suvereniteta. Formalni aspekt suvereniteta naziva pravnim suverenitetom, a faktički bihevioralnim suverenitetom. Pri tome, pravni suverenitet, u unutrašnjem smislu, podrazumijeva pravo suverena da upravlja na svojoj teritoriji i da kontroliše vlastite granice, dok u međunarodnom smislu podrazumijeva da se zaključuju sporazumi na temelju saglasnosti među državama, da se upušta u međunarodne poslove na temelju suverene jednakosti među državama, i da se druge države isključuju iz sopstvenih unutrašnjih poslova.³⁶ Iz bihevioralne perspektive, sve države prema Stajnerbergu nisu suverene. Mnoge države nisu u stanju da sprovedu u djelo različite aspekte svog međunarodnog pravnog punomoćja, ali i da upravljaju unutrašnjim poslovima.³⁷ Tako države poput Konga, Kolumbije, Afganistana i dr. nisu u stanju na cijeloj svojoj teritoriji uspostaviti efikasne administrativne institucije kako bi upravljali istom. S druge strane, mali dio država je u stanju da sprovede miješanje drugih država u unutrašnje poslove. Kao primjer navodi i zemlje koje pristupaju Evropskoj uniji, a koje moraju da prihvate *acquis communautaire*. Da bi im pripale prednosti članstva i da bi izbjegle cijenu isključivanja, njihova se domaća politika i institucije moraju prilagoditi zahtjevima Brisela. Iako države imaju pravo da istupe iz međunarodnih aranžmana ili da se u njih i ne upuštaju, većina država ne može to s lakoćom da sprovedu. Za većinu država, takve su alternative odveć skupe ili neizvodljive.³⁸ S druge strane, u stvarnosti, međunarodna pravila i ishodi najviše zavise od moćnih država. Tako se u međunarodnim organizacijama, poput Ujedinjenih nacija i Međunarodnog monetarnog fonda, glasovi država članica vrednuju prema njihovoj moći. Tako Stajenberg dolazi do logičkog zaključka da, kada je riječ o međunarodnim dimenzijama bihevioralne suverenosti, najveći broj

³⁵ Knežević - Predić, V. (2001) Ogljed o suverenosti: Suverenost i Evropska unija. Beograd: Institut za političke studije, str. 48.

³⁶ Stajenberg, R.H.(2008) "Ko je suveren?", str.229.-247. U: I. Vujačić: Suveren i suverenost. Beograd. Službeni glasnik, str. 231.

³⁷ Stajenberg, R.H.(2008) "Ko je suveren?", str.229.-247. U: I. Vujačić: Suveren i suverenost. Beograd. Službeni glasnik, str. 229.

³⁸ Stajenberg, R.H.(2008) "Ko je suveren?", str. 229.-247. U: I. Vujačić: Suveren i suverenost. Beograd. Službeni glasnik, str. 233

država o njima može samo da sanja, jer je priča o saglasnosti država puka fikcija.³⁹ Dakle, bihevioralnom suverenosti odražava se stepen sposobnosti država da sprovedu svoju pravnu suverenost. U tom smislu, i stepen uticaja nedržavnih faktora, poput međunarodnih organizacija, nevladinih organizacija, transnacionalnih korporacija i dr., na suverenitet država zavisi od moći pojedinih država. Tako najmoćnije države i dalje vrše svoja suverena prava, djelotvorno oporezujući i regulišući transnacionalne korporacije, uskraćujući podršku određenim aktivnostima međunarodnih organizacija putem veta i sl.⁴⁰

Iz svega izloženog, jasno je da zagovornici nestanka suvereniteta ne mogu objasniti i dalje centralnu ulogu pojedinih država, kako u unutrašnjim poslovima, tako i na međunarodnom planu. Kelzenov normativistički pokušaj da se elegantno "zaobiđe" koncept suvereniteta, na prvi pogled se i čini uspješnim jer čini jednu zatvorenu logičnu cjelinu. Upravu tu leži i nedostatak njegove argumentacije jer su mu polazne premise postavljene na čistoj normativističkoj, apstraktnoj logici, ne uzimajući u obzir faktičko postojanje struktura vlasti, koje slijede logiku interesa i sile, a ne normativnu stvarnost. S druge strane, pokušaj uvođenja koncepta podijeljene suverenosti, sam po sebi je kontradiktoran. Naime, podijeljeni suverenitet nije suverenitet jer sam pojam i koncept suvereniteta podrazumijeva postojanje jedne vrhovne vlasti na određenom području, a koja ima tzv. Omnikompetenz (njem. nadležnost nadležnosti). U tom kontekstu, podjela suvereniteta nije podjela suvereniteta, nego podjela nadležnosti unutar jedne državne strukture.

Nadalje, iako je Krasner utvrdio sve elemente suvereniteta, sa samom srži suvereniteta nespojiva je mogućnost da strani faktori efektivno vrše suverena prava na teritoriji jedne države, pa makar to bilo uz izričit pristanak te države. U tom slučaju, ne bi se više radilo o državi, nego o svojevrsnom protektoratu. Slično tome, tvrdnja da pojedine države u bihevioralnom smislu nemaju efektivnu kontrolu nad teritorijem, a da su u pravnom smislu ipak suverene, je neodrživa. Suverenitet je pravni odraz jedne činjenice: monopola fizičke sile, odnosno sposobnosti vršenja efektivne vlasti na određenoj teritoriji. Ako nema tog monopola, nema ni njegovog pravnog odraza. Pri tome, monopol fizičke sile

³⁹ Stajenberg, R.H.(2008) "Ko je suveren?", str. 229.-247. U: I. Vujačić: Suveren i suverenost. Beograd. Službeni glasnik, str. 234.

⁴⁰ Stajenberg, R.H.(2008) "Ko je suveren?", str. 229.-247. U: I. Vujačić: Suveren i suverenost. Beograd. Službeni glasnik, str. 235.- 237.

je faktički ograničen, ali pravno je neograničen.⁴¹ Dakle, ona država koja nema efikasnu kontrolu na određenom teritoriju ili nije u stanju istu održavati bez prisustva stranih faktora, koji ne podliježu vlasti te države, nema ni suverenitet, a time ni epitet države ili barem ne na cijeloj teritoriji. U tom smislu, bespotrebno je argumentovati da postoje države bez suvereniteta jer je postojanje vrhovne vlasti na određenom teritoriju fundamentalni element državnosti.

S druge strane, nepobitno je da, u međunarodnom smislu, postoje države koje u punom kapacitetu vrše svoja suverena prava u odnosima s drugim državama, dok većina država, bilo zbog jakog uticaja drugih država ili nedržavnih elemenata na njih, ili zbog nedostatka vlastite moći, ne mogu da vrše sva svoja formalno zagarantovana prava po međunarodnom pravu. Međutim, činjenica je da ne postoji nijedna država koja bi mogla uspostaviti svoju suverenu vlast nad ostalim državama, tako da sam pojam suvereniteta, barem što se tiče njegovog međunarodnog aspekta, ne može opravdati u ovom obliku svoje postojanje. Dakle, potrebno suvereniteta, onda ćemo konstatovati da se radi o vrhovnoj vlasti koja je, a priori, prostorno ograničena u okviru onog što nazivamo državom. Ukoliko takva vlast uspijeva efikasno nametnuti svoju volju, upravljati određenim teritorijem i oduprijeti se pokušajima drugih vlasti, što iz unutrašnjosti što i izvana, da joj oduzme efikasnu kontrolu nad njenim teritorijem i stanovništvom, može se konstatovati da postoji suverenitet koji se i u teoriji naziva unutrašnjim. Sve dok je tako, niko ne može tvrditi da ne postoje suverene države. U suprotnom, rijetko koja država bi danas i postojala kao država, zbog nedostatka suvereniteta.

U odnosu na ono što nazivamo vanjskim suverenitetom, tj. njenim međunarodno-pravnim i vestfalskim aspektom (prema Krasneru), njegov potencijal se izvodi iz samog unutrašnjeg suvereniteta svake države, čime se vraćamo na "teren" bihevioralnog aspekta međunarodnog suvereniteta (prema Stajnbegu). Kapacitet unutrašnjeg suvereniteta "legitimiše" kapacitet jedne države da bude subjekt međunarodno-pravnog poretka. Jasno je da sve države nisu jednako moćne u odnosu jedna na drugu, te da pojedine države, a kako je to ranije navedeno, imaju vodeću ulogu u stvaranju međunarodnog prava.⁴² Kako ne bi

⁴¹ Lukić, R. (1979) Uvod u pravo. Beograd: Narodna knjiga, str. 36.

⁴² U ovom smislu konstatuje Guzman: "*Države se ne brinu previše o dobrobiti drugih država, nego su orijentisane ka maksimizaciji vlatite koristi i dobrobiti.*". Guzman, A.T.(2008) How international law works: a rational choice theory. Oxford: Oxford University Press, str. 185.

uspostavili dihotomiju između pravnog i stvarnog suvereniteta u međunarodnim odnosima, iz ranije navedenih razloga, nameće se alternativni koncept autonomije. Prema ovom konceptu, nemaju sve države faktički podjednak stepen slobode i samostalnosti prilikom odlučivanja u međunarodnim odnosima, te su neke manje a neke više podložne "pritiscima" od strane vanjskih faktora.⁴³ Dakle, stepen faktičke ograničenosti unutrašnjeg suvereniteta odražava se na stepen ograničenja autonomije djelovanja država u ispoljavanju njihovog vanjskog aspekta suvereniteta, ali ne dovodi do ukidanja istog.

S druge strane, bilo kakvo ograničavanje ili "preusmjeravanje" volje jedne formalno suverene države od strane druge države ili nekog drugog međunarodnog subjekta, faktički predstavlja ograničenje vanjskog suvereniteta. Naime, samo pokoravanje jednog subjekta volji drugog subjekta predstavlja vlast jednog nad drugim.⁴⁴ U tom smislu, nužno je pristupiti drugačije samom konceptu suvereniteta, u smislu sagledavanja istog, s aspekta faktičkog stanja u međunarodnim odnosima. Naime, jasno je, kao što je to ranije i navedeno u ovom radu, da je suverenitet po svojoj suštini primarno faktička pojava, a tek onda pravna. Nadalje, uslov za postojanje države je postojanje jedne vrhovne vlasti koja nije ograničena vlašću, kako unutrašnjih, tako i vanjskih aktera. Međutim, takav idealni (teorijski) koncept ne odgovara faktičkom stanju. U međunarodnim odnosima moćnije države dominiraju⁴⁵ i oblikuju pravila ponašanja, dok se takvo stanje reflektuje i na unutrašnje odnose država, te se time stvara nerazdvojni interkoneksitet između međunarodnog i unutrašnjeg (nacionalnog) prava. Slijedom toga, suverenitet jedne države u međunarodnim odnosima (vanjski suverenitet) "oscilira" po svojoj snazi, zavisno od jačine unutrašnjeg suvereniteta same države i jačine unutrašnjeg suvereniteta drugih država i drugih međunarodnih subjekata, u konkretnom međunarodnom odnosu. Ishod tog "sukoba" vanjskih suvereniteta, u konkretnom međunarodnom odnosu, reflektuje se ponovo i na "snagu" unutrašnjeg suvereniteta.

⁴³ Vidi više u : Matić, D. (2005) Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost?. Zagreb: Narodne Novine, str. 85., i u Mirašćić, Dž. Mirašćić, Dž. (2012) Država nacija u multikulturalnom društvu. Sarajevo: Službeni list, str. 62.

⁴⁴ Vidi definiciju vlasti u : Lukić, R. (1979) Uvod u pravo. Beograd: Narodna knjiga, str.39.

⁴⁵ Vidi više o ulozi država u stvaranju međunarodnog prava u : Mievil, C. (2005). Between equal rights: a Marxist theory of international law. Leiden-Boston: Historical Materialism Book Series, str. 286.

5. Zaključak

Iz svega gore navedenog, nedvojbeno prozilazi da suverenitet jedne države, kao faktička pojava oscilira, nekada je jači, nekada slabiji, zavisno od ranije spomenutih parametara. To konkretno znači da intenzitet i snaga suvereniteta nije stalan, a da je njegov vanjski aspekt mnogo podložniji "osciliranju" u odnosu na njegov unutrašnji aspekt, zbog izloženosti drugim suverenitetima u međunarodnim odnosima. S time, sve dok faktički postoji unutrašnji suverenitet, država ima i minimum vanjskog suvereniteta, u smislu sposobnosti nastupanja kao subjekt u "međunarodnoj areni". Efekt samog vanjskog suvereniteta jedne države, odnosno pitanje da li jedna država može nezavisno provoditi svoje interese na međunarodnoj sceni u određenim ili svim oblastima, zavisi od same snage njenog unutrašnjeg suvereniteta ili njene sposobnosti da svoje interese izrazi putem nekog nadnacionalnog saveza, kao npr. Evropske unije.

Sagledavanje suvereniteta na gore navedeni način, omogućava konkretnije i preciznije analize "snage" suvereniteta pojedinih država u međunarodnim odnosima, te time i vrednovanje uticaja pojedinih država u stvaranju međunarodno-pravnog poretka.

Literatura

1. Bodin, J. (2002) Šest knjiga o republici (izbor). Zagreb : Politička kultura.
2. Cirić, J. (2008) "Suverenitet u savremeno doba", Filozofija i društvo , Beograd, br. 1/2008, str. 191.-216.
3. Guzman, A.T.(2008) How international law works: a rational choice theory. Oxford: Oxford University Press.
4. Held, D., 2007. "The Changing Structure of International Law: Sovereignty transformed?" (online). Polity, str.162-175.Dostupno na: <http://www.polity.co.uk/global/pdf/GTReader2eHeld.pdf>.
5. Henis, V.(2008) "Rastakanje pojma suvereniteta", str. 138.-152. U : Vujačić Ilija : Suveren i suverenost. Beograd. Službeni glasnik.
6. Hobbes, T. (1980) Leviathan. New York : Penguin Books.

7. Jackson, J.H., 2008. "Sovereignty-Modern: A New Approach to an outdated concept" (online). *Journal of International Law*, str.782.-802. Dostupno na: <http://www.scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article>.
8. Jackson, R. H.(2007) *Sovereignty: evolution of an idea*. Cambridge: Polity Press.
9. Kant, I. (1974) *Um i sloboda - Večni mir. Filozofski nacrt*. Beograd: Ideje.
10. Kelsen, H.(1994) *Reine Rechtslehre*. Aalen: Scientia Verlag.
11. Kelzen, H. (2003) *Problem suverenosti i teorija međunarodnog prava*. Beograd: Službeni list SCG.
12. Kelzen, H. (2008) "Suverenost i međunarodno pravo", str.75.-86. U: Vujačić Ilija: *Suveren i suverenost*. Beograd. Službeni glasnik.
13. Knežević - Predić, V. (2001) *Ogled o suverenosti: Suverenost i Evropska unija*. Beograd: Institut za političke studije.
14. Krasner, S.D. (2008) "Podela suverenosti", str. 289.-310. U: Vujačić Ilija: *Suveren i Suverenost*. Beograd. Službeni glasnik.
15. Krbek, I.(1965) *Suverenitet*. Zagreb : RAD, JAZU.
16. Lozina, D., (2006) "Globalizacija i suverenitet nacionalne države", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, Split, Vol. 43-br. 1/2006*, str.17.-41., str. 30.-31.
17. Lukić, R. (1979) *Uvod u pravo*. Beograd: Narodna knjiga.
18. MacCormick, N.(1996) *Liberalism, Nationalism and the Post - Sovereign State*. London: Liberal Studies.
19. MacCormick, N.(1999) *Questioning Sovereignty - Law, State and Practical Reason*. Oxford: Oxford University Press.
20. MacCormick, N.,1995. "Sovereignty: Myth and Reality" (online). *Scottish Affairs*, 11, str.1.-13. Dostupno na : http://www.scottishaffairs.org/backiss/pdfs/sa11/SA11_MacCormick.pdf.
21. Matić, D. (2005) *Nacionalizam, nacija i nacionalna država: imaju li budućnost?*. Zagreb: Narodne Novine.
22. Mieville, C. (2005). *Between equal rights: a Marxist theory of international law*. Leiden-Boston: Historical Materialism Book Series.
23. Mirašić, Dž. (2012) *Država nacija u multikulturnom društvu*. Sarajevo: Službeni list.

24. Muhić, F. (2002) Teorija prava i države. Sarajevo: Magistrat.
25. Schulze, H. (1999) Nation und Staat in der europaischen Gechichte. Muenchen: C. H. Beck.
26. Stajnberg, R.H.(2008) "Ko je suveren?", str. 229.-247. U: I. Vujačić: Suveren i suverenost. Beograd. Službeni glasnik.
27. Šimonović, I. (2006) Globalizacija, državna suverenost i međunarodni odnosi. Zagreb: Narodne Novine.
28. Šu, H.(2008) "Ograničenje suverenosti", str. 372.-292. U : I. Vujačić :Suveren i suverenost. Beograd. Službeni glasnik.
29. Trnka, K. (2006), Ustavno pravo, drugo izmijenjeno i dopunjeno izdanje. Sarajevo : Fakultet za javnu upravu.
30. Tucak, I.(2010) "Budućnost koncepta suvereniteta u Europi", str. 275.-287. U: Gordana Vukadinović Agneš Kartag - Odri : Evropska zajednica naroda i univerzalne vrijednosti. Novi Sad. Novosadska asocijacija za teoriju, etiku i filozofiju prava.
31. Voigt, R.(2002) "Koliko nam države treba", Politička misao , Vol.39- br. 4/2002, str. 3.-10.
32. Walker, N. (2003) "Late Sovereignty in the European Union", str. 3.-32. U : N.Walker: Sovereignty in transition. New York. Hart Publishing.

NEW VIEWS ON SOVEREIGNTY

Summary

The concept of sovereignty, as such, goes back to the early Middle Ages in Europe and is developed throughout the centuries. During these centuries the concept undergoes various theoretical stages, but mostly remained close to the given theoretical concept of sovereignty by Bodin. Many modern theories challenge the classical view on sovereignty and some even deny the existence of the concept of sovereignty as such. The approach taken in this article is linked to the modern theories of sovereignty and examines the concept of sovereignty through the prism of factual relations and the situations of international relations the sovereign states enter into, but does not abolish the concept of sovereignty itself. First of all, sovereignty is seen as the result of the overall actual internal and external affairs of a state, and not as a theoretical constant. Such an approach tries to take into account the unpredictability of inter-state relations and the power of individual states as the key actors in the international legal order.

Key words

External sovereignty, internal sovereignty, international relations, factual power, autonomy.

POSJED BEZ EFEKTIVNE FAKTIČKE VLASTI

stručni članak

UDK: 347.2

mr. sc. Zdravko Gavrić*

Sažetak

Autor u radu analizira opšti pojam posjeda i odstupanja od opšteg pojma. Opšti pojam posjeda zakonodavstvo i doktrina definiše kao faktičku vlast na stvari. Ovakvo definisanje posjeda je tipološko, pošto sva lica koja vrše faktičku vlast nisu posjednici i svi posjednici ne vrše faktičku vlast. U nekim slučajevima faktička vlast na stvari se ispoljava u prikrivenom obliku, dok se u drugim fingira. Koga će pravo smatrati posjednikom nije uslovljeno pojmovnim razlozima, već pravopolitičkim. Postoje brojna odstupanja od opšteg pojma posjeda. To su posebne vrste posjeda, koji egzistira bez efektivne faktičke vlasti. Te vrste posjeda su: posredni, naslednički, zastupnički, tabularni i zapovjedni posjed. Ove vrste posjeda predstavljaju odstupanja od pravne prirode posjeda. Pravna priroda posjeda je činjenična, ali ovi izuzetci daju privid da posjed ima dosta primjesa prava. Posredni posjed konstruisan je na dva elementa: faktičkom i pravnim, naslednički posjed se ponaša kao pravo, tabularni, zapovjedni i zastupnički posjed ispoljavaju se kao pravo. Nameće se zaključak da sama definicija opšteg pojma posjeda nije adekvatna. Zakonodavstvo bi trebalo šire pojmovo odrediti pojam posjeda, ali ne kao faktičku vlast, već kao faktički odnos. Osim toga, zakonodavstvo bi trebalo definisati pojam faktičke vlasti i odrediti njegov sadržaj.

Ključne riječi

Posjed, faktička vlast, efektivna faktička vlast, posredni posjed, naslednički posjed, tabularni posjed, zapovjedni posjed, zastupnički posjed.

*gavriczdravko10@gmail.com

UVOD

Shvatanja o posjedu razvijala su se kao odraz istorijskih potreba, evolutivno a ne doktrinarno ili spekulativno.¹ Na jednoj strani razvilo se shvatanje o posjedu u okviru rimskog prava. U smislu klasičnog rimskog prava posjed ima onaj koji se prema stvari ponaša kao vlasnik, iako posjed i vlasništvo nemaju ništa zajedničko, ni po pitanju shvatanja o pravnoj prirodi ova dva instituta, ni po pitanju njihove zaštite.² Za posjed (*possessio*) se zahtijevalo postojanje dva konstitutivna elementa: faktička vlast na stvari (*corpus*) i i volja da se stvar drži za sebe, kao svoja (*animus domini seu animus rem sibi habendi*). Na ovaj način razvila se rimska (subjektivna) koncepcija posjeda. Rimski posjed je korelat vlasništva. Volja je pretežnji element posjeda od samog faktičkog držanja stvari, tako da se posjed mogao, u nekim slučajevima, zadržati samo voljom (*solo animo*). Efektivna faktička vlast u tim slučajevima nije postojala, ali nju je nadomještavala vlasnička volja posjednika.

Na drugoj strani, pod uticajem starogermanskog prava, razvila se njemačka (objektivna) koncepcija posjeda, nastala pod uticajem forme u kojoj se stvarna prava ispoljavaju *gewere*. Posjed nije korelat vlasništva, već samo faktička vlast na stvari. Voljni element nije posebno naglašen u zakonskom propisu i eksplicitno se ne zahtijeva. Objektivna koncepcija ima značajne praktične prednosti u odnosu na subjektivnu, pa je usvojena i u našem pravu. Po objektivnoj koncepciji, posjed se shvata kao faktička vlast na stvari. Međutim, primjećujemo da posjed postoji i kad nema faktičke vlasti na stvari. Pravo je išlo za praktičnom potrebom da se ovi slučajevi zaštite pravom na korišćenje posjedovne tužbe i da se do kraja ispoštuje kontinuitetna funkcija posjeda.

¹ Marković, L. (1910) "O pojmu državine" Arhiv za pravne i društvene nauke, knjiga X, 6/1910.

² D. 41,2,12,1 *Ulpianus libro septusgenisimo ad edictum* Nihil commune habet proprietatem cum possessione: et ideo non denegatur ei interdictum uti possidetis, qui coepit rem vindicare: non enim videtur possessioni renuntiasse, qui rem vindicavit.

1. OPŠTI POJAM POSJEDA

Posjed nije jednostavno definisati.³ Svakoј definiciji posjeda mogu se staviti ozbiljni prigovori, pošto ne postoji univerzalna definicija koja bi se odnosila na sve vrste i kvalitativne oblike posjeda. Najkraće, najjednostavnije ali i najpreciznije posjed se definiše kao faktička vlast na stvari za razliku od vlasništva koje je pravna vlast na stvari.⁴ Posjed je antipod vlasništvu. Međutim, i ovako definisanje pojma posjeda trpi brojne izuzetke; niti je svaka faktička vlast posjed, a niti odsustvo faktičke vlasti znači da nema posjeda. Pomoćnik u posjedovanju vrši faktičku vlast na stvari, ali nije posjednik. Na drugoj strani, neki posjednici ne vrše faktičku vlast na stvari, pa čak ne moraju imati nikakav subjektivni odnos prema predmetu posjeda. Definicija posjeda kao faktičke vlasti na stvari je tipološka, pošto je to najčešći pojavni oblik posjeda, a "otvorena u dva pravca: u smislu da nešto nije posjed, iako jeste faktička vlast, odnosno da nešto jeste posjed, iako nije faktička vlast".⁵

Posjed je pojmovno samostalan, te kao fakt postoji nezavisno od prava, pa i prava na posjed (*ius possidendi*).⁶ Pravo na posjed postoji, ali ne i pravo posjeda. Posjed ima čisto činjeničnu prirodu, iako može proizvesti brojne posljedice u pravu. Osnov za sticanje posjeda nepokretnosti može biti usmeno zaključen ugovor, za razliku od prava vlasništva i prava stvarne služnosti koje za osnov

³ Juhart, M. Tratnik, M. Vrenčur, R. (2007) *Stvarno pravo*, Ljubljana, str. 95.; Stanojević, O. (2004) *Rimsko pravo*, Beograd, str. 265.; Gams, A. (1954) "Neki problemi državine", *Anali Pravnog fakulteta u Beogradu*, br. 1/1954, str. 1.

⁴ D. Popov, 2002. "Državina nasljednika", *Pravni život*, br. 10/2002, str. 149.; Vuličević, V. (1964) "Posed prava i njegova zaštita", *Pravni život*, br. 4/1964, str. 29.; Stanković, O. Orlić, M. (1996), *Stvarno pravo*, Beograd, str. 33.; Popov, D. (1993.-1995.) "Pojam i vrste državine prema Građanskom zakoniku za Kneževinu Srbiju i Opštem imovinskom zakoniku za Crnu Goru", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu*, br. 1-3/1993-1995, str. 150.; Krneta, S. (2003) "Posjed prava u povijesnom i suvremenom značenju", *Zbornik Pravnog fakulteta Rijeka*, br. 3/2003, str. 2.; Babić, I. (2008) *Građansko pravo (Uvod u Građansko i Stvarno pravo)*, Banja Luka, str. 211.

⁵ Vodinić, V.V. (2004) "Državina i pritežanje", *Promene stvarnog prava u Srbiji*, Beograd, str. 55.

⁶ Simonović, I. (2011) "Pravo na samopomoć u zaštiti državine", *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu*, br. LVII/2011, str. 201. Krneta, S. (1978) "Posjed", *Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada*, Beograd, str. 1010.

sticanja moraju imati ugovor sačinjen u formi obrađene notarske isprave.⁷ Samostalnost posjeda kao pojma ogleda se i u njegovom ispoljavanju. Faktičku vlast vrše vlasnici stvari kao jedno od vlasničkih ovlašćenja ili imaoci nekog drugog subjektivnog stvarnog prava (npr. prava stvarne služnosti), pri čemu se faktička i pravna vlast istovremeno ispoljavaju. Osim imalaca subjektivnog prava, posjed imaju vršioци neke obaveze, npr. vlasnici nepokretnosti opterećene negativnom služnošću, naslednik čije je pravo opterećeno legatom. U ovom slučaju posjed je korelat prava ili obaveze. Ali posjed imaju i kradljivci pokretne stvari, uzurpatori državnog zemljišta, lica koja samovoljno zadrže stvar datu na poslugu, pomoćnik u posjedovanju koji faktičku vlast počne vršiti za sebe ne poštujući naloge posjednika itd.

Spoljni element posjeda je faktička vlast na stvari i on je posebno naglašen u samom pojmu posjeda, sa jedne strane, a u socijalnoj sredini se osjeća prisustvo nečije faktičke vlasti na stvari. Posjed je spolja vidljiv. Faktička vlast na stvari teoretski je ustanovljena kao relativan pojam,⁸ a ne označava samo držanje stvari "u svojim rukama", već i kao stanje "koje se u opštoj svijesti ljudi u društvu prihvata kao takvo."⁹ Bliže određenje sadržaja faktičke vlasti sadržano je u "faktičkoj mogućnosti raspolaganja sa stvari":¹⁰ Faktičku mogućnost raspolaganja sa stvari treba tumačiti prema širini opšteg pojma posjeda – restriktivno. Faktičku mogućnost raspolaganja sa stvari nema nasljednik koji u trenutku smrti ostavioca ne zna za ostavioca ili predmet svoga posjeda.

Unutrašnji element posjeda vezan je za ličnost posjednika i naziva se subjektivni element. U subjektivnoj koncepciji posjeda ovaj element je konstitutivan i sadržan je u samom pojmu posjeda. To je volja da se stvar drži za sebe (*animus domini* ili *anumus rem sibi habendi*). Subjektivna koncepcija na ovom elementu temelji pojam posjeda, pošto je vlasnička volja primarna komponenta

⁷ Okružni sud u Sremskoj Mitrovici, Rješenje br. Gž. 866/90; član 68. stav 1. tačka 4. Zakona o notarima (Službene novine FBiH, br. 45/02); član 68. stav 1. tačka 4. Zakona o notarima Republike Srpske (Službeni glasnik RS, br. 86/04, 02/05, 74/05, 76/05, 91/06, 37/07, 50/10, 78/11).

⁸ Spaić, V. (1949) *Stvarno pravo*, Sarajevo, str. 30.

⁹ Medić, D. (2011) "Novo Stvarno pravo u Republici Srpskoj", *Godišnjak Fakulteta pravnih nauka*, br. 1/2011, str. 34.

¹⁰ Đorđević, A. (1903) *Sistem privatnog prava, Posebni deo privatnog (građanskog) prava, druga knjiga – Imovinsko (imovno) pravo*, Beograd, str. 14; Popović, Z. (1987) "Zaštita državnine", *Pravni život*, br. 12/1987, str. 1434.

po čemu je čitava koncepcija dobila ime. Na prvi pogled, može se reći da u objektivnoj koncepciji ovaj element ne postoji. Međutim, i u objektivnoj koncepciji on postoji, iako nije izričito naglašen i nije obuhvaćen opštim pojmom posjeda. To je posjedovna volja (*animus possidendi*), pošto "ne postoji vlast bez volje vladati."¹¹ Za ovu volju se kaže da je "prirodna volja".¹² Ova volja je po sadržaju i obimu šira u odnosu na vlasničku volju kakvu poznaje subjektivna koncepcija, a i u odnosu na volju kada se traži za zaključenje pravnih poslova. Posjedovna volja je opšta, prirodna volja posjednika da stvar drži radi ostvarenja nekog ekonomskog, afektivnog ili drugog interesa. Volju mogu imati maloljetnici ili poslovno nesposobna lica, odnosno sva lica koja mogu sticati posjed. Ta volja se očituje kroz aprehenzione radnje (akte) i pokazuje svu njenu "šarolikost", pa posjed kuće znači jednu faktičku vlast, bicikla drugu, a olovke treću, nepokretnosti opterećene negativnom služnošću četvrtu, mjenice petu itd. Svaki od ovih primjera pokazuje da je faktička vlast i voljni akt, pored toga što je fizički. Sadržaj posjedovne volje nije isti kod svih vrsta posjeda. Kod posjeda stvari, samostalni posjednik vrši faktičku vlast sa prirodnom vlasničkom voljom, dok kod posjeda prava prirodna volja je uža, ona je u korelativnom odnosu sa subjektivnim stvarnim pravom čiji sadržaj posjednik vrši (sa prirodnom voljom imaoca prava stvarne služnosti). Posjed, iako je korelat nekom pravu ili obavezi, ispoljava se neovisno o pravu ili obavezi (samostalno).

2. Odstupanja od opšteg pojma posjeda, sa posebnim osvrtom na pravo BiH

Neka lica, iako vrše faktičku vlast na stvari, nisu posjednici. To su pritežaoци, odnosno lica koja faktičku vlast vrše za drugog. U subjektivnoj koncepciji, takva lica zvala su se detentori (prosti posjednici, prirodni posjednici) pošto je njihovoj faktičkoj vlasti nedostajala vlasnička volja. U objektivnoj

¹¹ Gavella, N. (1983) „O posjednikovoj volji, s obzirom na uređenje posjedovanja zasnovano na objektivnoj koncepciji posjeda“, Zbornik Pravnog fakulteta Rijeka, br. 4/1983, str. 136.

¹² Stojanović, D. (1981) "Novi koncept državine (čl. 70 Zakona o osnovnim svojinsko-pravnim odnosima)", Zbornik Pravnog fakulteta u Kragujevcu za školsku 1979/1980, str. 87.; Gavella, N. (1981) "O posjedu s obzirom na uređenje koje je uspostavio Zakon o vlasničkopравnim odnosima", Naša zakonitost, br. 4/1981, str. 55.; Vojnović, (1889) "Nova teorija o temelji zaštite posestne", Slovenski pravnik, št. 10/1889, str. 19.

konceptiji, ova lica su pomoćnici u posjedovanju. Pojam detentora prema subjektivističkoj koncepciji posjeda značajno je širi od pojma pomoćnika u posjedu prema objektivističkoj. Svi neposredni posjednici koji su stekli posjed putem pravnog posla od vlasnika koji time postaju posredni posjednici, su detentori prema subjektivističkoj koncepciji.¹³ Pomoćnici u posjedovanju vrše faktičku vlast na stvari, ali nisu posjednici. Oni faktičku vlast vrše za drugoga, odnosno za posjednika. Pomoćnik u posjedovanju je samo "produžena ruka" posjedniku.

Drugo odstupanje od opšteg pojma posjeda je kad lice ne vrši faktičku vlast, a smatra se posjednikom. To su oblici posjeda koji egzistiraju bez efektivne faktičke vlasti. Kod nekih oblika, faktička vlast se ispoljava u prikrivenom obliku, tako da nije spolja vidljiva dok kod drugih, faktička vlast ne postoji, ali se fingira. Objektivno stvarno pravo, prepoznajući potrebu da se određenim licima pruži posjedovna pravna zaštita, konstruiše posjed. Iako je veza između lica koje neposredno vrši faktičku vlast i posrednog posjednika pravna, zasnovana na pravnom poslu, posredni posjednik, ipak ne vrši aprehenzione radnje. On utiče na neposrednog posjednika pa takav njegov uticaj pravo smatra faktičkom vlašću. Ova faktička vlast je vlast preko drugog, neefektivna. Više je pravnog u ovoj vlasti, pošto posredni posjednik nastupa sa pozicije lica koje ima pravnu vlast. Pravna vlast nije isto što i faktička vlast. Faktičku vlast vrši neposredni posjednik, a posredni posjednik ima više prava na stvar i time utiče na neposrednog posjednika. Zbog toga se njegova vlast smatra "višom". Međutim, i pored toga, posredni posjednik nema neposredan dodir sa stvari i ne može neposredno njome vladati. Sasvim je drugačije kod nasljednika koji je postao posjednik, ali još nije stekao efektivnu faktičku vlast na stvari. Da je on posjednik, samo je pravna fikcija pošto njegov položaj ne odgovara opštem pojmu posjeda. Nije dozvoljeno dokazivati da nasljednik nije posjednik pošto nema faktičku vlast na stvari.

Naše pravo, u smislu legislative koja se odnosi na posjed, ne predstavlja jedinstvenu cjelinu. U BiH na snazi su tri propisa koja regulišu posjed, bez postojanja propisa o regulisanju "interlokalnih kolizionih normi kojima bi se regulisao eventualni sukob zakona u međuentiteskim pravnim propisima."¹⁴ U

¹³ Gavrić, Z. (2012) "Odnos između instituta detencije i pomoćnika u državi", Pravna misao br. 5-6/2012.

¹⁴ Povelakić, M. (2010) "Novo stvarno pravo Republike Srpske", Nova pravna revija, br. 1-2/2010, str. 11, fn. 1.

Republici Srpskoj na snazi je Zakon o Stvarnim pravima, koji definiše posjed kao faktičku vlast na stvari.¹⁵ U Federaciji BiH posjed je definisan posredno, putem definisanja posjednika kao osobe koja ima faktičku vlast na stvari.¹⁶ Zakonom o vlasništvu i drugim stvarnim pravima Brčko Distrikta BiH posjed nije definisan jednom opštom normom, već posredstvom definisanja neposrednog posjednika kao osobe koja neposredno vrši faktičku vlast.¹⁷ Pored ovih neznatnih različitosti, može se reći da zakonodavstvo BiH određuje opšti pojam posjeda kao faktičku vlast na stvari. Pošto od ovog pojma postoje odstupanja u dva smjera; kad neko vrši faktičku vlast, a nije posjednik i kad je neko posjednik, a ne vrši faktičku vlast, posjed bi trebalo definisati na adekvatniji način, a ne korišćenjem pojma faktička vlast koji je relikv prošlih vremena. Posjed bi trebalo shvatiti kao odnos, i to faktički odnos, a ne vlast. Vladati se može samo ljudima. Stvari nisu podobne da bi se njima vladalo.

Faktička vlast nije pojmovno obilježje za sve vrste posjeda pošto posjed postoji i u slučajevima kad posjednik ne ostvaruje nikakvu faktičku vlast na stvari. "Pojam faktička vlast, koja u uobičajenoj definiciji posjeda figurira kao pojmovni element i kriterijum posjeda, samo je tipološko obilježje posjeda: element koji je najčešći, ali nije uvijek potreban da bi posjed postojao. O tome koje će se situacije smatrati posjedom ne odlučuju pojmovni razlozi već pravno-politički."¹⁸ Pravno-politički razlozi determinisani su potrebom da se međusobno različiti slučajevi podvedu pod isti pravni režim, kako bi im se pružila efikasna građanskopravna zaštita i kako bi im bila priznata određena dejstva u pravnoj sferi. Posjed bi mogao da se definiše kao faktički odnos koji proizvodi pravne posledice, na osnovu zakona, i uživa posebnu građanskopravu zaštitu. Ovakav pojam posjeda ne bi imao izuzetke, kao što je to sada slučaj.

Naše pravo proširuje pojam posjeda i na izuzetke koji se ne mogu podvesti pod opšti pojam posjeda. Faktička vlast nije pojmovno obilježje za sve vrste posjeda, pošto posjed postoji i kad posjednik nema faktičku vlast na stvari.

¹⁵ Član 303. stav 1. Zakona o stvarnim pravima RS (Službeni glasnik RS, br. 124/08, 58/09, 95/11).

¹⁶ Član 315. stav 1. Zakona o stvarnim pravima FBiH (Službene novine Federacije BiH, br. 66/13).

¹⁷ Član 113. stav 1. Zakon o vlasništvu i drugim stvarnim pravima BD BiH (Službeni glasnik BD BiH, br. 11/01, 8/03, 40/04, 19/07),

¹⁸ Popov, D. (2002) Državina nasljednika, Pravni život, br. 10/2002, str. 150.

Po svojoj pravnoj prirodi, posjed je fakat, a ne pravo. To što posjed proizvodi brojne pravne posljedice u pravu ne mijenja njegovu činjeničnu prirodu, već je ističe, i čini ga jednim od najznačajnijih instituta građanskog prava. Kad se posjed preobrati u subjektivno stvarno pravo (npr. kod dosjelosti), samim trenutkom metamorfoze *ipso iure* prestaje i njegova činjenična pravna priroda, pa postaje pravo. Karakter posjedovne parnice posebno naglašava činjeničnu pravnu prirodu posjeda, pošto u ovoj parnici nije dozvoljen prigovor jačeg prava, osim izuzetno petitornog prigovora. Pored toga što posjed ima činjeničnu pravnu prirodu on se u određenim slučajevima "ponaša" kao pravo. Između posjednika i predmeta njegovog posjeda umjesto faktičke vlasti postoji samo pravna veza. Posredni posjednik, nasljednik i zastupani samo su pravnom vezom vezani za predmet svoga posjeda. Ova pravna veza nadomješta faktičku vlast na stvari. S obzirom na specifičnosti, posebno ćemo se pozabaviti vrstama posjeda bez efektivne faktičke vlasti.

3. VRSTE POSJEDA BEZ EFEKTIVNE FAKTIČKE VLASTI

Iako pozitivni propisi u BiH definišu posjed kao faktičku vlast na stvari, postoje slučajevi posjeda bez faktičke vlasti. To su odstupanja od opšteg pojma posjeda. Posjed koji egzistira bez efektivne faktičke vlasti na stvari je: posredni, nasljednički, tabularni, zapovjedni i zastupnički posjed.

3.1. Posredni posjed

Pored lica koje neposredno vrši faktičku vlast na stvari, na istom predmetu posjeda može postojati posjed lica koje posredno drži stvar. "Posredni posjed postoji ako neposredni posjednik izvršavajući svoju faktičku vlast ujedno izvršava vlast drugoga, jer se tada posredstvom vlasti neposrednog posjednika stvar nalazi i u posrednoj, višoj faktičkoj vlasti drugoga – posrednog posjednika."¹⁹ Posredni posjednik nema efektivnu faktičku vlast na stvari, njegov posjed je pravna konstrukcija. Uslijed položaja u kome se nalazi posrednom posjedniku, pravni poredak priznaje ulogu posjednika. Položaj posrednog

¹⁹ Gavella, N. Josipović, T. Gliha, I. Belaj, V. Stipković, Z. (1998) Stvarno pravo, Zagreb, str. 115.

posjednika je takav da on može uticati na neposrednog posjednika, a time, posredno, i na sudbinu stvari. Posredan uticaj na stvar je specifična faktička vlast, koja se ogleda kroz mogućnost faktičkog raspolaganja sa stvari posredstvom drugog lica. U ovom slučaju, faktička vlast je podijeljena između posrednog i neposrednog posjednika, na način koji je unaprijed određen prirodom pravnog odnosa na kome se zasniva posredni posjed. Zakupac će vršiti faktičku vlast na predmetu zakupa u punom fizičkom obimu koji proističe iz ugovora i prirodnih sastojaka pravnog posla, a vlasnik će imati onaj dio faktičke vlasti koji proističe iz rekadentne osobine vlasništva, da vlasništvo nastoji da se u punom obimu uspostavi, odnosno da posredni posjednik može zahtijevati izručenje stvari od neposrednog posjednika.

Međutim, ne možemo sa sigurnošću utvrditi sadržaj faktičke vlasti posrednog posjednika. Prije se može reći da je to pravom konstruisana faktička vlast. U prilog tome govori i činjenica da nije moguće stvar imati u isključivom posrednom posjedu, a moguće je u isključivom neposrednom posjedu. U brojnim slučajevima, slika o posrednom posjedu je da posredni posjednik vrši faktičku vlast posredstvom (preko) neposrednog posjednika.²⁰ Takva konstrukcija sugerise da vlasnik stanuje u stanu posredstvom zakupca, da bere jabuke posredstvom plodouživaoca, da se vozi u automobilu posredstvom zakupca itd.

Posredni posjed je konstruisan na dva elementa: faktičnom i pravnom. Faktički element tiče se vršenja faktičke vlasti. To je neposredni ili posredujući posjed. Posredujući posjed neposrednog posjednika je jedan od dva uslova koji moraju biti ispunjeni kumulativno da bi egzistirao posredni posjed. Drugi element je pravni i tiče se pravnog odnosa između neposrednog i posrednog posjednika. Između posrednog i neposrednog posjednika mora postojati saglasnost da neposredni posjednik vrši faktičku vlast na stvari, kao i da posredni posjednik ima ovlašćenje da utiče na ponašanje neposrednog posjednika. To može biti ovlašćenje zasnovano na pravu (pravni posao), ali i ne mora. Dovoljno je da su neposredni i posredni posjednik faktički u takvom odnosu. Posred pravnih poslova, osnov za zasnivanje ovog odnosa može biti i sudska odluka, odluka državnog organa i pravni propis (u slučaju tzv. zakonske služnosti).

²⁰ Gavella, N. (1983) "O posjednikovoj volji, s obzirom na uređenje posjedovanja zasnovano na objektivnoj koncepciji posjeda", Zbornik Pravnog fakulteta Rijeka, br. 4/1983, str. 139.; član 303. stav 2. Zakona o stvarnim pravima (Službeni glasnik RS, br. 124/08, 58/09, 95/11).

U ulozi posrednog posjednika može se pojaviti više lica, a da nisu suposjednici. Tada postoji stepenast posredni posjed, kad npr. plodouživalac prepusti stvar trećem licu na osnovu ugovora o zakupu. Vlasnik stvari i plodouživalac posredni su posjednici, a zakupac je neposredni posjednik.²¹ I pravo BiH sadrži odredbu o stepenastom posrednom posjedu.²²

Nesporno je da posredni posjednik nema faktičku vlast na stvari kakvom se faktička vlast shvata, u smislu opšteg pojma posjeda, ali određeni ekonomski ili drugi interes posrednog držaoca može se smatrati kao posebna faktička vlast.

3.2. Nasljednički posjed

Rimsko pravo nije poznavalo nasljednički posjed, pošto je vrijedilo pravilo: "kad smo postavljeni za nasljednike, tada prihvatanjem nasljedstva na nas prelaze sva prava, ipak posjed, ako ga faktički ne primimo nama ne pripada."²³ Austrijsko pravo prihvatilo je subjektivnu koncepciju posjeda, gdje se za postojanje posjeda traže dva elementa: faktičko držanje stvari (*corpus*) i volja da se stvar drži kao svoja (*animus rem sibi habendi*). Na prostorima BiH Austrijski građanski zakonik važio je duži vremenski period a u obliku pravnih pravila primjenjivan je sve do donošenja Zakona o osnovnim vlasničko-pravnim odnosima.²⁴ Prema Austrijskom građanskom zakoniku, nasljeđivanjem se nije mogao pribaviti posjed. To proističe iz odredbe § 320 Austrijskog građanskog zakonika: "Valjanim osnovom dobiva se samo pravo na posjed, a ne i sam posjed." Pravni osnov "ili titulus može samo da utiče na kvalitet posjeda, ali ne može nikad da zamijeni aprehenzionu radnju kojom se jedino stiče faktička vlast, a time jedan od nužnih elemenata za pribavljanje posjeda."²⁵ Nasljednik ne stiče

²¹ Juhart, M. Tratnik, M. Vrenčur, R. (2004) "Stvarnopravni zakonik s komentarjem", Ljubljana, str. 150; Gavella, N. (1983) "O predaji stvari u posredan posjed", Naša zakonitost, br. 3/1983, str. 276.

²² Član 303. stav 4. Zakona o stvarnim pravima RS; član 315. stav 3. Zakona o stvarnim pravima FBiH (Službene novine FBiH, br. 66/13); član 113. Zakona o vlasništvu i drugim stvarnim pravima Brčko Distrikta (Službeni glasnik BD, br. 11/01, 8/03, 40/04, 19/07).

²³ *Cum heredas instituti sumus, adita hereditate omnia quidem iura ad nos transeunt, possessio tamen nisi naturaliter comprehensa ad nos pertinet.*

²⁴ Zakon o osnovnim vlasničko-pravnim odnosima stupio je na snagu 1980. godine (Službeni list SFRJ br. 6/80, 36/90).

²⁵ Krneta, S. (1959) "Pribavljenje posjeda putem nasljeđivanja", Godišnjak Pravnog fakulteta, Sarajevo, br. VII/1959, str. 135.

posjed samim nasljeđivanjem, on ga može steći po opštim propisima pošto se posjed uvijek stiče originalno. Zbog toga, nasljedniku, sve dok ne stekne posjed, na raspolaganju stoje samo petitorna sredstva pravne zaštite.²⁶

Za razliku od austrijskog prava koje ne poznaje sukcesiju posjeda, njemačko pravo dozvoljava sticanje posjeda nasljeđivanjem. Posjed prelazi na nasljednike po samom zanonu, u trenutku smrti ostavioca.²⁷ Bez obzira da li je nasljednik stekao faktičku vlast na naslijeđenim stvarima, on se smatra posjednikom. On je posjednik i kad nema saznanje da je nasljednik. Stanje nasljednikove svijesti nije od značaja za prelazak posjeda sa ostavioca u trenutku njegove smrti. Bitno je da se predmet nasljeđivanja nalazio u posjedu ostavioca. Voljni element ne mora postojati kod nasljedničkog posjeda.²⁸ U BiH, od 1980. godine prihvaćena je objektivna koncepcija posjeda. Takvo stanje održalo se do danas.

Prema Zakonu o osnovnim vlasničko-pravnim odnosima, "nasljednik postaje posjednik u trenutku smrti ostavioca, bez obzira kad je stekao faktičku vlast na stvari."²⁹ Identičnu odredbu sadrži i Zakon o stvarnim pravima Republike Srpske i Federacije BiH.³⁰ Nasljednik postaje posjednik umjesto ostavioca, a da još nije stekao efektivnu faktičku vlast na stvari, niti efektivno koristi nepokretnost koja po obimu odgovara pravu služnosti koju je vršio ostavilac. "Posjed nasljednika je znači, posjed bez efektivne faktičke vlasti."³¹ Nasljednik je postao posjednik po samom zakonu, a da još nije stekao faktičku vlast na stvari. Moguće, da je postao posjednik, a da ne zna da je ostavilac umro, niti da je on bio posjednik stvari i prava koje naslijeđuje. Zbog koninuitetne funkcije posjeda priznato je pravo nasljedniku da sačuva kontinuitet posjeda i preko granice držaočevog (ostaviočevog) života.

²⁶ Đorđević, A. (1903) Sistem privatnog prava, Posebni deo privatnog (građanskog) prava, druga kniga – Imovinsko (imovno) pravo, Beograd, str. 77; Jovanović, M. (1925) Državina, njena zaštita i održaj, Beograd, str. 130; Randa, A. (1879) Der Besitzer, Leipzig, str. 387.

²⁷ § 1922 Njemačkog građanskog zakonika.

²⁸ Medić, D. (2007) "Posjed nasljednika", Rasprave iz građanskog i poslovnog prava, Banja Luka, str. 13.

²⁹ Član 73. Zakona o osnovnim vlasničko-pravnim odnosima (Službeni list SFRJ, br. 6/80, 36/90).

³⁰ Član 311. Zakona o stvarnim pravima RS; član 323. stav 1. Zakona o stvarnim pravima.

³¹ Popov, D. (2002) "Državina nasljednika", Pravni život, br. 10/2002, str. 152.

Na nasljednike prelazi posjed kakav je imao ostavilac. To može biti neposredni, posredni, samostalni, nesamostalni, posjed prava itd. Nasljeđuje se posjed istog kvaliteta kakav je bio ostaviočev. Ako je ostaviočev posjed bio zakonit, zakonit će biti i nasljednikov posjed. Kvalitet nasljednikovog posjeda značajan je zbog sticanja prava vlasništva putem dosjelogosti. Nasljedniku se u vrijeme potrebno za dosjelogost uračunava i ono vrijeme za koje je njegov ostavilac držao stvar kao zakonit i savjestan posjednik. Ako na strani ostavioca nisu bili ispunjeni uslovi za sticanje prava vlasništva putem dosjelogosti, pošto njegov posjed nije imao određene kvalitete, to ne znači da nasljednik na toj stvari ne može steći dosjelošću pravo vlasništva. Nasljednik postaje savjestan u trenutku otvaranja nasljeđa i u slučaju kad je ostailac bio nesavjestan, a nasljednik to nije znao niti mogao znati.³² Pošto je zakonitost posjeda objektivna kategorija, nasljednik će biti nezakonit posjednik ako je ostavilac bio nezakonit. Međutim, kod singularne sukcesije stvari stoje drugačije po pitanju zakonitosti posjeda. Kod univerzalne sukcesije nasljednik stupa u sva prava i obaveze ostavioca za što mu nije potreban neki drugi pravni osnov, osim činjenice da su ispunjeni zakonom propisani uslovi da bi do sukcesije došlo. Kod singularne sukcesije pravni osnov je pravni akt ostavioca. Da bi do pribavljanja prava došlo potreban je i način prenošenja tog prava (*modus acquirendi*). U vezi s tim, kod singularne sukcesije zakonitost posjeda se cijeni, ne prema zakonitošću posjeda ostavioca, već prema zakonitošću pribavljanja posjeda singularnog sukcesora (legatara).³³ Savjesnost posjeda kao kvalitativna karakteristika zavisna od subjektivnog odnosa posjednika prema predmetu posjeda nije konstantna kao zakonitost ili nezakonitost. Tako, nasljednik će biti savjestan posjednik ako nije znao i, prema okolnostima, nije mogao znati da je ostavilac bio nesavjestan, pa će moći steći vlasništvo vanrednom dosjelošću kad protekne vrijeme potrebno za vanrednu dosjelogost.

Zakonski i testamentarni posjednici izjednačeni su u pogledu nasljeđivanja posjeda. Sunasljednici stiču posjed u trenutku smrti ostavioca, bez obzira na činjenicu što samo jedan od njih vrši faktičku vlast na stvari. U tom slučaju, kad samo jedan nasljednik drži stvar između sunasljednika, stvara se odnos posrednih i neposredog posjednika. Sunasljednici postaju posredni posjednici, a onaj nasljednik koji drži stvar, postaje neposredni posjednik.

³² Član 58. stav 6. Zakona o stvarnim pravima FBiH; član 58. Zakona o stvarnim pravima RS.

³³ Jovanović, M. (1925) Državina, njena zaštita i održaj, Beograd, str. 123.

Sukcesija posjeda nastupa u trenutku smrti ostavioca.³⁴ Taj trenutak značajno je tačno utvrditi, pošto određeni rokovi počinju da teku od tog trenutka. U praksi, smrtovnica je dokaz o smrti fizičkog lica, a pored smrtovnice, izvodom iz matične knjige umrlih i pravosnažnim rješenjem o utvrđivanju smrti nestalog lica, dokazuje se trenutak sukcesije posjeda. Rješenje o nasljeđivanju nema uticaja na trenutak sukcesije posjeda.

Nasljednički posjed uživa zaštitu od uznemiravanja ili oduzimanja, iako ne vrši efektivnu faktičku vlast na stvari. Zaštita se ostvaruje u posebnom poseornom postupku, koji je kratak i sumaran. Kad je u pitanju aktivna legitimacija, može se pojaviti spor oko toga ko se smatra nasljednikom: da li samo onaj kome je to svojstvo utvrđeno pravosnažnom sudskom odlukom? Da li onaj kome je to svojstvo utvrđeno kao prethodno (prejudicijelno) pitanje? Da li svaki pretpostavljeni nasljednik, pošto nasljednik stupa u sva prava i obaveze ostavioca u trenutku njegove smrti, a ne po pravosnažnosti rješenja u ostavinskom postupku?

Nasljednikom se ne može smatrati samo ono lice za koje je to pravosnažno utvrđeno. Zaostavština prelazi na nasljednike u trenutku smrti ostavioca, po samom zakonu. To je trenutak kad neko lice postaje nasljednikom, a ne trenutak pravosnažnosti rješenja o nasljeđivanju, koje ima deklaratorni karakter.³⁵ U posjedovnim parnicama, u kojima nije sporno ili je već pravosnažnom odlukom utvrđeno ko se smatra nasljednikom oko pitanja aktivne legitimacije, većih problema nema. U parnicama gdje se tužiocu ospori svojstvo nasljednika, o tom pitanju se raspravlja kao o prejudicijelnom pitanju. Time, posjedovna parnica, koja je urgentnog karaktera, postaje znatno duža. U takvim slučajevima, u skladu sa načelom o ekonomičnosti postupka, posjedovna parnica se prekida do okončanja ostavinskog postupka.

Kad posjed nasljeđuje više nasljednika, oni u trenutku sukcesije postaju suposjednici.³⁶ Ako se jedan od nasljednika kasnije odrekne nasljeđa, smatra se da nikada nije ni stekao posjed, a da se posjed, koji mu je pripadao, računa kao da je od trenutka delacije pripadao nasljednicima koji stupaju na njegovo mjesto.

³⁴ §§ 1922-1942. Njemačkog građanskog zakonika; član 560. Švicarskog građanskog zakonika.

³⁵ Lazarević, D. (2003) *Državina, pojam, oblici i zaštita*, Beograd, str. 158.; Medić, D. (2007) "Posjed nasljednika", *Rasprave iz građanskog i poslovnog prava*, Banja Luka, 2007, str. 16.

³⁶ Član 311. Zakona o stvarnim pravima RS.

Nasljednici imaju pravo na suposjed naslijeđenih nekretnina. Do diobe nekretnine, zajednički njome upravljaju i raspolažu. Ako bi jedan od nasljednika bio u isključivom posjedu nepokretnosti, ostali nasljednici bili bi oštećeni u svom pravu na posjed.

Pošto je posjed po svojoj pravnoj prirodi samo faktičko stanje, sukcesija je nemoguća, pa bi se posjed uvijek iznova pribavljao. U ovom slučaju zaobiđena je faktička priroda posjeda i zakonom je priznat položaj posjednika licu koje nikada nije bilo u nekoj prostornoj vezi sa predmetom posjeda. Nasljednik je sa predmetom posjeda povezan isključivo pravnom vezom. Nasljednički posjed je objektivnim pravom priznata faktička vlast na stvarima, iako faktička vlast objektivno ne postoji, nije efektivna. Postojanje faktičke vlasti je fikcija, te nije dozvoljeno dokazivati da faktičku vlast nasljednik ne vrši. Nasljeđivanje posjeda je samo po sebi *contadictio in adectio*, pošto odražava jednu nemoguću pojavu da posjed ima osobine prava, te da se nasljeđuje. Radi se o jednoj fikciji o sukcesiji posjeda, pa neki autori ovaj posjed nazivaju "spiritualni" i "idealni" posjed.

Nasljednički posjed predstavlja primjer uticaja prava na faktičku strukturu posjeda i uticaja prava na praktične zahtjeve za kontinuitetom i zaštitom posjeda. Ignorišući faktičku prirodu posjeda, priznat je položaj posjednika licu koje ne vrši faktičku vlast na stvari. "Stoga nije pretjerano ako nasljednički posjed označimo kao fikciju, jer svjesno priznajemo položaj posjednika licu koje je sa stvarima iz zaostavštine povezano isključivo pravnom vezom".³⁷

3.3. Tabularni posjed

Tabularni posjed nastaje upisom u zemljišne knjige, a prestaje brisanjem iz zemljišne knjige. Tabularni posjednik ne mora vršiti faktičku vlast na stvari. Upis u zemljišne knjige proizvodi određene pravne posledice: činjenica upisa u zemljišne knjige na nepokretnoj stvari je način sticanja prava svojine na nepokretnostima (*modus acquirendi*), dakle upis u zemljišne knjige ima konstitutivno dejstvo.³⁸ Činjenica upisa pretpostavlja da je upisano lice nosilac upisanog prava. Lice koje tvrdi suprotno, dužno je da to i dokaže da bi ovu pretpostavku

³⁷ Krneta, S. (1978) "Posjed", Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada, Beograd, str. 1027.

³⁸ Član 5. Zakona o zemljišnim knjigama Republike Srpske (Službeni glasnik RS br. 67/03).

oborilo. Lice koje je upisano kao nosilac nekog prava ima pravo da njime raspolaže, tako što će to svoje pravo prenijeti na drugo lice koje će biti upisano kao novi imalac subjektivnog stvarnog prava, ukoliko mu prenosilac da saglasnost da se u zemljišnoj knjizi uknjiži kao novi nosilac prava (*clausula intabulandi*). Činjenica da je neko lice upisano u zemljišnoj knjizi naziva se tabularni posjed.³⁹

Pravne posljedice tabularnog posjeda su sledeće:

- Činjenica upisa u zemljišne knjige, odnosno uknjižbe i predbilježbe igra značajnu ulogu za sticanje prava vlasništva na nepokretnostima i drugih prava na nepokretnostima. Upis u zemljišne knjige predstavlja način sticanja stvarnih prava.
- Činjenica da je neko lice upisano u zemljišnu knjigu kao nosilac stvarnog prava predstavlja pravnu pretpostavku da je upisano lice imalac upisanog prava. Lice koje tvrdi da upisano lice nije imalac upisanog stvarnog prava može tu pretpostavku i da dokaže i zatraži brisanje upisa.
- Lice koje je upisano u zemljišnoj knjizi kao imalac subjektivnog stvarnog prava ima ovlašćenje da tim pravom knjižno raspolaže.
- Lice koje je upisano u zemljišnoj knjizi može se pozvati na načelo javnosti zemljišnih knjiga, tačnosti upisa u zemljišne knjige, odnosno načelo povjerenja u zemljišne knjige, tako da treća lica mogu da saznaju o upisanom pravu, a ne mogu se izgovoriti da za upisano pravo nisu znala.

Činjenica upisa u zemljišnoj knjizi ne izaziva dva bitna dejstva posjeda. Ona ne daje pravo na posjedovnu zaštitu, niti u pravu BiH može dovesti do sticanja prava vlasništva dosjelošću. Tabularna dosjelost je u pravnoj istoriji BiH postojala od aneksije BiH do 1916. godine kad je Austrijski građanski zakonik noveliran, te je ukinuta mogućnost tabularnog dosijedanja. Tabularna dosjelost postoji u njemačkom i švicarskom pravu.⁴⁰

³⁹ Gavella, N. Josipović, T. Gliha, I. Belaj, V. Stipković, Z. (1998) *Stvarno pravo*, Zageb, str. 124.

⁴⁰ § 900. Njemačkog građanskog zakonika; član 661. Švicarskog građanskog zakonika.

Kad je tabularni posjed praćen faktičkom vlašću nesporno je da posjednik ima pravo na posjedovnu zaštitu, ali kad tabularni posjed nije praćen faktičkom vlašću (kad je jedno lice upisano kao vlasnik nepokretnosti), a faktičku vlast na njoj vrši drugo lice, tada tabularni posjednik nema pravo na posjedovnu zaštitu. U objektivnoj koncepciji ova tvrdnja ima ograničen domen primjene, pošto se tabularni posjednik može naći u ulozi posrednog posjednika, kad mu pripada pravo na posjedovnu zaštitu.⁴¹

3.4. Zapovjedni posjed

U savremenim odnosima proizvodnje, zapovjedni posjed ima značajnu ulogu, te ga često srećemo prilikom odvijanja procesa proizvodnje u privrednim društvima. Zapovjedni posjed srećemo kod ugovora o djelu.⁴² Organi privrednih društava daju uputstva i naloge izvođaču radova kako da postupaju sa stvarima čiji je posjednik izvođač radova. Rukovodilac privrednog društva, dajući naloge i uputstva, vrši akte faktičke vlasti na tuđoj stvari, faktički raspolaže sa stvari, dok traje ugovorni odnos između privrednog društva kao naručioca radova i izvođača radova. Primjer takvog odnosa sreće se kod izvođenja radova u šumarstvu, kad izvođači radova vlastitim sredstvima za proizvodnju vrše radove na sječi, izvozu, iznosu šumskih drvnih sortimenata i izgradnji šumskih komunikacija. Izvođači radova dužni su da se pridržavaju naloga i uputstava naručioca, te da na sredstvima za proizvodnju (motorne pile, zglobne traktore, građevinske radne mašine itd.) vrše tuđu faktičku vlast. Izvođači radova, iako su posjednici, ponašaju se kao pomoćnici u posjedovanju.⁴³ Ovlašćena lica naručioca radova prema sredstvima izvođača radova vrše aprehenzivne radnje koje spolja izgledaju kao da su posjednici tih sredstava, iako nemaju pravo na posjedovnu zaštitu i ne mogu steći nikakvo subjektivno stvarno pravo. Izvođač radova u šumarstvu, dok radi kod naručioca nema efektivni posjed stvari, ne može stvarima faktički da raspolaže po svojoj slobodnoj volji.

⁴¹ Šire: Stanković, O. – Orlić, M. (1996) *Stvarno pravo*, Beograd, str. 52.

⁴² Član 600. Zakona o obligacionim odnosima.

⁴³ Član 45. Pravilnika o postupku ustupanja radova u šumarstvu i nadzorom nad njihovim izvođenjem JPŠ "Šume Republike Srpske" a.d. Sokolac, br. 01-9821/12, od 15.10.2012. godine.

3.5. Zastupnički posjed

Posjednik može biti i poslovno nesposobno lice kad se njegove aprehenzone radnje, prema opštim pravilima, mogu kvalifikovati kao posjed.⁴⁴ Poslovno nesposobna lica, čije je stanje svijesti, kao inicijalne subjektivne komponente volje takvo da nemaju "prirodnu volju" mogu biti posjednici, ali na osnovu vlastitih aprehenzionih radnji. Ova lica faktičku vlast na stvari vrše preko zakonskog zastupnika.⁴⁵ Zastupana lica nemaju efektivnu faktičku vlast, a imaju posjed stvari. Njihov posjed uživa pravo na posjedovnu zaštitu od samovlasnog uznemiravanja i oduzimanja, a zakonski zastupnik u ime poslovno nesposobnog lica podnosi tužbu zbog smetanja posjeda. Zastupani može steći pravo vlasništva dosjelošću, kad se ispune uslovi propisani zakonom. Kad je riječ o dosjelošti, savjesnost posjednika se cijeni prema savjesnosti njegovog zakonskog zastupnika. To je logična posledica ovakvog posjeda, pošto zastupano lice prema svojim psihofizičkim svojstvima ne može da ima nikakav subjektivni odnos prema predmetu svoga posjeda. Kao što vidimo, ovdje se radi o posjedu zastupanog pa je pitanje koliko je ispravno takav posjed nazivati zastupničkim posjedom. Međutim, kako se taj izraz "odomaćio" u pravnoj literaturi, mi ćemo ga se držati uz ovo ograničenje.

Pravno lice može biti posjednik,⁴⁶ međutim, pravno lice ne može vršiti faktičke akte, čije je vršenje svojstveno samo fizičkim licima. U ime pravnog lica, fizička lica vrše faktičke akte. Posjednik je isključivo pravno lice, a ne organi pravnog lica, akcionari ili vlasnici udjela. U ime pravnog lica, posjed stiču, vrše i zaštitu zahtijevaju zakonski zastupnici pravnog lica. Zakonski zastupnik pravnog lica to svojstvo stiče upisom i registar privrednih društava kod nadležnog suda. Obično je zakonski zastupnik direktor preduzeća. Sam zakonski zastupnik nema posjed i ne uživa posjedovnu zaštitu. Direktor preduzeća kao zakonski zastupnik preduzeća i rukovodeći organ vrši faktičku vlast za preduzeće, ali on nije posjednika a ni pomoćnik u posjedovanju.⁴⁷ Direktor izdaje naloge i uputstva za postupanje sa stvarima u vlasništvu preduzeća pa njegov položaj spolja

⁴⁴ Stanković, O. – Orlić, M. (1996) *Stvarno pravo*, Beograd, str. 39; Lazarević, D. (2003) *Državina, pojam, oblici i zaštita*, Beograd, str. 41; Babić, I. (2008) *Građansko pravo (Uvod u Građansko i Stvarno pravo)*, Banja Luka, str. 212.

⁴⁵ § 310. Austrijskog građanskog zakonika.

⁴⁶ Član 3. stav 1. Zakona o stvarnim pravima RS.

⁴⁷ Poročilo Vrhovnog sodišča Republike Slovenije, st. I/92, str. 24. - 25.

izgleda kao položaj posjednika. Da bi bio pomoćnik u posjedovanju, direktor mora primati naloge od neke "više vlasti", a što u najčešće nije slučaj. Pravno lice može steći vlasništvo dosjelošću. Savjesnost pravnog lica cijeni se prema savjesnosti zakonskog zastupnika.⁴⁸

4. ZAKLJUČAK

Po definiciji, posjed je faktička vlast na stvari. Posjedovna volja nije izričito propisana, ali ona ipak postoji kao "prirodna volja" da se stvar ima u faktičkoj vlasti. On je pojmovno samostalan institut, neovisan o bilo kakvom subjektivnom pravu, pa čak i o pravu na posjed. Posjed je činjenične pravne prirode, ali zbog posledica koje izaziva u pravnoj sferi, posebno zbog prava na smostalnu sudsku zaštitu, posjedu su davane i druge karakteristike pa je, u austrijskoj pravnoj doktrini, smatran pravom. Iz same definicije bi se dalo zaključiti da odsustvo faktičke vlasti na stvari ima za posledicu da se taj odnos ne može smatrati posjedom. Međutim, šta se sve ima smatrati posjedom, motivisano je pravopolitičkim razlozima, a ne pojmovnim. Zbog toga se meže reći da je zakonski pojam posjeda, kao faktičke vlasti na stvari, relikv prošlosti. Ovaj pojam ne odslikava u potpunosti sve pojavne oblike posjeda. Zbog toga bi posjed trebalo definisati kao faktički odnos, a ne faktičku vlast.

I pored odsustva faktičke vlasti, posjed može egzistirati. To su slučajevi kad faktička vlast nije spolja vidljiva, odnosno kad se ispoljava u prikriivenom obliku ili se fingira da ona postoji. Takav je posredni posjed, gdje posredni posjednik nema neposredan uticaj na stvar, ali utičući na ponašanje posrednog posjednika utiče, na obim i sadržaj njegove faktičke vlasti vrši specifičnu faktičku vlast. Naslednički posjed je fikcija o postojanju faktičke vlasti. Kod ovog posjeda naslednik još nije stekao efektivni posjed, pa samim tim ni počeo da vrši aprehenzione radnje koje su sadržaj faktičke vlasti. Naslednik ne mora znati za predmet svoga posjeda, za činjenicu da je ostavilac umro, ni da je on njegov nalednik pa i, nasuprot tome, on je posjednik koji može steći pravo vlasništva dosjelošću i mogućnost korišćenja posjedovne tužbe. Zapovjedni posjed postoji kod ugovora o djelu i njegovih modaliteta u privredi. Posjednik se do te mjere stavlja na raspolaganja naručiocu radova da postaje "puko sredstvo" u njegovim rukama i samim tim počinje vršiti faktičku vlast za naručioca radova na pred-

⁴⁸ Član 817. Opšteg imovinskog zakonika za Crnu Goru.

metu svog posjeda. Tabularni posjed postoji na osnovu činjenice upisa subjektivnog stvarnog prava u zemljišnoj knjizi. On može postojati i bez faktičke vlasti. Zastupnički posjed, odnosno posjed zastupanog, postoji kad zastupani, zbog svojih psihofizičkih osobina ili zbog svoga svojstva (pravno lice), nije u stanju da vrši faktičku vlast na stvari. Za njega faktičku vlast vrše zakonski zastupnici.

Opštim odredbama stvarnopravnog propisa trebalo bi bliže definisati pojam faktičke vlasti i odrediti njen sadržaj. Usled nedostatka zakonskog propisa, doktrina ovaj pojam definiše i njegov sadržaj određuje sa više ili manje uspjeha.

LITERATURA:

1. Babić, I. (2008) Građansko pravo (Uvod u Građansko i Stvarno pravo), Banja Luka.
2. Đorđević, A. (1903) Sistem privatnog prava, Posebni deo privatnog (građanskog) prava, druga knjiga – Imovinsko (imovno) pravo, Beograd.
3. Gams, A. (1954) "Neki problemi državnine", Anali pravnog fakulteta u Beogradu, br. 1/1954.
4. Gavella, N. (1983) "O posjednikovoj volji, s obzirom na uređenje posjedovanja zasnovano na objektivnoj koncepciji posjeda", Zbornik Pravnog fakulteta Rijeka, br. 4/1983.
5. Gavella, N. (1981) "O posjedu s obzirom na uređenje koje je uspostavio Zakon o vlasničkopравnim odnosima", Naša zakonitost, br. 4/1981.
6. Gavella, N. (1983) "O predaji stvari u posredan posjed", Naša zakonitost, br. 3/1983.
7. Gavella, N. Josipović, T. Gliha, I. Belaj, V. Stipković, Z. (1998) Stvarno pravo, Zagreb.
8. Gavrić, Z. (2012) "Odnos između instituta detencije i pomoćnika u državi", Pravna misao, br. 5-6/2012.
9. Jovanović, M. (1925) Državnina, njena zaštita i održaj, Beograd.
10. Juhart, M. Tratnik, M. Vrenčur, R. (2007) Stvarno pravo, Ljubljana.
11. Juhart, M. Tratnik, M. Vrenčur, R. (2004) "Stvarnopravni zakonik s komentarjem", Ljubljana.
12. Krneta, S. (2003) "Posjed prava u povjesnom i suvremenom značenju", Zbornik Pravnog fakulteta Rijeka, br. 3/2003.

13. Krneta, S. (1978) "Posjed", Enciklopedija imovinskog prava i prava udruženog rada, Beograd.
14. Krneta, S. (1959) "Pribavljanje posjeda putem nasleđivanja", Godišnjak Pravnog fakulteta Sarajevo, br. VII/1959.
15. Lazarević, D. (2003) Državina, pojam, oblici i zaštita, Beograd.
16. Marković, L. (1910) "O pojmu državine", Arhiv za pravne i društvene nauke, knjiga X, br. 6/1910.
17. Medić, D. (2007) "Posjed nasljednika", Rasprave iz građanskog i poslovnog prava, Banja Luka.
18. Medić, D. (2011) "Novo Stvarno pravo u Republici Srpskoj", Godišnjak Fakulteta pravnih nauka, br. 1/2011.
19. Popov, D. (2002) "Državina naslednika", Pravni život, br. 10/2002.
20. Popov D. (1993-1995) "Pojam i vrste državine prema Građanskom zakoniku za Kneževinu Srbiju i Opštem imovinskom zakoniku za Crnu Goru", Zbornik Radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, br. 1-3/1993-1995.
21. Popović, Z. (1987) "Zaštita državine", Pravni život, br. 12/1987.
22. Povelakić, M. (2010) "Novo stvarno pravo Republike Srpske", Nova pravna revija, br. 1-2/2010.
23. Randa, A. (1879) Der Besitzer, Leipzig.
24. Stanković, O. Orlić, M. (1996) Stvarno pravo, Beograd.
25. Stanojević, O. (2004) Rimsko pravo, Beograd.
26. Stojanović, D. (1981) "Novi koncept državine" (čl. 70 Zakona o osnovnim svojinsko-pravnim odnosima), Zbornik Pravnog fakulteta u Kragujevcu za školsku 1979/1980.
27. Simonović, I. (2011) "Pravo na samopomoć u zaštiti državine", Zbornik radova Pravnog fakulteta u Nišu, br. LVII/2011.
28. Spaić, V. (1949) Stvarno pravo, Sarajevo.
29. Vodinelić, V.V. (2004) "Državina i pritežanje", Promene stvarnog prava u Srbiji, Beograd.
30. Vojnović (1889) "Nova teorija o temelji zaštite posestne", Slovenski pravnik, št. 10/1889.
31. Vuličević, V. (1964) "Posjed prava i njegova zaštita", Pravni život, br. 4/1964.

POSSESSION WITHOUT EFFECTIVE DE FACTO POWER

Summary

The paper analyses the general concept of possession and deviations from the general concept. Legislation and doctrine define the general concept of possession as de facto power over things. Such definition of the term possession is typological, since all persons who exercise de facto power are not possessors and all possessors do not exercise de facto power. In certain cases, de facto power over things is manifested in veiled form, while in others it is feigned. Who shall be considered as actual possessor according to Law is conditioned not by conceptual reasons, but legal and political ones. There are numerous deviations from the general concept of possession. There are special types of possessions which exist independently of effective de facto power. These types of possession are: indirect possession, hereditary possession, possession by personal representation, tabular possession, commanding possession. The above mentioned types of possession deviate from the legal nature of possession. The legal nature of the term possession is factual, but these exceptions give the illusion that the term possession contains a lot of legal elements. Indirect possession is established on two elements: the legal and the factual, hereditary possession is the matter of rights and law, tabular, commanding and possession by representation are manifested as the matter of law. This leads to the conclusion that the definition of the general concept of possession itself is not adequate. Legislation should, in a wider conceptual way, determine the concept of possession, not as de facto power but more as de facto relation. Furthermore, legislation should determine the concept of de facto power and its content.

Key words

Possession, de facto power, effective de facto power, indirect possession, hereditary possession, possession by personal representation, tabular possession, commanding possession.

PRIKAZ KNJIGE "NEOFAŠIZAM U ETNO-FRAKU" AUTORA DR. ESADA BAJTALA

prikaz

prof. dr. sc. Zarije Seizović*

Savjest je, kaže filozofija, osjećaj moralne odgovornosti – ona je ujedno tužitelj, istražitelj, svjedok, branitelj i sudija. Ona implicira nužnost djelovanja radi poštovanja moralne norme. *Građanski hrabar je samo onaj ko sam pred sobom, pred ogledalom vlastite savjesti, nema hrabrosti da bude kukavica.* Ovo je zapisano na stranici 211-212. knjige dr. Esada Bajtala.

Govoriti o Esadu Bajtalu gotovo da je nepotrebno – sve se, već odavno zna. No, nepravedno, nedorečeno, neprecizno i nedovršeno bilo bi predstavljanje djela bez par riječi izrečenih o njenom autoru. U najtežim vremenima za zemlju i grad u kojem živimo, Esad Bajtal je stao na branik Bosne, njene integralnosti ali i drugačijosti, što je znakovit, važan i svakog respekta vrijedan doprinos njegovoj "unutarnjoj biografiji". To su, u ratnim vremenima, uradili rijetki, u ovom gradu možda samo par njih. Dobre i "velike" knjige ne mogu pisati loši i "mali" ljudi. Ova knjiga je dobra i velika a takav je, prije svega ljudski ali i znanstveni kapacitet i habitus njezina autora.

* * *

Esad Bajtal se u ovoj knjizi¹ bavi Bosnom u Europi ali i sobom (i njemu sličnima) u Bosni. Iako često (ili gotovo isključivo) kritika na personalnoj razini može izgledati kao angažirani partikularitet u analizi i prezentiranju, pažljivom čitatelju ne može izmaći univerzalnost analize ali i poruka autora - univerzalnost u tipičnom i preciznom značenju tog pojma ali i u "regionalno-konkretiziranom" značenju i značaju: autor, naime, kritike ne šteti nikog i nigdje, "u

* Fakultet političkih nauka Univerziteta u Sarajevu

¹ Knjiga je objavljena u nakladi sarajevske izdavačke kuće "Rabic" 2013. godine. Štampana je na 302 stranice sa dodatkom sadržaja na kraju knjige. Ovaj prikaz predstavlja prerađen i prilagođen govor koji je autor ovog prikaza održao na promociji knjige u biblioteci "Muhamed Kantardžić" u Brezi, 19. decembra 2013. godine.

zemlji *slobodnih kriminalaca* i etno-patriota" u kojoj laž predstavlja, čini se, jedini poželjan model ponašanja suvremenog bh *homo oeconomicusa*.

Ukazujući na "dvodecenijsku epidemiju etno-očaranosti" u kojoj se, pod krinkom zaštite vitalnog nacionalnog interesa ubija demokratija i podrivaju elementarne vrijednosti ljudskog zajedništva, autor raskrinkava, kontekstualizira i rekontekstualizira tobožnju borbu za ravnopravnost nacija kao prostu i jasnu etno-klero izmanipuliranu bh stvarnost.

"Sve o Bosni i Hercegovini je čista laž", tvrdi Slobodan Milošević - ta njegova "šokantno licemjerna i iskustveno besmislena rečenica" jedina je refleksija "prizemnog pansrbizma geopolitičke grando-manije, fašistički mračnog i agresivno-osvajачkog mentaliteta" onoga koji ju izgovara. Posljedica ovakve personalne identifikacije i autentifikacije bivšeg srbijanskog predsjednika rezultirala je, u konačnici, nizom osvajačkih ratova i izvršenjem genocida. U knjizi *Post-moderna i genocid u Bosni*, autori Slaven i Bartol Letica poricanje smatraju posljednjom fazom genocida, a "stupnjeve poricateljskog koda" inspiratora i izvršilaca ovog zločina Bajtal opisuje kao:

(a) ništa nije bilo;

(b) ako je i bilo, bila je to samo nužna samoodbrana;

(c) a ukoliko je bilo i nešto više od samoodbrane, to je djelo nekontrolisanih grupica i pojedinih ekstremista.

Međutim, ispravno identificira autor, Milošević nije kriv samo za smrt ne-Srba – kriv je i za smrt Srba (majka mladića poginulog u NATO bombardovanju Srbije, odgovarajući na pitanja jednog novinara, kaže: "On je pobio našu djecu!" – misleći pritom na Miloševića).

Pišući o knjizi Dobrice Ćosića "Bosanski rat", Bajtal notira Ćosićeve konstataciju s onu stranu racionalnog i normalnog, konstataciju od koje se ledi krv u žilama: "Narodu se služi svagda, bez uslovljavanja, samo mu se tako služi!" (Umberto Eco u svom članku "Fašizam – zlo u 10 tačaka" navodi da "selektivni populizam, kvalitativni populizam, jeste bitna značajka fašizma"). Praktična posljedica citirane Ćosićeve (ali ne samo i isključivo Ćosićeve) kolektivističke fantazmagorije svoje najgroznije ovanjštinenje doživjela je u ratu u BiH, u genocidu koji je u BiH počinjen, a kasnije sistematski porican, jer je, veli Ćosić "laž vid srpskog patriotizma!" "Počinjeno zlo je bilo toliko golemo", konstatira Bajtal, "da – još samo laž – pristaje da ga brani". Ćosićev nacionalizam nije mogla razvodniti niti njegova konstatacija da su (Srbi) protivnici svakog "nacionalnog

ekskluziviteta, etničkih homogenosti i 'etnički čiste' države". Ćosić, zapisao je Bajtal, laže kako *pro futuro* tako i *post festum*.

Dr. Esad Bajtal posredno, širokim znanstvenim uvidom (i) preko drugih autora, u vlastiti politološko-sociološko-psihološki diskurs i vokabular uvodi i pojam *pseudologije* (iskrivljivanje opisa realnih činjenica koje uključuje i opisivanje povijesnih događaja deformisanih vlastitim željama), koji fenomen i termin je, čini se, jedan od ključnih za generiranje agresivnog srbijanskog nacionalizma kraja 90-ih godina prošloga vijeka.

Osebnom lucidnošću vještog evidentičara i analitičara konkretne povijesno-političke situacije, autor, ispravno u(s)tvrdjuje (uz pomoć albanske poslovice) da "brod s više kapetana je često u opasnosti". Sasvim jasna aluzija.

Neofašizam danas u BiH, autor smješta u ozračje „primitivne etno-spasiteljske demagogije“ te "pljačkaškog neo-fašizma", a "laičke poteškoće njegova regionalnog prepoznavanja" smatra posljedicama njegova vještog skrivanja iza "slatkorječive frazeologije i mnogih drugih oblika kamuflaže, uključujući i tobožnji etno-klero-patriotizam". Iako se, *prima facie*, može činiti da autorova britka, znalačka, meritorna i utemeljena kritika etno-klero-nacionalnih ideologija nalazi svoju predmet samo u djelovanju etno-klero-oligarhija manjeg bh entiteta, autor, na više mjesta u knjizi, kritikuje istu praksu i među pripadnicima druga dva bh naciona koji većinski žive u drugom bh entitetu. Primjera radi, navešćemo jedan takav detalj: identifikirajući *religijski tip ličnosti* kao dominantan na bh političkoj pozornici, autor zaključuje da "u nametanju takvog utiska (ne)sumnjivo prednjače bošnjačke političke elite i političari".

"Fašizam je iracionalan" veli autor, "i kao takav nikad se ne poziva na argumente, nego na rasu, etniju, emocije, tradiciju, običaje...".

Na jednom mjestu u knjizi Bajtal piše da "[u]licama Osla hodaju *ljudi*, a ne nacije ili rase". Ne mora se biti osobito istančane percepcije za biti sposoban ustvrditi da je, u BiH, situacija potpuno drugačija i suprotna opisanoj: Bosnom nezasluzenim luksuzom omamljene beharaju i cvjetaju samoproklamirane etno-nacionalne mesije i pseudo-političke oligarhije, dok istom tom Bosnom, polugladni, postišeni, obespravljani, zavedeni, zapostavljeni i zaboravljeni besciljno tumaraju obični ljudi.

"Samo slobodni ljudi su ljudi", piše na jednom mjestu Bajtal, pokazujući i dokazujući da afirmacija *bosanskog* nije u kontrastu sa afirmacijom *etno-nacionalnog*, implicitno tvrdeći da se etno-politike i državnost BiH kontekstualiziraju

kao obrnuto proporcionalni entiteti i veličine – što je jači mono-etno-sentiment to je slabija Bosna i obrnuto.

Iz iznesenog valja zaključiti da autorovo sofisticirano i znalačko politološko-sociološko-psihološko-filozofijsko putovanje suvremenom povijesnom zbiljom u i oko Bosne, njegova sveprožimajuća i opravdano gnjevna i nezahvalna pozicija svjesnog izopćenika, ovoj knjizi i njemu priskrbuju atribut važnog i pozvanog kritičara fašizma kao ultimativnog fenomena socijalne patologije. Kako je, po Umebertu Ecu, "nepovjerenje prema svijetu intelekta simptom fašizma", to je dr. Bajtal, po prirodi stvari, pozvani kritičar fašizma i nepatvoreni intelektualac.

Konačno, knjigu valja preporučiti politolozima, sociolozima, antropolozima, povjesničarima, pravnicima i dr. stručnjacima ali i široj čitalačkoj publici koja će, kao i uži krug stručnjaka, u knjizi nedvojbeno naći vrijednu hroniku i validnu kritiku jednog "vremena bezumlja" koje još traje.

NOVI PROGRAM PRAVOSUDNOG ISPITA FEDERALNOG MINISTARSTVA PRAVDE

prikaz

mr. Đemaludin Mutapčić*

Na osnovu odredbe člana 5. stav 2. Zakona o pravosudnom ispitu ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/95, 35/98, 29/03 i 43/13), a na prijedlog Komisije za polaganje pravosudnog ispita, Federalni ministar pravde je donio novi Program pravosudnog ispita ("Službene novine Federacije BiH", broj 99/13). Njegovim stupanjem na snagu prestao je da važi Program pravosudnog ispita od 19.07.2010. godine ("Službene novine Federacije BiH", broj 47/10).

Novim Programom pravosudnog ispita utvrđuje se građivo, pravni izvori i literatura po kojem se polaže pismeni i usmeni dio pravosudnog ispita pred Komisijom za polaganje pravosudnog ispita Federalnog ministarstva pravde.

Upoređujući raniji sa novim Programom, može se zapaziti da je novim Programom pravosudnog ispita, manje-više, izvršena aktuelizacija do sada važećeg Programa i da on sadrži značajne novine u pogledu pravnih izvora i literature za pripremanje polaganja pravosudnog ispita.

Imajući u vidu strukturu Programa i zakonski redoslijed ispitne materije, tako su u predmetu krivično pravo (materijalno i procesno) za Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine i Zakon o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine uneseni brojevi službenog glasila u kojima su objavljene njihove izmjene i dopune koje su stupile na snagu prije donošenja novog Programa pravosudnog ispita. Pored određenih odredbi Zakona o izvršenju krivičnih sankcija u Federaciji Bosne i Hercegovine, Zakona o pomilovanju i Zakona o osnovama sigurnosti prometa na cestama u Bosni i Hercegovini, i u novom Programu pravosudnog ispita nalazi se federalni Zakon o zaštiti svjedoka pod prijetnjom i ugroženih svjedoka.

U prijedlogu literature za materijalno krivično pravo, kandidatima su predložene knjige o općem i posebnom dijelu krivičnog prava autora dr. Babić

* *Notar*
notar@notar-mutapcic.com

Miloša i dr. Marković Ivanke, te dr. Tomić Zvonimira, a što predstavlja novinu u odnosu na raniji Program.

U pravnim izvorima građanskog prava novinu u ispitnoj materiji predstavlja Zakon o stvarnim pravima. Shodno tome, u ispitnu materiju iz stvarnog prava više ne spadaju Zakon o vlasničko-pravnim odnosima i Zakon o prometu nepokretnosti. Zakon o stvarnim pravima, kao sistemski zakon, od posebne je važnosti za kandidate koji se pripremaju za polaganje pravosudnog ispita, imajući u vidu novine koje taj zakon uvodi u pravni sistem Federacije Bosne i Hercegovine u dijelu koji se odnosi na stvarno pravo. U vezi s tim, u prijedlogu literature je naveden Komentar Zakona o stvarnim pravima grupe autora: dr. Ilija Babić, dr. Duško Medić, dr. Enes Hašić, dr. Meliha Povlakić i dr. Larisa Velić.

Imajući u vidu važnost alternativnih načina rješavanja sporova, u pravne izvore građanskog prava u novom Programu pravosudnog ispita uneseni su Zakon o postupku medijacije i Zakon o prijenosu poslova medijacije na udružene medijatora, uključujući prijedlog literature – knjigu "Medijacija u pravosudnom sistemu Bosne i Hercegovine" autora Đemaludina Mutapčića. Nagodba u postupku medijacije je izvršna isprava u smislu člana 23. Zakona o izvršnom postupku.

Što se tiče prijedloga literature za obligaciono pravo, kandidatima je predložena knjiga "Osnovi obligacionih odnosa sa sudskom praksom", autora Envera Zečevića.

U vezi parničnog postupka, kandidatima su predloženi komentari Zakona o parničnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, autora dr. Joze Čizmića i autora Envera Zečevića.

Kandidatima nije dat prijedlog literature za nasljedno pravo, s obzirom da je dana 04.12.2013.godine otvorena javna rasprava u trajanju od trideset dana povodom Zakona o nasljeđivanju koji je u formi nacрта utvrđen u Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine. Nakon donošenja i stupanja na snagu Zakona o nasljeđivanju Federacije Bosne i Hercegovine isti će postati pravni izvor u skladu sa tačkom III novog Programa pravosudnog ispita, kojom je izričito propisano da su kandidati za polaganje pravosudnog ispita dužni poznavati i sve nove zakone iz oblasti pravosuđa koji stupe na snagu u roku od šezdeset dana prije utvrđivanja termina za polaganje pravosudnog ispita.

U porodičnom pravu je novina u tome što je za odredbu člana 43. Porođičnog zakona Federacije Bosne i Hercegovine, koja glasi: "Muž nema pravo na

tužbu za razvod braka za vrijeme trudnoće žene ili dok njihovo dijete ne navrší tri godine života", odlukom Ustavnog suda Bosne i Hercegovine broj AP 369/10 od 24.05.2013.godine utvrđeno kršenje zabrane diskriminacije iz člana II/4. Ustava Bosne i Hercegovine i člana 14. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, te je ta odluka dostavljena Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine i Vladi Federacije Bosne i Hercegovine, koji su dužni da preduzmu mjere iz svoje nadležnosti, kako bi se brisao član 43. tog Zakona.

Treba ukazati da je u međuvremenu počela primjena novog Zakona o zaštiti od nasilja u porodici iz 2013.godine, koji sada predstavlja novi izvor porodičnog prava.

U pogledu pravnih izvora privrednog prava treba ukazati da su umjesto ranije navedenog Zakona o industrijskom vlasništvu u Bosni i Hercegovini, u novom Programu pravosudnog ispita navedeni novi državni zakoni, i to: Zakon o industrijskom dizajnu, Zakon o žigu i Zakon o patentu, koji su doneseni 2010. godine. Osim toga, u ispitnu materiju uvršten je i ugovor o koncesiji, koji je, za potrebe pripremanja pravosudnog ispita, lociran među privredne ugovore odnosno u ispitnu materiju privrednog prava.

Među pravne izvore privrednog prava uključen je i državni Okvirni zakon o registraciji poslovnih subjekata u Bosni i Hercegovini, imajući u vidu da se njime na jedinstven način regulira upis poslovnih subjekata u sudski registar u Bosni i Hercegovini.

Ispitna materija iz upravnog i radnog prava nije pretrpjela posebne izmjene i dopune u novom Programu pravosudnog ispita.

U novom Programu pravosudnog ispita u dijelu koji se odnosi na ustavni sistem treba ukazati da Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini s aneksima ne predstavlja ispitnu materiju, osim u dijelu koji se odnosi na Ustav Bosne i Hercegovine.

Federalni ministar pravde je u novi Program pravosudnog ispita uključio Zakon o zabrani diskriminacije iz 2009. godine na prijedlog OSCE, kako bi se diplomirani pravnici upoznali sa ovim Zakonom u veoma ranoj fazi njihovih karijera i ovim putem pomoglo da se osigura dugoročna provedba ovog važnog Zakona.

Treba istaći da je federalni ministar pravde, donoseći novi Program pravosudnog ispita, ponovno propisao da su kandidati za polaganje pravosudnog ispita dužni poznavati i sve nove procesne, materijalnopravne i organizacijske

zakone iz oblasti pravosuđa i uprave koji stupe na snagu u roku od šezdeset dana prije utvrđivanja termina za polaganje pravosudnog ispita.

Na kraju, treba ukazati da u savremenoj Bosni i Hercegovini djeluju tri komisije za polaganje pravosudnog ispita u skladu sa odgovarajućim zakonima o pravosudnom ispitu, i to: Komisija za polaganje pravosudnog ispita Federalnog ministarstva pravde, Komisija za polaganje pravosudnog ispita Republike Srpske i Komisija za polaganje pravosudnog ispita Ministarstva pravde Bosne i Hercegovine. Treba napomenuti da su uvjerenja o položenom pravosudnom ispitu, koja izdaju sva tri navedena ministarstva pravde, javne isprave o položenom pravosudnom ispitu i važe u Bosni i Hercegovini i šire na osnovu i u okviru Zakona o važnosti javnih isprava u Bosni i Hercegovini ("Službeni glasnik BiH", broj 23/04).

50 GODINA USTAVNOG SUDA BOSNE I HERCEGOVINE

jubilej

Pripremio **Sead Bahtijarević***

Ustavni sud Bosne i Hercegovine svečano i radno obilježio je obljetnicu, 50 godina ustavnog sudovanja u Bosni i Hercegovini.

27. ožujka 2014. godine održao je svečanu sjednicu Ustavnog suda Bosne i Hercegovine. Istoga dana, u organizaciji Ustavnog suda BiH, održana je međunarodna konferencija pod nazivom: **"Ustavni sud – između negativnog zakonodavca i pozitivnog aktivizma"**.

Prvi Ustavni sud u bivšoj Jugoslaviji osnovan je 1963. godine, što predstavlja polaznu točku historije ustavnog sudstva u našoj zemlji. U skladu s federativnom strukturom osim Ustavnog suda na saveznoj razini, šest republika i dvije pokrajine također su imale svoje ustavne sudove prije disolucije bivše SFRJ.

Ustavni sud Bosne i Hercegovine je konstituiran prvi put 15. veljače 1964. godine na temelju Ustava iz 1963. godine, i zadržan je i Ustavom iz 1974. godine.

Ustavni sud SR BiH, u prvom redu je imao nadležnost u apstraktnoj normativnoj kontroli, kao što je odlučivanje o suglasnosti (republičkih) zakona s Ustavom i o ustavnosti i zakonitosti drugih propisa i općih i samoupravnih akata, te rješavanje sporova između republičkih i drugih društveno političkih zajednica, kao i sukoba nadležnosti između sudova i organa društveno političke zajednice. Zakonom o Ustavnom sudu su bila regulirana pitanja organizacije, nadležnost i postupak pred Ustavnim sudom.

Svečanu sjednicu, u nazočnosti svih sudaca Ustavnog suda Bosne i Hercegovine, otvorila je i istom predsjedavala gospođa Valerija Galić, predsjednica suda. Sjednici je nazočilo preko 150 gostiju iz Bosne i Hercegovine i inozemstva.

* Sudac Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine

Svečanoj sjednici su se obratili i uputili čestitke u povodu jubileja član Predsjedništva BiH gospodin Željko Komšić, predsjedavajući Doma naroda Parlamentarne skupštine BiH dr. sc. Dragan Čović, ministar pravde BiH gospodin Bariša Čolak, izaslanik generalnog sekretara Vijeća Europe gospodin Phillippe Boillat, izaslanik predsjedavajućeg Konferencije evropskih ustavnih sudova i sudac Ustavnog suda Austrije dr. Johannes Schnizer, predsjedavajući i potpredsjedavajući Venecijanske komisije Vijeća Evrope Gianni Buquicchio i Evgeni Tanchev, te predsjednik Ustavnog suda Republike Srpske gospodin Džerard Selman i sudac Ustavnog suda Federacije BiH, gospodin Sead Bahtijarević.

Sjednici su, pored mnogih gostiju, nazočili predsjednici i suci Ustavnih sudova: Ujedinjenog Kraljevstva - sudac Lord Robert Reed, Ruske Federacije - sudac Aleksander Nikolajević Kokotov; Turske - predsjednik suda Hasim Kiliç, te suci Celal Mumtaz AKINCI i prof. dr. Zuhtu ARSLAN; Venecijanske komisije - predsjednik Gianni Buquicchio i dopredsjednik Evgeni Tanchev; Savjeta Europe - Generalni direktorat za ljudska prava i vladavinu prava - generalni direktor Phillippe Boillat; Konferencije EU ustavnih sudova i Ustavnog suda Austrije - sudac dr. Johannes Schnizer; Češke Republike - predsjednik Suda, prof. dr. Jaroslav Fenyk i sudac dr. Jiri Zemanek; Armenije - savjetnica Suda Anahit Manasyan; Makedonije - predsjednica Suda Elena Gosheva i sudac Nikola Ivanovski; Crne Gore - predsjednica Suda Desanka Lopičić, i sudac Hamdija Šarkinović; Srbije - predsjednica Suda Vesna Ilić-Prelić i suci Dragiša Slijepčević i Goran Ilić; Hrvatske - predsjednica Suda prof. dr. sc. Jasna Omejec, suci dr. sc. Mato Arlović i Slavica Banić; Slovenije - potpredsjednica Suda Jadranka Sovdat; Republike Srpske - predsjednik Suda Džerard Selman i sudac Zlatko Kulenović; Federacije Bosne i Hercegovine - predsjednica Suda dr. sc. Kata Senjak, i suci Domnin Malbašić i Sead Bahtijarević.

Na Međunarodnoj konferenciji "Ustavni sud između negativnog zakonodavca i pozitivnog aktivizma" koja je održana istoga dana, u tri radne cjeline izloženo je 16 veoma uspješnih i značajnih prezentacija, referata koji su obuhvatili gotovo sve aspekte tema o kojima je bilo riječi.

Prezentirane su teme:

Aleksander N. Kokotov, sudac Ustavnog suda Ruske Federacije:

"O zakonodavnim pitanjima koja se odnose na akte Ustavnog suda Ruske Federacije".

Philippe Boillat, generalni direktor Generalnog direktorata za ljudska prava i vladavinu prava Vijeće Europe:

"Dijalog između ustavnog suda i Strazbura".

Evgeni Tanchev, dopredsjednik Venecijanskog povjerenstva:

"Ustavni sud - između negativnog zakonodavca i pozitivnog aktivizma".

Dr. Jadranka Sovdat, dopredsjednica Ustavnog suda Republike Slovenije:

"Sudski aktivizam u sudskoj praksi Ustavnog suda Slovenije".

Lord Robert Reed, sudac Vrhovnog suda Ujedinjenog Kraljevstva:

"Ustavni sud - između negativnog zakonodavca i pozitivnog aktivizma - dokazi i presuda".

Slavica Banić, sutkinja Ustavnog suda Republike Hrvatske:

"Ustavnosudski aktivizama kao nužnost za izgradnju pravne kulture - slučaj Hrvatske".

Prof. dr. Jaroslav Fenyk, dopredsjednik Ustavnog suda Češke Republike:

"Aktivizam Ustavnog suda Češke: Ravnoteža između stvarnih potreba i stvarnih mogućnosti".

Dr. Anahit Manasyan, savjetnica na Ustavnom sudu Republike Armenije:

"Izvršavanje odluke Ustavnog suda Republike Armenije kao garancija jačanja armenskog konstitucionalizma".

Mirsad Čeman, sudac Ustavnog suda Bosne i Hercegovine:

"Ustavni sud - između negativnog zakonodavca i pozitivnog aktivizma".

Desanka Lopičić, predsjednica Ustavnog suda Republike Crne Gore:

"Ustavni sud - između negativnog zakonodavca i pozitivnog aktivizma".

Dr. sc. Mate Arlović, sudac Ustavnog suda Republike Hrvatske:

"Ustavnopравни okvir za ustavnosudski aktivizam u Republici Hrvatskoj".

Dr.sc. Kata Senjak, predsjednica Ustavnog suda Federacije BiH:

"Ustavnosudska kontrola i vršenje zakonodavne vlasti".

Mato Tadić, sudac Ustavnog suda Bosne i Hercegovine:

"Ustavni sud - između negativnog zakonodavca i pozitivnog aktivizma".

Svi radovi bit će objavljeni u zborniku radova Konferencije.

SEDAM GODINA OD UVOĐENJA LATINSKOG NOTARIJATA U PRAVOSUDNI SISTEM SAVREMENE BOSNE I HERCEGOVINE

jubilej

mr. Đemaludin Mutapčić*

Kao što je poznato stručnoj javnosti u Bosni i Hercegovini i šire navršava se sedam godina od uvođenja latinskog notarijata odnosno službe notara u pravosudni sistem Bosne i Hercegovine.

Naime, dana 04.05.2007.godine počeli su sa radom prvi notari u Bosni i Hercegovini. Služba notara je prvo uvedena u Federaciji Bosne i Hercegovine, a poslije toga i u Republici Srpskoj i Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine. Prihvaćen je koncept latinskog tipa notarijata.

Notarska djelatnost u Bosni i Hercegovini definirana je entitetskim zakonima o notarima i Zakonom o notarima Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine, kao i većim brojem podzakonskih propisa, te drugim zakonima.

Kada su kompetentne vlasti donosile zakone o notarima iz svoje nadležnosti, treba ukazati da je manje-više postignuta njihova međusobna pravna harmonizacija.

U pravnoj historiji Bosne i Hercegovine zabilježeno je postojanje materijalnog dokaza o početku rada notara u Bosni i Hercegovini. Radi se o aktu Federalnog ministarstva pravde Sarajevo broj 01-49/07, koji je potpisao tadašnji federalni ministar pravde Feliks Vidović, a u kome se navodi i da su: "prvi notari u Federaciji BiH otpočeli rad 4.5.2007. godine". To je javna isprava kao dokaz kojim se precizno utvrđuje navedeni datum i ima historijsku (za notarijat u Bosni i Hercegovini) i praktičnu (za sudsku praksu) važnost utvrđivanja datuma početka rada prvih notara u postdejtonskoj Bosni i Hercegovini.

Iskustva u funkcioniranju latinskog notarijata od početka njegovog uvođenja i sada sa pogledom unaprijed pokazuju značajan doprinos službe notara u reformi prava u Bosni i Hercegovini i daljoj izgradnji pravnog sistema nakon

* *Notar*
notar@notar-mutapcic.com

potpisivanja "Dejtonskog ustava" (Opći okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini od 14.12.1995.godine-Aneks IV, Ustav Bosne i Hercegovine). Latinski notarijat u savremenoj Bosni i Hercegovini, može se slobodno reći, u proteklom periodu dao je doprinos izgradnji novog pravosudnog sistema na bosansko-hercegovačkim prostorima.

Protekli period obavljanja notarske službe pokazao je i da bosanskohercegovački notari imaju značajnu ulogu, položaj i mjesto u pravosudnom sistemu Bosne i Hercegovine. To je u značajnoj mjeri prepoznalo i Visoko sudsko i tužilačko vijeće Bosne i Hercegovine, posebno na planu rasterećenja sudova. Suština notarijata je rad u izbjegavanju sporova, a notarska služba je mješavina javne službe i službe koja se vrši u privatnom interesu. Akcenat je ipak na notarskoj službi kao javnoj službi.

Služba notara je javna služba koju obavljaju notari, koji su samostalni i nezavisni nosioci te službe. Notarske isprave su: isprave nastale notarskom obradom, notarske ovjere i notarske potvrde. Notarske isprave su javne isprave i važe kod svih organa vlasti, pravnih osoba i drugih institucija nezavisno od toga od kojeg notara su izdate.

U Izvještaju o radu Notarske komore Federacije Bosne i Hercegovine i stanju notarske službe za 2013.godinu navedeno je da je 113 notara u Federaciji Bosne i Hercegovine u 2013.godini sačinilo ukupno 413.698 isprava, od čega: 71.957 notarski obrađenih isprava, 341.040 ovjera potpisa i prijepisa i 701 notarsku potvrdu.

Služba notara se posebno ogleda u stvarnom pravu, obligacionom pravu, nasljednom pravu, porodičnom pravu i privrednom pravu.

Međutim, sedmogodišnji period primjene notarskog prava i notarska praksa u Bosni i Hercegovini, kao i, manje-više, u državama nastalim iz bivše SFRJ, upućuje na činjenicu da se u praksi duboko uvriježilo jedno štetno i nekorišno pravilo, koje glasi: "Vidimo se na sudu" (iako su stare sudije često govorile: "Bolje mršava nagodba, nego debela parnica!"). Uprkos pozitivnim rezultatima i efektima koje je pokazao latinski notarijat u našoj zemlji u dosadašnjem periodu, treba ukazati da se vansudske nagodbe u formi notarski obrađene isprave broje tek desetinama, a pravosudni sistem, osim u pojedinačnim slučajevima, još uvijek ne osjeti efekte u rješavanju problema opterećenosti sudova.

Izvršna notarska isprava ima pravnu snagu izvršne isprave podobne za izvršenje. Ona je ravnopravna sa ostalim izvršnim ispravama u sistemu izvršnih isprava (izvršna odluka sudova i izvršno sudsko poravnanje; izvršno rješenje i

izvršno poravnanje u upravnom postupku, ako glasi na ispunjenje novčane obaveze; nagodba u postupku medijacije i druge isprave koje su zakonom određene kao izvršne isprave). U postupku pred notarom nema gubitka. Zakonit interes klijenata je na prvom mjestu. Ne bi se moglo reći da je advokatska profesija patila zbog uvođenja latinskog notarijata u pravosudni sistem Bosne i Hercegovine. Zadovoljstvo stranke predstavlja interes i advokata. Značaj službe notara prepoznali su i pravobranioци, privredna društva, općinske i gradske službe, organi uprave, porezne uprave, organi otkrivanja i prijavljivanja i sudovi.

Bosanskohercegovački notari duguju posebnu zahvalnost resornim ministarstvima-Federalnom ministarstvu pravde i Ministarstvu pravde Republike Srpske odnosno Pravosudnoj komisiji Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine radi stvaranja pravnog okvira u vidu zakona i podzakonskih propisa koji omogućavaju izvršavanje službe notara na osnovu i u okviru latinskog tipa notarijata u savremenoj Bosni i Hercegovini.

Notari iz Bosne i Hercegovine, preko svojih notarskih komora - Notarske Federacije Bosne i Hercegovine i Notarske komore Republike Srpske, aktivno učestvuju u radu Međunarodne unije notara (UINL). O tome govori i činjenica održavanja Konferencije o notarijatu i sastanak Komisije za evropska pitanja (CAE) pri UINL, koja je održana u Banjoj Luci od 11. do 12.aprila 2014.godine uz suorganizaciju notarskih komora iz Bosne i Hercegovine. Tom prilikom su obrađene značajne teme, kao što su: "Razvoj latinskog tipa notarijata s posebnim osvrtom na notarijat u Bosni i Hercegovini", "Prenos nadležnosti sa suda na notare u zemljama-članicama Međunarodne unije notara sa posebnim osvrtom na prenos ostavina", "Prekogranična cirkulacija isprava koje predstavljaju dodatak originalnoj javnoj ispravi", "Priprema, evidencija i arhiviranje elektronskih notarskih akata i isprava", "Dužnost notara da djeluje savjetodavno", "Sistem nadzora notarske prakse u Evropi", "Evolucija porodice i njene posljedice na notarsko pravo". Održavanje ovog skupa u Banjoj Luci je veliko priznanje notarijatima u Bosni i Hercegovini. Ovaj značajan događaj je bio prilika za kvalitetnu promociju i podršku razvoju notarijata, u interesu jačanja pravne sigurnosti posebno na područjima nasljednog prava kod povjeravanja notarima vođenja ostavinskih postupaka, te porodičnog prava, privrednog prava i prometovanja nekretnina u Bosni i Hercegovini.

Punih sedam godina funkcionira latinski notarijat odnosno notarska služba u pravosudnom sistemu savremene Bosne i Hercegovine. Služba notara je od koristi građankama i građanima, obrtnicima i pravnim licima, općinama,

gradovima, kantonima, entitetima, Brčko Distriktu Bosne i Hercegovine i Bosni i Hercegovini kao državi. Imamo razloga da budemo zadovoljni, ali i razloga da idemo dalje, jer sve mogućnosti nisu iskorištene. U izvršavanju službe notara u savremenoj Bosni i Hercegovini predstoje značajni zadaci u primjeni pozitivnog prava, a što uključuje zakonito i odgovorno djelovanje notara u svakom konkretnom slučaju i daljnje jačanje notarske prakse i notarskog prava u evropskoj Bosni i Hercegovini.

Pri svemu tome bitno je voditi računa o činjenici da je osnovna uloga notarijata u svijetu ekonomski razvoj s jedne strane i spriječavanje sudskih sporova sa druge strane, a što je i uloga latinskog notarijata u evropskoj Bosni i Hercegovini.

Sedmogodišnji period primjene notarskog prava u savremoj Bosni i Hercegovini i veliki broj notarskih isprava u praksi notara daju osnova za zaključak da je uloga latinskog notarijata sve značajnija i da ima široko polje djelovanja u pravosudnom sistemu u savremenoj Bosni i Hercegovini.

Sarajevo, 18.04.2014.godine

SUDSKA PRAKSA USTAVNOG SUDA BOSNE I HERCEGOVINE

sudska praksa

Pripremili: **akademik prof. dr. Miodrag N. Simović***
doc. dr. Vladimir M. Simović**

PRAVO NA SLOBODU I SIGURNOST

Osporenim presudama nije povrijeđeno apelantovo pravo na slobodu i sigurnost ličnosti iz člana II/3.d) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 5. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, jer je apelant lišen slobode upućivanjem na izdržavanje kazne zatvora na osnovu pravosnažne osuđujuće presude.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud je u više svojih odluka posebno naglasio da se pravo na slobodu ličnosti ubraja u jedno od najznačajnijih ljudskih prava, te da član 5. Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda (u daljnjem tekstu: Evropska konvencija) daje zaštitu da niko ne smije proizvoljno biti lišen slobode. Proizvoljnost lišavanja slobode ocjenjuje se u prvom redu u odnosu na poštovanje proceduralnih zahtjeva Zakona o krivičnom postupku Federacije BiH, koji je primijenjen u konkretnom slučaju, a koji, uz to, mora biti usklađen i sa standardima iz Evropske konvencije.

Ustavni sud zapaža da je, nakon zakonito provedenog postupka, donesena prvostepena presuda koju je potvrdio drugostepeni sud, kojom je apelant proglašen krivim i izrečena mu je kazna zatvora u trajanju od pet godina. U tom kontekstu, uzimajući u obzir analizu i zaključke iz prethodnih tačaka ove odluke

* *potpredsjednik Ustavnog suda Bosne i Hercegovine
i redovni profesor Pravnog fakulteta u Banja Luci*

** *tužilac Tužilaštva BiH*

vezanu za pravo na pravično suđenje, Ustavni sud smatra da je apelant lišen slobode na osnovu presuda koje su donesene u skladu s relevantnim zakonom, u postupku koji je proveden u skladu s odredbama zakona i Evropske konvencije i da je apelant lišen slobode *po presudi nadležnog suda*, dakle u skladu sa standardima Evropske konvencije.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP 1342/10 od 17. jula 2013. godine)*

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE

Trajanje istrage

Ne postoji kršenje prava na donošenje odluke u razumnom roku iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije iako je istraga u krivičnom postupku trajala preko četiri godine, budući da se radilo o veoma obimnoj i složenoj istrazi kojom je bio obuhvaćen veći broj lica, među kojima je bio i apelant. Pri tome je Ustavni sud uzeo u obzir da je nakon istrage krivični postupak okončan u roku od osam mjeseci na dvije sudske instance.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP 4340/10 od 15. januara 2014. godine)*

Kolektivni ugovori

Nema povrede prava na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije u situaciji kada u osporenim odlukama ne postoji ništa što bi ukazivalo na pogrešnu primjenu materijalnog prava na apelantovu štetu ili na proizvoljnost u primjeni materijalnog prava, jer su redovni sudovi jasno obrazložili zašto su djelimično odbili tužbeni zahtjev apelanta, odnosno zašto odredbe kolektivnog i privremenog ugovora ne obavezuju tuženog.

Iz obrazloženja:

Ustavni sud podsjeća da je slično pravno pitanje, u kontekstu primjene odredbi Opšteg kolektivnog ugovora na privatna preduzeća, rješavao u odluci AP 3648/10 od 20. decembra 2012. godine (vidi Odluka o prihvatljivosti i meritumu, dostupna na www.ustavisud.ba). U navedenom predmetu apelant - privatno preduzeća – osporilo je odluke redovnih sudova, kojim je dosuđena isplata razlike na ime plata i drugih primanja iz radnog odnosa tužiocu (radnici u preduzeću), jer je sud utvrdio da apelant jeste bio član Udruženja poslodavaca, pa ga obavezuju odredbe Privremenog ugovora i Kolektivnog ugovora. S tim u vezi, Ustavni sud je u navedenoj odluci utvrdio da je "u redovnim sudskim postupcima utvrđeno da se raniji Opšti kolektivni ugovor primjenjuje i na apelanta, jer tokom postupaka nije dokazao da nije bio u spornom periodu član Udruženja, a Udruženje je svojim pravilnikom regulisalo da se navedeni ugovor primjenjuje na članove Udruženja od 2003. godine".

Imajući u vidu navedeno, te okolnost da je tuženi u konkretnom slučaju dokazao da nije bio član Udruženja poslodavac, u smislu prethodno navedenih standarda i principa, kao i zadatke redovnih sudova i Ustavnog suda, Ustavni sud smatra da odluke redovnih sudova ne krše apelantova ustavna prava, nego upravo suprotno, da sadrže odgovore zašto je apelant za period od 1. decembra 2003. do 7. septembra 2005. godine odbijen sa zahtjevom za isplatu razlike plate.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP 74/11 od 27. februara 2014. godine)*

PRAVO NA PRAVIČNO SUĐENJE I PRAVO NA IMOVINU

Zbog nemogućnosti apelanata da realiziraju izvršenje pravosnažnih sudskih odluka, povrijeđeno je njihovo pravo na pravično suđenje iz člana II/3.e) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 6. stav 1. Evropske konvencije u odnosu na pravo na izvršenje pravosnažne sudske odluke i pravo na imovinu iz člana II/3.k) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 1. Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju.

Iz obrazloženja:

U vezi s navodima apelanata da su zbog uvođenja zakonskih modaliteta za izvršenje pravosnažnih presuda koje se odnose na ratnu štetu u Republici Srpskoj onemogućeni da ostvare izvršenje pravosnažnih presuda, Ustavni sud ukazuje na to da je o ovom pitanju već odlučivao u predmetu broj AP 244/08 (vidi Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP 244/08 od 8. decembra 2010. godine, dostupna na web-stranici Ustavnog suda: www.ustavnisud.ba). Isto tako, Ustavni sud podsjeća i na svoju odluku u predmetu broj AP 1402/09 (vidi Ustavni sud, Odluka o dopustivosti i meritumu broj AP 1402/09 od 16. januara 2013. godine, dostupna na web-stranici Ustavnog suda www.ustavnisud.ba), te se u pogledu apelacionih navoda apelanata Ustavni sud poziva na obrazloženje i razloge navedene u toj odluci.

Takođe, Ustavni sud zapaža da su i dalje evidentni pokušaji Republike Srpske da osigura izvršenje pravosnažnih sudskih odluka koje se odnose na ratna potraživanja. Tako je Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o unutrašnjem dugu, koji je stupio na snagu 12. aprila 2013. godine, omogućila izmirenje predmetnih obaveza u gotovini i obveznicama, odnosno definisala da se pravnim i fizičkim licima kojima je priznato pravo na naknadu materijalne i nematerijalne štete u periodu ratnih dejstava pravosnažnim sudskim presudama i izvršnim sudskim rješenjima, obaveze propisane članom 11. tog zakona izmiruju zajedno s ostalim potraživanjima u gotovini, u obimu definiranom u budžetu Republike Srpske za tu namjenu u skladu s propisima o izvršenju budžeta za pojedinačne godine. Izmirenje cjelokupnog evidentiranog iznosa će se izvršiti u periodu od najmanje 20 godina.

Dovodeći navedene stavove Ustavnog suda i Evropskog suda u vezu s činjenicama konkretnih predmeta, Ustavni sud smatra da se ti stavovi u cijelosti mogu primijeniti i na predmetne slučajeve. Pri tome, Ustavni sud zapaža da predmetni izvršni postupci traju duži vremenski period, te da će, s obzirom na važeća zakonska rješenja u Republici Srpskoj, apelanti morati čekati na realizaciju svojih potraživanja, odnosno izvršenje još duži niz godina. S obzirom na navedeno, te imajući u vidu već zauzete stavove Evropskog suda i Ustavnog suda u sličnim predmetima koji se, s obzirom na okolnosti konkretnih predmeta i pitanja koja pokreću, mogu primijeniti i na slučajeve apelanata, Ustavni sud zaključuje da su u predmetnim slučajevima zbog nemogućnosti apelanata da realiziraju izvršenje pravosnažnih sudskih odluka, povrijeđena njihova prava na pravično suđenje, kao i pravo na imovinu.

U pogledu zahtjeva apelantice (AP 5359/13) da joj se naknadi nematerijalna šteta zbog predugog trajanja izvršnog postupka, Ustavni sud se poziva na stav usvojen u Odluci broj AP 244/08 u kojoj je Ustavni sud naglasio da, uzimajući u obzir zaključke u ovoj odluci, Ustavni sud smatra da je ovakva odluka dovoljna satisfakcija apelantima za kršenje prava na imovinu i na pravično suđenje i da Ustavni sud, takođe, smatra da bi dosuđivanje kompenzacije predstavljalo dodatni teret koji bi doprinio daljem usložnjavanju situacije i otežao pronalaženje odgovarajućih rješenja u smislu zaključaka Ustavnog suda (op. cit., AP 244/08, tačka 37). Zbog navedenih razloga, Ustavni sud i u konkretnom slučaju smatra da je ovakva odluka dovoljna satisfakcija apelantici.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP 4525/12 od 11. februara 2014. godine)*

PRAVO NA DJELOTVORAN PRAVNI LIJEK

Nema povrede ni prava na djelotvoran pravni lijek iz 13. Evropske konvencije, jer su apelantici navodi u pogledu navodnog kršenja ovog prava neosnovani iz istih razloga koji su navedeni u vezi sa pravom na pravično suđenje.

Iz obrazloženja:

U vezi s apelanticinim navodima o kršenju prava na djelotvoran pravni lijek iz člana 13. Evropske konvencije, Ustavni sud podsjeća da se radi o pravu koje ima supsidijarni karakter u smislu da uživa zaštitu samo u odnosu na neko od prava zaštićenih Evropskom konvencijom, te da podrazumijeva "pravo na pravni lijek pred nacionalnim vlastima". Zatim Ustavni sud zapaža da apelantica nije eksplicitno naveo u vezi s kojim pravima smatra da postoji kršenje prava iz člana 13. Međutim, iz navoda apelacije se može zaključiti da se navodi o kršenju ovog prava dovode u vezu s pravom na pravično suđenje iz člana 6. Evropske konvencije.

U kontekstu navedenog Ustavni sud zapaža da su ovi apelacioni navodi neosnovani, budući da iz stanja spisa kao nesporno proizlazi da je apelantici na raspolaganju bila mogućnost izjavljivanja žalbe protiv rješenja kojim je obavezana da naknadi troškove postupka koju je apelantica i koristila. Naime apelantica je izjavila žalbu protiv rješenja kojim je obavezana da naknadi troškove postupka, u kojoj je osporavala osnov, na osnovu kojeg je obavezana na plaćanje troškova postupka. U vezi s tim Ustavni sud zapaža da je Osnovni sud u žalbenom postupku, u vijeću od troje sudija kako to propisuje član 97. stav 3. Zakona o krivičnom postupku Republike Srpske, na koji se sud i pozvao u svom rješenju, razmotrio apelanticine navode i dao razloge zašto je osporena odluka u konkretnom slučaju zakonita, odnosno zašto apelantici navodi istaknuti u žalbi nisu mogli dovesti do drugačijeg rješenja konkretne pravne stvari. Imajući u vidu navedeno, činjenica da korišteni pravni lijek nije rezultirao apelanticinim uspjehom, odnosno da je apelanticina žalba odbijena kao neosnovane - ne može voditi zaključku o nepostojanju ili nedjelotvornosti pravnih lijekova.

Imajući u vidu navedeno, kao i činjenicu da je Ustavni sud u prethodnim tačkama ove odluke već obrazložio zašto smatra da nije došlo do povrede apelanticinog prava na pravično suđenje, Ustavni sud i navode o povredi prava na djelotvoran pravni lijek smatra neosnovanim.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP 145/11 od 12. marta 2014. godine)*

PRAVO NA IMOVINU

Postoji kršenje prava na imovinu iz člana II/3k) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 1 Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju kada zakonom nije uspostavljena "pravična ravnoteža" između zahtjeva od opšteg ili javnog interesa i zahtjeva da se zaštiti pravo pojedinca na imovinu. Osim toga, zakon primijenjen u konkretnom slučaju ne ispunjava zakonski kvalitet u mjeri u kojoj bi se poštivali standardi iz člana II/3k) Ustava Bosne i Hercegovine i člana 1 Protokola broj 1 uz Evropsku konvenciju.

Iz obrazloženja:

S obzirom na to da je i u konkretnom slučaju isplata penzije apelantu u spornom periodu obustavljena zato što je apelant promijenio adresu prebivališta, Ustavni sud smatra da se razlozi navedeni u Odluci broj AP 2843/07 od 12. januara 2010. godine u cijelosti odnose i na ovu odluku, pa se Ustavni sud u pogledu apelantovih navoda poziva na obrazloženje i razloge navedene u toj odluci.

*(Odluka Ustavnog suda Bosne i Hercegovine,
broj AP 3588/10 od 17. jula 2013. godine)*

SUDSKA PRAKSA SUDA BOSNE I HERCEGOVINE

sudska praksa

Priredio: **prof. dr Branko Morait***

KAŽNJAVANJE POLITIČKE STRANKE OD STRANE CENTRALNE IZBORNE KOMISIJE BOSNE I HERCEGOVINE ZBOG KRŠENJA ODREDBA ZAKONA O FINANSIRANJU POLITIČKIH STRANAKA

(član 11. St. (1) i (2) Zakona o finansiranju političkih stranaka ("Službeni glasnik BiH", br. 22/00, 102/09 i 54/10)

Iz obrazloženja:

Kako proizilazi iz stanja u spisu predmeta, donosilac ožalbene odluke, Centralna izborna komisija Bosne i Hercegovine, pravilno je ocijenila navode podnosioca žalbe o neiskazivanju zakupnine poslovnog prostora OO SBiH K, jer navod žaliteljice, da će se naplata zakupnine vršiti umanjnjem mjesečnih iznosa za finansiranje parlamentarnih grupa koje participiraju u OV K, žaliteljicu ne oslobađa obaveze da troškove te zakupnine iskaže na obrascu 4-1 u finansijskom izvještaju, bez obzira na ugovoreni način plaćanja, u skladu sa odredbom člana 21. Pravilnika o godišnjim finansijskim izvještajima političkih stranaka.

Ovo vijeće nalazi, vezano za navode podnosioca žalbe da Stranka nije bila dužna obračunavati poreske obaveze i doprinose uposlenih u organizacionim dijelovima stranke iz razloga što se radilo o volonterima, pravilno je utvrdila donositeljica ožalbene odluke, CIK BiH, da Stranka u poslovnim knjigama i finansijskom izvještaju nije iskazala troškove i obaveze po osnovu poreza i doprinosa, na isplate putnih troškova licima koja nisu uposlenici stranke, plaća

* sudija Suda Bosne i Hercegovine

za lica koja obavljaju administrativno-tehničke poslove u stranci, isplate posmatračima i plaća po osnovu ugovora o dijelu. Pravilan je zaključak ožalbene odluke da, pomenute naknade fizičkim licima, koje imaju karakter ličnih primanja a isplaćene su u ukupnom iznosu od 30.926,00 KM, su oporezive u skladu sa poreznim propisima. Čak i ako se, kako podnosilac žalbe navodi, radi o volonterima, Stranka-žaliteljica je bila dužna, u skladu sa odredbom člana 28. Zakona o radu u F BiH ("Službeni glasnik BiH" broj 43/99, 32/00 i 29/03) za slučaj povrede na radu ili profesionalne bolesti, plaćati doprinos nadležnoj službi za zapošljavanje u procentualnom iznosu od 35% najniže plaće za svakog volontera.

Po ocjeni ovoga vijeća, pravilno je utvrđeno u ožalbenoj odluci da žaliteljica uvidom u obrasce 4-1 (režijsko-administrativni troškovi) finansijskog izvještaja organizacionih dijelova stranke, da žaliteljica na isplaćene naknade u ukupnom iznosu od 30.926,00 KM, ako ista imaju karakter ličnih primanja, suprotno poreznim propisima, nije obračunala, niti platila pripadajuće doprinose i poreze.

Prema stanju u spisu predmeta, neosnovani su i navodi podnosioca žalbe koji se odnose na OS S P iz razloga što je žaliteljica, za dva organizaciona dijela stranke (OS BiH P i OS BiH S) troškove zakupa u finansijskom izvještaju iskazala u manjim iznosima u odnosu na ugovorenu cijenu zakupnine. Za konkretno Opštinski odbor Stranke P, u finansijskom izvještaju (na obrascu 4-1 režijsko-administrativni i ostali troškovi) trošak zakupnine je iskazan u iznosu od 632,00 KM, što je za 4.168,00 KM manje od ostvarenog troška po pomenutom osnovu. Pregledom je utvrđeno da je OO S P dana 7.5.2004. g. zaključio ugovor o zakupu sa fizičkim licem, M. M. kojim je utvrđena mjesečna zakupnina u iznosu od 400,00 KM. U skladu sa odredbama iz tog ugovora, OO S P je u 2011. godini ostvario troškove zakupnine u iznosu od 4.800,00 KM. Podnosilac žalbe navodi da je novi ugovor o zakupu zaključen dana 1.1.2011.g. kojim je zakupljen prostor od 25 m² po cijeni od 1,00 KM/1 m² mjesečno i da je navedeni iznos nemoguće iskazati za godinu dana. Ističemo da Stranka Centralnoj izbornoj komisiji BiH novi ugovor o zakupu nije dostavila kako prije tako ni u toku postupka donošenja odluke, niti je navode koje je Centralna izborna komisija BiH istakla u ožalbenoj odluci, osporavala nakon dostavljenog kako Preliminarnog tako ni Konačnog izvještaja o pregledu godišnjeg izvještaja za 2011. godinu, kao ni prilikom davanja izjave dana 07.11.2013. godine u prostorijama Centralne izborne komisije BiH, vezano za pokretanje postupka protiv Stranke zbog

kršenja odredaba Zakona o finansiranju političkih stranaka i Izbornog zakona BiH. Također je pravilno ocijenjeno od strane CIK BiH u ožalbenoj odluci, da postojanje novog ugovora ne mijenja obavezu žaliteljice da troškove zakupnine kako u poslovnim knjigama, tako i u finansijskom izvještaju iskaže u pravom iznosu, jer iskazani iznos od 632,00 KM ne odgovara godišnjem iznosu zakupnine ni po Ugovoru o zakupu od 7.5.2004. godine, kao ni po Ugovoru o zakupu od 101.2011. godine, čiji bi godišnji iznos iznosio 300 KM.

I prema nalazima ovog vijeća, CIK BiH je pravilno proveo dokazni postupak uvidom u Konačni izvještaj o reviziji godišnjeg finansijskog izvještaja za 2011. godinu žaliteljice, Stranke za B, i utvrdila kao tačno navedno činjenično stanje te izrekla navedenu sankciju zbog povreda utvrđenih u podzakonskim propisima i odredbe člana 11. St. (1) i (3) tada važećeg Zakona o finansiranju političkih stranaka ("Službeni glasnik BiH", br. 22/00, 102/09 i 54/10).

Što se tiče visine novčane kazne koja je žaliteljici izrečena u ožalbenoj odluci neosnovani su prigovori žaliteljice koje ove vijeće odbija, jer je Centralna izborna komisija BiH prilikom odmjeravanja kazne uzela u obzir ekonomsko stanje stranke, koja je prema podacima iz godišnjeg finansijskog izvještaja za 2011. godinu u toj kalendarskoj godini ostvarila ukupne prihode u iznosu od 1.254.989,81 KM, visinu zapriječene novčane kazne propisane članom 6.7 stav (1) tačka 1. zbornog zakona BiH koja ne prelazi iznos od 10.000 KM, težinu učinjenog prekršaja i izvore finansiranja političke stranke u 2011. godini iskazane u godišnjem finansijskom izvještaju, prema kojem ukupni prihodi koje je Stranka dobila iz budžeta svih nivoa vlasti iznose 1.219.522,58 KM. Iz navedenih razloga Sud Bosne i Hercegovine smatra da je kazna izrečena u ožalbenoj odluci adekvatna učinjenim prekršajima, a žalba u tom dijelu također neosnovana.

*(Iz obrazloženja rješenja Suda Bosne i Hercegovine broj: S1 3 Iž 014851
14 Iž od 21.01.2014. godine)*

TUŽILAC, KAO UGOVORNI ORGAN-NARUČILAC, IMA PRAVO POKRETANJA UPRAVNOG SPORA PROTIV KONAČNOG UPRAVNOG AKTA UREDA /KANCELARIJE ZA RJEŠAVANJE ŽALBI, KADA SE TIM UPRAVNIM AKTOM KONAČNO ODLUČUJE I O NJEGOVIM PRAVNIM INTERESIMA.

(član 2. stav 1. tačka 1. Zakona o upravnim sporovima BiH ("Službeni glasnik BiH", 19/02 do 74/10); član 52. stav 6. Zakona o javnim nabavkama BiH ("Službeni glasnik BiH", br. 4/04, 19/05, 52/09, 8/06,24/06, 70/06, 12/09 i 60/10)

Iz obrazloženja:

Pobijanim rješenjem vijeća za upravne sporove odbačena je kao nedopuštena tužba tužitelja podnesena protiv rješenja tužene Kancelarije za razmatranje žalbi BiH, broj: U-1642/11 od 28.12.2011. godine. Tim rješenjem tužene utvrđeno je kršenje odredaba Zakona o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine u provedenom postupku javne nabavke, u vezi sa pravnim pravilima i principima koji se odnose na predmet žalbe (stav I izreke). O eventualnoj odgovornosti službenog lica ugovornog organa, prema članu 52. stav 7. Zakona o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine, odlučivaće se po pravosnažnosti ovog rješenja (stav II).

Pozivajući se na odredbe člana 2. Zakona o upravnim sporovima BiH, vijeće za upravne sporove je zaključilo da tužilac, mada ugovorni organ, nije aktivno legitimisano lice za pokretanje upravnog spora, jer nije nosilac prava i obaveza o kojima se rješavalo u upravnom postupku. Pri tome, vijeće za upravne sporove je izrazilo pravni stav da stranka u upravnom sporu ne može biti organ koji je u upravnom postupku donio prvostepenu odluku. Slijedom toga ni ugovorni organ, kao donosilac prvostepene odluke, nije ovlašten da pokrene upravni spor protiv konačnog upravnog akta.

Prema shvatanju apelacionog vijeća, ovakav stav vijeća za upravne sporove je u suprotnosti sa odredbama Zakona o upravnim sporovima Bosne i Hercegovine i Zakona o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine.

Prema odredbi člana 1. Zakona o upravnim sporovima Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 19/02 do 74/10), radi ostvarivanja sudske

zaštite prava građana, preduzeća, društava i drugih pravnih lica u Bosni i Hercegovini, ovim zakonom se utvrđuju pravila upravnog spora u kojem se odlučuje o zakonitosti pojedinačnih i opštih konačnih upravnih akata donesenih na osnovu zakona pri vršenju javnih funkcija institucija Bosne i Hercegovine kojima se rješava o pravima i obavezama građana i pravnih lica. Pravo pokretanja upravnog spora u smislu člana 2. stav 1. tačka 1) navedenog zakona ima, između ostalih, i građanin ili pravno lice ako je konačnim upravnim aktom povrijeđeno neko njegovo pravo ili neposredni lični interes zasnovan na zakonu.

Po shvatanju apelacionog vijeća, nesumnjivo je da ugovorni organ (naručilac) koji raspisuje tender i provodi postupak odabira najpovoljnijeg ponuđača za nabavku roba, izvođenje radova ili davanje usluga za ugovorni organ (naručioca) ima neposredni lični interes za izbor najpovoljnijeg ponuđača (dobavljača), cijeneći pri tom prvenstveno njegovu sposobnost obavljanja profesionalne djelatnosti, ekonomsku i finansijsku podobnost ponuđača kao i njegovu tehniku i profesionalnu sposobnost. Ovakav neposredni lični interes ugovornog organa (naručioca) daje mu pravo na pokretanje upravnog spora u smislu člana 2. stav 1. tačka 1) Zakona o upravnim sporovima Bosne i Hercegovine, protiv konačnih odluka Kancelarije za razmatranje žalbi BiH.

U postupku pred Kancelarijom za razmatranje žalbi ugovorni organ ima položaj stranke pa protiv odluka takvog organa svim strankama u postupku mora biti omogućena sudska zaštita. Naime, odredbom člana 11. stav 3. i 6. Pravilnika o radu Kancelarije za razmatranje žalbi, propisano je da je ugovorni organ povodom izjavljene žalbe, dužan dostaviti Kancelariji za rješavanje žalbi svu relevantnu dokumentaciju kojom raspolaže, a može da dostavi i odgovor na žalbu. Takođe, prema odredbi člana 8. stav 4. navedenog Pravilnika, predsjednik vijeća ili član pojedinac Kancelarije za razmatranje žalbi, može, kada ocijeni da je potrebno za rješavanje žalbe, da pozove stranke u postupku da se izjasne o predmetu žalbe na usmenoj raspravi. Sve zainteresovane strane moraju imati jednak pristup u procedurama razmatranja javnih nabavki i pravnim sredstvima propisanim Zakonom o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine. Ovo proizilazi i iz odredbe člana 52. stav 6. Zakona o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", br. 49/04, 19/05, 52/05, 8/06, 24/06, 70/06, 12/09 i 60/10) kojom je propisano da je odluka Kancelarije za razmatranje žalbi konačan upravni akt protiv kojeg se može podnijeti tužba u upravnom sporu pred Sudom Bosne i Hercegovine. Dakle, zakonom nije isključeno pravo ugovornog organa na vođenje upravnog spora.

Značajno je istaći da ugovorni organ, kada odlučuje o prigovoru ponuđača u smislu odredbi Zakona o javnim nabavkama Bosne i Hercegovine, svakako vodi računa i o nekom svom pravu ili na zakonu zasnovanom interesu, za razliku od upravnih organa, kao organa državne vlasti, koji, kada u okviru javnih ovlašćenja odlučuju u nekoj upravnoj stvari o pravima i obavezama građana i pravnih lica (stranaka), nemaju svoj lični interes. To proizilazi i iz samog naziva "ugovorni organ" koji je samo naručilac javnih nabavki i kao takav je uvijek jedna ugovorna strana u postupku zaključenja ugovora o javnoj nabavki koji ima karakter obligaciono pravnog ugovora.

Polazeći od gore navedenih zakonskih odredbi ovo apelaciono vijeće, nasuprot stavu vijeća za upravne sporove iz pobijanog rješenja, nalazi da tužilac, kao ugovorni organ – naručilac, ima pravo pokretanja upravnog spora protiv konačnog upravnog akta Ureda/Kancelarije za rješavanje žalbi, kada se tim upravnim aktom konačno odlučuje i o njegovim pravnim interesima. Ospornim rješenjem tužene rješava se o prethodnom pitanju koje je pravni osnov za obavezivanje na naknadu eventualne štete. Naravno da je za početak spora o naknadi štete prethodno potrebno pravosnažno dovršiti postupak kontrole zakonitosti javne nabavke, jer u tom postupku treba utvrditi činjenice (prethodno pitanje) o zakonitosti postupanja ugovornog organa (naručioca), kao pretpostavke za vanugovorne obaveze naknade štete. Zato, u postupku javnih nabavki sve zainteresovane strane moraju imati jednak pristup u procedurama razmatranja javnih nabavki i pravnim sredstvima propisanim Zakonom o javnim nabavkama prilikom odlučivanja o njihovom pravu ili na zakonu zasnovanom interesu. Sud je, u svakom konkretnom slučaju, dužan da cijeni da li je konačnim upravnim aktom Ureda / Kancelarije za razmatranje žalbi povrijeđeno neko pravo ugovornog organa ili neposredni lični interes zasnovan na zakonu, odnosno da li ugovorni organ ima pravni interes za vođenje upravnog spora.

*(Iz Presude Suda Bosne i Hercegovine
broj: S1 3 U 012118 13 Uvp od 13.11.2013. godine)*

SUDSKA PRAKSA USTAVNOG SUDA FEDERACIJE BOSNE I HERCEGOVINE

sudska praksa

Pripremio: **Sead Bahtijarević***

O zahtjevu za rješavanje spora između Ismeta Osmanovića, predsjedatelja Kluba zastupnika SDA, Hafeze Sabljaković, predsjedateljice Kluba zastupnika HSP-DNZ, Vlade Ivankovića, predsjedatelja Kluba zastupnika NSRzB, kao i grupe od 31 zastupnika u Zastupničkom domu Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine, koja čini parlamentarnu opoziciju iz pet parlamentarnih stranaka, i Zastupničkog doma Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine u svezi s održavanjem 12. vanredne sjednice ovog doma na kojoj je izglasovano nepovjerenje Vladi Federacije Bosne i Hercegovine.

Utvrđuje se da je 12. vanredna sjednica Zastupničkog doma Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine od 12. veljače 2013. godine održana sukladno Poslovniku Zastupničkog doma Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", br. 69/07 i 2/08).

Iz obrazloženja:

Ismet Osmanović predsjedatelj Kluba zastupnika SDA, Hafeza Sabljaković predsjedateljica Kluba zastupnika HSP-DNZ i Vlado Ivanković predsjedatelj Kluba zastupnika NSRzB, svi članovi Kolegija Zastupničkog doma Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Zastupnički dom), kao i grupa od 31 zastupnika u Zastupničkom domu koja čini parlamentarnu opoziciju iz pet parlamentarnih stranaka (u daljnjem tekstu: podnositelji zahtjeva) podnijeli su Ustavnom sudu Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Ustavni sud Federacije) zahtjev za rješavanje spora koji je nastao između podnositelja zahtjeva i Zastupničkog doma u svezi s održavanjem 12. vanredne sjednice ovog

* sudac Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine

doma (u daljnjem tekstu: osporena sjednica Zastupničkog doma) na kojoj je izglasovano nepovjerenje Vladi Federacije Bosne i Hercegovine.

Na temelju članka IV.C.3.10.(1) f) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine Ustavni sud Federacije je nadležan da rješava sporove između institucija federalne vlasti ili pak unutar pojedinih institucija federalne vlasti.

Podnositelji zahtjeva između ostalog navode da je na sjednici Kolegija Zastupničkog doma održanoj 6. i 7. veljače 2013. godine odlučeno da se osporena sjednica Zastupničkog doma održi 12. veljače 2013. godine, iako su se tome protivili članovi Kolegija iz opozicionih stranaka. Navedena sjednica zakazana je prije isteka roka od 30 dana koji je propisan za dostavljanje izvješća od strane Vlade Federacije o razmatranju Prijedloga za glasovanje o nepovjerenju Vladi. Ovaj rok, prema mišljenju podnositelja zahtjeva, počinje teći od 21. siječnja 2013. godine, kada je zahtjev za glasovanje o nepovjerenju Vladi Federacije zaveden u djelovodnik ulazne pošte Generalnog tajništva Vlade. Navode da je potvrda primitka navedenog zahtjeva utvrđena aktom broj: 03/06-34-1/13 od 19. veljače 2013. godine, od strane tajnika Vlade Federacije. Dalje navode da je devet ministara Vlade Federacije dana 01. veljače 2013. godine potpisalo akt broj: 02/2-49-6/13 – Informacija u svezi s Prijedlogom za glasovanje o nepovjerenju Vladi Federacije, koji je 06. veljače 2013. godine dostavljen Zastupničkom domu. Navedenom informacijom je Zastupnički dom obaviješten da je 21. siječnja 2013. godine Vlada Federacije zaprimila akt broj: 01-02-34/13 od 11. siječnja 2013. godine, kojim Zastupnički dom dostavlja Prijedlog za glasovanje o nepovjerenju Vladi Federacije. Dalje, u informaciji navode da je zbog ozbiljnosti situacije neophodno da se svi ministri u Vladi Federacije očituju o navodima iznesenim u navedenom aktu u propisanom roku kao i da se Vlada Federacije još nije očitovala o prijedlogu za glasovanje o nepovjerenju Vladi, te da će se sukladno članku 136. Poslovnika Zastupničkog doma, o navedenom prijedlogu očitovati u roku od 30 dana od dana prijema prijedloga.

Podnositelji zahtjeva smatraju da je na osporenoj sjednici Zastupničkog doma, demonstracijom nedemokratske sile nove parlamentarne većine, kao i kršenjem propisane procedure, izglasovano nepovjerenje Vladi Federacije, odnosno ministrima u Vladi Federacije koji su članovi opozicionih stranaka, čime je na grub način došlo do kršenja njihovih temeljnih prava. Također navode da su na osporenoj sjednici Zastupničkog doma usvojeni i zaključci kojima je smanjena nadležnost Vlade, što podrazumijeva ograničavanje njenog rada samo na

neophodne aktivnosti koje osiguravaju izvršavanje preuzetih međunarodnih obveza i koje su potrebne za nužno funkcioniranje Federacije i njenih institucija, odnosno sprečavanje mogućih šteta za Federaciju Bosne i Hercegovine.

Predlažu Ustavnom sudu Federacije da utvrdi da osporena sjednica Zastupničkog doma nije održana, niti su odluke i zaključci na navedenoj sjednici doneseni sukladno Poslovniku Zastupničkog doma, čime je povrijeđen Ustav Federacije Bosne i Hercegovine.

U odgovoru na zahtjev, između ostalog se navodi da su neutemeljeni navodi podnositelja zahtjeva koji se odnose na zakazivanje osporene sjednice Zastupničkog doma, imajući u vidu ovlaštenja i odgovornosti predsjedatelja ovog doma u smislu čl. 96., 98., 99., 135. i 136. Poslovnika Zastupničkog doma. Navode da podnositelji zahtjeva tendenciozno i neodgovorno ignoriraju činjenicu koja je svim članovima Kolegija ovog doma bila poznata iz sadržaja akta Premijera Federacije Bosne i Hercegovine (u daljnjem tekstu: Premijer), broj: 01-01-45-2/13 od 06. veljače 2013. godine. Naime, navedenim aktom je potvrđeno da je Prijedlog za glasovanje o nepovjerenju Vladi Federacije Bosne i Hercegovine zaprimljen u Vladi Federacije 11. siječnja 2013. godine, pod rednim brojem 83. u glavnoj knjizi protokola i da je navedeni prijedlog 11. siječnja 2013. godine evidentiran i u knjizi protokola Ureda Premijera. Dalje navode, da je Premijer, aktom broj: 01-01-45-2/13 od 06. veljače 2013. godine, u odnosu na datum 21. siječnja 2013. godine, koji podnositelji zahtjeva smatraju datumom prijema Prijedloga za glasovanje o nepovjerenju Vladi Federacije, pojasnio da se ovdje radi o evidentiranju prijedloga Premijera o izjašnjenju na Prijedlog Zastupničkog doma za glasovanje o nepovjerenju Vladi Federacije, koji je Premijer dostavio članovima Vlade Federacije na razmatranje za sjednicu održanu 24. siječnja 2013. godine. Međutim, odlukom većine ministara ova točka je skinuta sa dnevnog reda navedene sjednice Vlade Federacije.

Smatraju da je za Parlament meritorno izjašnjenje Vlade Federacije kao organa izvršne vlasti, a ne pojedinačni stavovi ministara. Predlažu Ustavnom sudu Federacije da nakon provedene javne rasprave odluči da je osporena sjednica Zastupničkog doma sazvana i održana sukladno Poslovniku ovog doma, a time i sukladno Ustavu Federacije Bosne i Hercegovine. Uz odgovor na zahtjev je dostavljen dopis Premijera, broj: 01-01-45-2/13 od 6. veljače 2013. godine sa kopijama stranice iz glavne knjige protokola Vlade Federacije i knjige protokola Ureda Premijera.

Razmatrajući činjenično stanje izneseno u zahtjevu i odgovoru na zahtjev Ustavni sud Federacije je utvrdio da je za odlučivanje o zahtjevu bitno utvrditi datum od kada počinje teći rok od 30 dana prema članku 136. stavak 2. Poslovnika Zastupničkog doma za dostavljanje izvješća Vlade Federacije Predsjedatelju Zastupničkog doma na Prijedlog za glasovanje o nepovjerenju Vladi.

Ustavni sud Federacije je utvrdio da podnositelji zahtjeva smatraju da navedeni rok počinje teći od 21. siječnja 2013. godine kada je Generalno tajništvo Vlade Federacije zaprimilo zahtjev i kada su članovi Vlade upoznati sa Prijedlogom Zastupničkog doma za glasovanje o nepovjerenju Vladi, a prema navodima Zastupničkog doma taj rok počinje teći od 11. siječnja 2013. godine kada je Premijer primio navedeni prijedlog.

Pošto nijedna strana u postupku ne osporava navedene datume prijema Prijedloga Zastupničkog doma, Ustavni sud Federacije utvrdio je da u ovom predmetu nema spornih činjenica koje bi bilo potrebno neposredno raspraviti na javnoj raspravi, pa je stoga sukladno članku 13. stavak 1. i članku 25. Poslovnika Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj: 40/10) dana 10. prosinca 2013. godine održao sjednicu bez javne rasprave, na kojoj je razmotrio činjenice i dokaze iz spisa.

U provedenom postupku, Ustavni sud Federacije je utvrdio da je Predsjedatelj Zastupničkog doma, dopisom broj: 01-02-34/13 od 11. siječnja 2013. godine, dostavio Premijeru Prijedlog za glasovanje o nepovjerenju Vladi Federacije, koji su inicirali zastupnici iz političkih stranaka SDP BiH, SBB BiH, HDZ BiH i HDZ 1990. Navedeni dopis Predsjedatelja Zastupničkog doma je isti dan (tj. 11. siječnja 2013. godine) zaprimljen od strane Premijera u Vladi Federacije.

Postupajući sukladno svojim ovlaštenjima iz članka 9. Zakona o Vladi Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj: 1/94, 8/95, 58/02, 19/03, 2/06 i 8/06) i čl. 8. i 36. Poslovnika o radu Vlade Federacije Bosne i Hercegovine ("Službene novine Federacije BiH", broj: 6/10, 37/10 i 62/10), Premijer je zakazao 72. sjednicu Vlade za dan 24. siječnja 2013. godine. Za 72. sjednicu Premijer je pripremio Nacrt izjašnjenja na Prijedlog za glasovanje o nepovjerenju Vladi Federacije, koji je, zajedno sa Prijedlogom Zastupničkog doma, dostavljen članovima Vlade Federacije 21. siječnja 2013. godine. Uvidom u zapisnik sa 72. sjednice Vlade Federacije, održane 24. siječnja 2013. godine, utvrđeno je da je Vlada Federacije većinom od devet glasova "za" i sedam glasova "protiv" povukla ovu točku dnevnog reda, o čemu je Premijer informirao

Zastupnički dom, aktom broj: 01-01-45-1/13 od 6. veljače 2013. godine i Dom naroda Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine, aktom broj: 01-01-85-1/13 od 7. veljače 2013. godine.

Polazeći od članka 135. stavak 2. Poslovnika Zastupničkog doma prema kojem Predsjedatelj Zastupničkog doma dostavlja Vladi Federacije Prijedlog za glasovanje o nepovjerenju Vladi, po ocjeni Ustavnog suda Federacije, za utvrđivanje datuma od kada počinje teći rok za dostavljanje izvješća Vlade Federacije mjerodavan je datum prijema Prijedloga Premijeru u Vladi Federacije, tj. 11. siječanj 2013. godine.

Pošto je rok za podnošenje izvješća Vlade Federacije istekao 11. veljače 2013. godine, Zastupnički dom je sukladno članku 137. Poslovnika ovog doma Prijedlog za glasovanje o nepovjerenju Vladi Federacije stavio na dnevni red nakon isteka navedenog roka, dana 12. veljače 2013. godine. Iz navedenih razloga, Ustavni sud Federacije je ocijenio da je 12. vanredna sjednica Zastupničkog doma Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine od 12. veljače 2013. godine održana sukladno Poslovniku Zastupničkog doma.

(Presuda Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj U-17/13 od 10.12.2013 godine objavljena je u "Službenim novinama Federacije BiH" broj: 18/14.)

O ustavnom pitanju koje je predočio Kantonalni sud u Mostaru u svezi utvrđivanja ustavnosti članka 52. stavak 1. Zakona o pravima branitelja i članova njihovih obitelji.

Utvrdjuje se da je članak 52. stavak 1. Zakona o pravima branitelja i članova njihovih obitelji ("Službene novine Federacije BiH", br. 33/04, 56/05, 70/07 i 9/10) u suglasnosti sa Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine.

Iz obrazloženja:

Kantonalni sud u Mostaru, u postupku rješavanja upravnog spora, broj: 07 0 U 007431 13 U, po tužbi tužitelja V. D. iz Mostara, protiv rješenja tuženog Federalnog ministarstva za pitanja boraca i invalida odbrambeno-oslobodilačkog rata/Federalnog ministarstva za pitanja branitelja i invalida domovinskog rata, broj: UP-II-03-41-1520/11 od 06.07.2012. godine, na temelju članka IV.C.10.(4) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, predočio je Ustavnom sudu Federacije Bosne i Hercegovine, ustavno pitanje u svezi utvrđivanja ustavnosti članka 52. stavak 1. Zakona o pravima branitelja i članova njihovih obitelji.

Podnositelj zahtjeva smatra da je osporeni članak u suprotnosti s odredbama Glave II.A. 2. (1) c) ("jednakost pred zakonom"), e) ("pravo na pravičan postupak"), k) ("pravo na imovinu") Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, kao i članka 6. stavak 1. Europske konvencije o ljudskim pravima ("pravo na pravično suđenje"). U svezi s tim, istakli su da je člankom 41. stavak 1. i 2. Zakona o pravima branitelja i članova njihovih obitelji određeno da prvostupanjsko rješenje, kojim je priznato pravo na osobnu invalidninu podliježe reviziji, a reviziju, u roku od tri mjeseca od dana primitka predmeta, obavlja kantonalni organ uprave nadležan za braniteljsko-invalidsku zaštitu. Nadalje, člankom 41. stavak 4. predmetnog Zakona propisano je da, ukoliko protiv prvostupanjskog rješenja nije uložena žalba, a revizija ne bude obavljena u roku od tri mjeseca, od dana kada je kantonalni organ, nadležan za reviziju, primio predmet, smatra se da je revizija obavljena i da je dana suglasnost na rješenje. Praksa je pokazala, da se u postupku revizije i unutar ova tri mjeseca roka za reviziju, obavljaju nova medicinska vještačenja po revizijskoj liječničkoj komisiji iz članka 47. stavak 3. predmetnog Zakona. Podnositelj zahtjeva smatra da upravo iz ove definicije i zakonske odredbe proizlazi da je, u ovom slučaju riječ o prekluzivnom zakonskom roku od tri mjeseca unutar kojega se mora završiti postupak revizije. Odredbom

osporenog članka propisano je da nalaz i mišljenje revizijske komisije iz članka 47. stavak 3. predmetnog Zakona može poslužiti kao razlog za obnovu postupka ako nije upotrijebljen u postupku revizije, radi toga što je izdan po isteku roka za reviziju rješenja, propisanog u članku 41. Zakona. Primjena članka 52. stavak 1. Zakona bi se mogla tolerirati samo u slučaju da je revizijski organ dostavio liječničkoj komisiji nalog za pregled sa predmetnim spisom unutar zakonskog roka od tri mjeseca za vršenje revizije, te da liječnička komisija unutar toga roka obavi pregled, a nalaz i mišljenje izda nakon toga roka. Podnositelj zahtjeva smatra da upravo i sama norma članka 52. propisuje da "nije upotrijebljen u postupku revizije, radi toga što je izdan po proteku roka za reviziju". Točkom 1. Upute o primjeni članka 52. Zakona o pravima branitelja i članova njihovih obitelji nije propisano da je pribavljanje nalaza i mišljenja revizijske liječničke komisije obvezno, nego je propisano da će se obvezno pribaviti i takav nalaz i mišljenje u "svim predmetima osobne i obiteljske invalidnine u kojima je u dokaznom postupku potrebno pribaviti nalaz i mišljenje nadležne liječničke komisije u postupku zakonske revizije", iz čega se da zaključiti da se nalaz i mišljenje neće pribavljati ukoliko to nije potrebno, s obzirom na stanje provedenog dokaznog postupka.

Slanje predmeta na revizijske liječničke komisije nakon tri ili četiri godine i izvan zakonskog prekluzivnog roka za reviziju apsolutno je nedopustivo i predstavlja kršenje temeljnih ljudskih prava, vezano za pravično suđenje i pravičnu primjenu prava, što jednu veliku grupaciju ljudi stavlja u nejednak položaj pred zakonom i onemogućava im pravičan postupak, a što sve za direktnu posljedicu ima onemogućavanje korištenja i uživanja njihovih imovinskih prava, koja su stekli pravomoćnim i rješenjima u upravnom postupku. Stoga smatraju da je članak 52. stavak 1. osporenog Zakona nekompatibilan s ostalim člancima istog Zakona, odnosno da nije sukladan temeljnim ustavnim odredbama.

U odgovoru na zahtjev tužitelj D. V., putem opunomoćenika D. P., odvjetnika iz Mostara, između ostaloga istakao je da, Upute o primjeni članka 52. Zakona o pravima branitelja i članova njihovih obitelji je u suprotnosti sa člankom 52. stavak 4. navedenog Zakona, u kojem je propisano da je nalaz i mišljenje revizijske liječničke komisije dat po proteku roka propisanog za reviziju, temelj za obnovu postupka. Osporenim člankom Zakona propisano je da u slučaju kada revizijska liječnička komisija donese drugačiji nalaz i mišljenje u odnosu na prvostupanjsku liječničku komisiju, nalaz i mišljenje revizijske komisije može poslužiti kao razlog za obnovu postupka, što ukazuje da se Uputom o primjeni članka

52. Zakona mijenja zakon, što je nedopustivo. To potvrđuje točka 1. Upute o primjeni članka 52. Zakona, kojom je propisano: "... u postupku zakonske revizije nadležni organ koji vrši reviziju obvezan je pribaviti nalaz i mišljenje Revizijske ljekarske komisije". Primjenjujući te propise upravni organi su u postupku vršenja revizije počinili diskriminaciju, na način da su ranije donesena pravomoćna rješenja retroaktivno ukidali i u cijelosti poništavali, odbijali zahtjeve podnositelja ili su pak retroaktivno umanjivali stečena prava, radi čega su podnositelji zahtjeva bili suočavani sa vraćanjima isplaćenih invalidnina u cijelosti ili u srazmjernom dijelu. Smatraju da članak 52. stavak 1. predmetnog Zakona nije sukladan s ostatkom odredaba Zakona, jer omogućava nedopuštenu retroaktivnu primjenu prava, što nije sukladno ustavnim odredbama, čime se krše zakonska načela i temelji ljudskih prava.

U odgovoru na zahtjev, Federalno ministarstvo, između ostaloga, je istaklo da primjenom članka 52. Zakona nema povrede ljudskih prava, vezano za pravično suđenje i pravičnu primjenu prava. Navedene odredbe ne omogućavaju kršenje ljudskih prava iz Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda. Odredba članka 52. stavak 1. Zakona predstavlja pravni slijed članka 46. stavak 3., 47. i 41. Zakona kao i članka 246. stavak 1. točka 1. ZUP-a. Suprotno navodima zahtjeva, postavljaju kontra pitanje, što je sa korisnicima kojima je prvostupanjska liječnička komisija utvrdila manji postotak invaliditeta nego što mu pripada, ili je propustila da utvrdi ortopedski dodatak ili dodatak za njegu i pomoć druge osobe. Imaju li te osobe pravo na pravično suđenje i pravičnu primjenu prava? Smisao pribavljanja nalaza i mišljenja Revizijske liječničke komisije, odnosno smisao odredaba čl. 46., 47. i 52. upravo je u tome da se revidira (provjeri) da li je nalaz i mišljenje prvostupanjske liječničke komisije dat sukladno Zakonu, Pravilniku o utvrđivanju procenta vojnog invaliditeta i Pravilniku o radu ljekarskih komisija ("Službene novine Federacije BiH", broj: 41/04). Smatraju da je pravično suđenje, odnosno pravična primjena prava upravo omogućavanje korisnicima prava da to pravo nesmetano uživaju u obimu, koji im pripada, sukladno normama koje se primjenjuju u obimu i na način propisan za sve građane.

Javna rasprava u ovom ustavnosudskom predmetu održana je dana 18.9. 2013. godine. Predsjednik Kantonalnog suda u Mostaru je obrazložio i u cijelosti ostao kod navoda zahtjeva, s tim što je precizirao zahtjev ukazujući samo na povredu prava na pravičan postupak.

Opunomoćenici Federalnog ministarstva su u cijelosti ostali kod odgovora na zahtjev, pojašnjavajući njegove navode.

Predstavnici Zastupničkog doma Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine su istakli da se prilikom donošenja integralnog teksta Zakona, člankom 41. pokušao zaštititi institut prava pojedinca na korištenje prava iz oblasti braniteljsko-invalidske zaštite, jer su prije stupanja na snagu navedenog zakona invalidi bili podvrgnuti višestrukoj reviziji po starim propisima. Ranije se smatralo da administrativne procedure moraju završiti u razumnom roku koji je procijenjen na tri mjeseca i isti rok je i u ovom zakonu propisan. Naveli su da je primjena članka 52. Zakona u kontekstu s člankom 41. Zakona. Smatraju da je zakonodavac u potpunosti omogućio i korisniku prava i organima koji prate provođenje tih prava, da se ponašaju sukladno zakonu. Ukazuju i na članak 246. Zakona o općem upravnom postupku, koji omogućava da se zbog promijenjenih okolnosti provede novi upravni postupak.

Odvjetnik tužitelja se pridružio izlaganju podnositelja zahtjeva, ističući da je navedeno Ministarstvo donošenjem spomenute Upute zloupotrijebilo pravo, jer je njime izmijenjen osporeni članak Zakona.

Nakon provedenog postupka Ustavni sud Federacije je razmotrio činjenice iz postavljenog zahtjeva, odgovora na zahtjev, činjenice iznesene na javnoj raspravi, kao i cjelokupnu dokumentaciju u spisu. Osporeni članak Zakona, Ustavni sud Federacije je analizirao u svjetlu članka 46. sa svim izmjenama i dopunama Zakona, kojim je propisano da se prava navedena u ovom članku (vojni invaliditet, pravo na dodatak za njegu i pomoć od druge osobe, ortopedski dodatak, nesposobnost za privređivanje i dr.) utvrđuju na temelju nalaza i mišljenja nadležnih ljekarskih komisija. To znači da bi određene osobe koristile prava propisana navedenim člankom, potrebno je da nalaz i mišljenje o utvrđenom pravu ocijeni prvostupanjska i reviziona liječnička komisija, koje daju nalaze i mišljenja u postupku revizije prvostupanjskih rješenja o pravima po ovom zakonu. Kad je u pitanju osporeni članak Zakona, isti regulira mogućnost korištenja nalaza i mišljenja revizione komisije za obnovu postupka ako nije upotrijebljen u postupku revizije zbog toga što je izdan po proteku roka za reviziju. Prema mišljenju Ustavnog suda Federacije, istim člankom dana je mogućnost strankama u postupku da mogu pokrenuti obnovu postupka u smislu članka 246. stavak 1. točka 1. Zakona o upravnom postupku ("Službene novine Federacije BiH", br. 2/98 i 48/99) samo ako taj nalaz predstavlja nove činjenice i

nove dokaze koji se do tada nisu mogli koristiti. Imajući u vidu navedeno ne bi se moglo govoriti o povredi bilo kakvih prava ostvarenih prema članku 41. Zakona, iz razloga što se ovaj nalaz može koristiti samo u određenim slučajevima u obimu i na način propisan ovim zakonom. Iz navedenih razloga, Ustavni sud Federacije je ocijenio da osporenim člankom Zakona u konkretnom slučaju nije povrijeđeno pravo na pravičan postupak iz članka 6. stavak 1. Europske konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda.

*(Presuda Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine
broj U-10/13 od 11.02.2014 godine objavljena je
u "Službenim novinama Federacije BiH" broj: 19/14)*

Zahtjev Predsjednika Federacije Bosne i Hercegovine za utvrđivanje ustavnosti Uredbe o privremenom preuzimanju dijela funkcija prijašnjeg Federalnog ministarstva obrane iz oblasti vojnih evidencija.

Utvrđuje se da Uredba o privremenom preuzimanju dijela funkcija prijašnjeg Federalnog ministarstva obrane iz oblasti vojnih evidencija ("Službene novine Federacije BiH", broj: 67/13/), nije u suglasnosti sa Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine.

U smislu odredaba članka IV.C.12. b) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine daje se kao prijelazno rješenje mogućnost Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine da u roku od tri mjeseca od dana objavljivanja ove Presude u "Službenim novinama Federacije BiH", zakonom regulira materiju iz ove oblasti do kada se osporena Uredba može primjenjivati.

I z o b r a z l o ž e n j a:

Predsjednik Federacije Bosne i Hercegovine, podnio je Ustavnom sudu Federacije Bosne i Hercegovine zahtjev za utvrđivanje ustavnosti Uredbe o privremenom preuzimanju dijela funkcija prijašnjeg Federalnog ministarstva obrane iz oblasti vojnih evidencija, koju je donijela Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, na sjednici održanoj 26.08.2013. godine, kao i donošenje privremene mjere o odlaganju primjene iste Uredbe.

Sukladno članku IV.C.3.10.(2) c) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine podnositelj zahtjeva je ovlašten za podnošenje zahtjeva za utvrđivanje ustavnosti osporene Uredbe.

U zahtjevu se ističe da je Vlada Federacije dana 26.8.2013. godine donijela osporenu Uredbu, koja je istovjetna Uredbi o privremenom preuzimanju dijela funkcija prijašnjeg Federalnog ministarstva obrane iz oblasti vojnih evidencija ("Službene novine Federacije BiH", broj: 53/12), za koju je Ustavni sud Federacije, Presudom broj: U-22/12 od 18.12.2012. godine, utvrdio da nije u suglasnosti sa Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine. Obzirom da je Vlada Federacije sukladno članku IV.B.3.9. Ustava Federacije ovlaštena donositi uredbe sa zakonskom snagom samo u slučaju opasnosti za zemlju ukoliko Parlament nije u stanju djelovati, podnositelj zahtjeva smatra da je donošenjem osporene Uredbe, Vlada Federacije prekoračila ovlaštenja iz čl. IV.B.3.9. i IV.B.7. c) (I) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine.

Predloženo je da Ustavni sud Federacije nakon provedenog postupka donese presudu, kojom će utvrditi da osporena Uredba nije sukladna odredbama poglavlja IV.A.20. i IV.B.7.c) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine.

Podnositelj zahtjeva, također, traži da Ustavni sud Federacije donese privremenu mjeru odlaganja primjene osporene Uredbe do donošenja odluke ovog Suda. Kao razlog je istaknuto da je osporenom Uredbom regulirana materiju koja spada u nadležnost Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine, a ne Vlade Federacije Bosne i Hercegovine.

Opravdanost zahtjeva za donošenje privremene mjere zasniva se na činjenici da su pitanja koja se uređuju spornom Uredbom zakonska materija, te da prijenos funkcija prijašnjeg Federalnog ministarstva obrane treba izvršiti isključivo putem zakona.

Vlada Federacije dostavila je odgovor na zahtjev, u kome se između ostalog, navodi da je osporenom Uredbom privremeno, do usvajanja izmjena i dopuna Zakona o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave, uređena organizacija izvršavanja dijela funkcija prijašnjeg Federalnog ministarstva obrane koje su sukladno čl. 72. i 80. Zakona o obrani Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik BiH", broj 88/05), prenesene u nadležnost entiteta, kantona i općina.

U odgovoru na zahtjev kao razlog za donošenje osporene Uredbe se navodi da je Vlada Federacije dana 21.6.2013. godine dostavila u parlamentarnu proceduru Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave, kojim je definirala djelokrug Federalnog ministarstva za pitanja branitelja i invalida domovinskog rata, sukladno Odluci Ustavnog suda Federacije, broj: U-22/12 od 18.12.2012. godine. Donošenje osporene Uredbe bilo neophodno radi provođenja zakona i ostvarivanja prava iz oblasti braniteljske i invalidske zaštite ove populacije, revizije uvjerenja i preuzimanje 200 uposlenika prijašnjeg Federalnog ministarstva obrane. Nedonošenjem osporene Uredbe nastupile bi neprocjenjive štetne posljedice za braniteljsku populaciju, jer bi se ugasili odsjeci u kantonima i grupe u općinama koje izdaju uvjerenja o pripadnosti oružanim snagama, okolnostima stradanja, vršenju komandne dužnosti, ratnim priznanjima i odličjima, što bi imalo za posledicu onemogućavanje desetinama odnosno stotinama tisuća građana da ostvare svoja prava, kao što su pravo na mirovinu, invalidninu, pravo za ratno priznanje ili odličje.

Polazeći od relevantnih odrednica Ustava Federacije Bosne i Hercegovine, o podjeli nadležnosti između zakonodavne i izvršne vlasti, Ustavni sud Federacije je stajališta da je donositelj osporene Uredbe u konkretnom slučaju Vlada Federacije Bosne i Hercegovine prekoračila svoju Ustavom utvrđenu nadležnost. Ovo stoga što je osporenom Uredbom regulirala materiju koja u potpunosti spada u nadležnost Parlamenta Federacije Bosne i Hercegovine, a ne Vlade Federacije Bosne i Hercegovine.

Iz razloga koji su navedeni Ustavni sud Federacije je odlučio da je Uredba u cijelosti u nesuglasnosti sa Ustavom Federacije Bosne i Hercegovine.

Ustavni sud Federacije je sukladno članku IV.C.12 b) Ustava Federacije Bosne i Hercegovine odlučio da, kao prijelazno rješenje, da rok od tri mjeseca Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine da donese zakon kojim će regulirati ovu materiju do kada se osporena Uredba može primjenjivati, imajući u vidu da je u tijeku parlamentarna procedura za donošenje Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave. Isto tako, kod utvrđivanja ovog prijelaznog rješenja Ustavni sud Federacije imao je u vidu i posljedice koje bi mogle nastupiti u ostvarivanju prava braniteljske populacije, ne postojanjem zakona koji bi regulirao ovu materiju.

Ustavni sud Federacije nije našao utemeljenim zahtjev za izdavanje privremene mjere, obzirom da za to nisu dati dovoljno prihvatljivi razlozi, a osim toga Sud je već odlučio o ovom ustavnopravnom predmetu.

(Presuda Ustavnog suda Federacije Bosne i Hercegovine broj U-52/13 od 11.02.2014 godine objavljena je u "Službenim novinama Federacije BiH" broj: 18/14).

UPUTE ZA AUTORE

Radovi se objavljuju na hrvatskom, bosanskom i srpskom jeziku (u latiničnom ili ćiriličnom pismu) ili engleskom jeziku.

Ukoliko rukopis zadovoljava kriterije časopisa, upućuje se na recenziju.

Svaki rukopis ocjenjuju najmanje dva nepristrana recenzenta, pri čemu identitet autora i recenzenta ostaje obostrano nepoznat. Nakon ocjene recenzenata i članova redakcije, rukopis se vraća autoru s obrazloženjem i zahtjevima za doradu i ispravak rada, ukoliko se to smatra potrebnim. Ispravljene rukopise autori trebaju vratiti redakciji u roku od 8 dana od primitka.

Pretpostavlja se da članci i ostali prilozi nisu i neće biti objavljeni u drugim publikacijama, osim uz posebno odobrenje redakcije kada se to jasno naznačuje u objavi.

Autori dopuštaju časopisu postavljanje njihovih radova na web stranicu časopisa.

Časopis zadržava i sva ostala prava, osim ukoliko nije drugačije dogovoreno s autorom.

Radovi koje časopis objavljuje su:

- Uvodna riječ glavnog urednika
- Izvorni znanstveni rad
- Prethodno saopćenje
- Pregledni znanstveni rad
- Stručni članak
- Sudska praksa
- Ostali radovi kao što su prikaz knjige, izvještaji o znanstvenim i stručnim skupovima i dr.
- Obavijesti o nadolazećim stručnim i znanstvenim skupovima
- Domaći autori u međunarodnim publikacijama
- Pismo uredniku

Radovi se predaju redakciji časopisa elektronskom poštom na adresu:
Pravna.Misao@fmp.gov.ba

Dokument treba biti načinjen u programu Microsoft Word. U njemu ne smiju postojati nikakve indikacije osobnoga identiteta autora ili institucije u kojoj bilo koji od autora radi, kako u samom radu, tako ni u karakteristikama (properties) elektroničkog dokumenta.

Radovi koji se dostavljaju redakciji moraju biti lektorirani. Lektori koje odredi redakcija vrše superviziju.

U časopisu se objavljuju znanstveni i stručni radovi koji ne prelaze dužinu od 10.000 riječi, uključujući sve dijelove rada. Svaki rad mora sadržavati sažetak od 150-200 riječi i izbor ključnih riječi na jednom od službenih jezika u Bosni i Hercegovini i na engleskom jeziku iste dužine. Ostali radovi ne mogu prelaziti dužinu od 2000 riječi.

Izuzetno, Redakcija može odobriti objavljivanje radova izvan navedenih kategorija i sa dužinom koja prelazi navedeni broj riječi, ukoliko je rad značajan za razvoj pravne teorije i prakse.

Svaki rukopis mora biti priložen zajedno s popratnim pismom, u kojem je nužno navesti sljedeće:

- kratki opis sadržaja članka u dvije do tri rečenice, kao i sve dodatne informacije o rukopisu koje bi redakciji mogle biti od koristi;
- razloge zbog kojih autori drže da je njihov rad zanimljiv čitateljstvu časopisa (novost koju rad donosi);
- kratku biografiju autora (25-30 riječi),
- osobne podatke:
 - jedinstveni matični broj
 - adresa stanovanja i općina
 - kontakt telefon
 - naziv banke i transakcijski račun banke
 - broj žiro računa

Svaki autor će uz popratno pismo dostaviti i izjavu da rad nije prethodno objavljivan.

Prva stranica rukopisa treba sadržavati:

- Naslov
- Datum
- Broj riječi u članku
- Ime autora i profesija
- Nazivi ustanova u kojima rade

- E-mail adrese
- Kategorizaciju
- Sažetak i ključne riječi na izvornom jeziku rada
- Sažetak i ključne riječi i naslov na engleskom jeziku (summary, key words)

Sažetak rada treba sadržavati opći prikaz teme, metodologiju rada, rezultate i zaključak.

Ključne riječi sadrže pojmove koji se pojavljuju u tekstu, ali ne opće i preširoke pojmove niti preuske pojmove opisane sa puno riječi.

Tablice i grafikoni trebaju biti prezentirani u programima kao što su MS Word, sa jasno iskazanim naslovima. Sve tablice i grafikoni biti će u časopisu tiskani isključivo u crno-bijeloj boji.

Napomene u radu se navode u obliku fusnote (footnote). U pravilu su objašnjavajućeg karaktera.

U fusnoti treba navoditi samo objavljene podatke (ili staviti posebnu bilješku s objašnjenjem).

U fusnoti treba navoditi samo literaturu koja je navedena u popisu literature na kraju članka.

U fusnoti treba ujednačeno navoditi sve izvore. Poželjno je staviti broj stranice.

Molimo autore da se pridržavaju sljedećih naputaka za navođenje literature i fusnota:

Ukoliko je riječ o navođenoj knjizi:

Josipović, I. (2000) Haaško implementacijsko kazneno pravo. Zagreb: Informator i Hrvatski Pravni Centar.

Ukoliko je riječ o navođenom članku:

Tschudi, F. (2008) "Dealing with violent conflicts and mass victimisation: a human dignity approach", str. 46-69. U: I. Aertsen et al.: Restoring Justice after Large-scale Violent Conflicts. Portland. Willan Publishing.

Ukoliko je riječ o navođenom članku u časopisu:

Sijerčić-Čolić, H. (1999) "Reforma krivičnog zakonodavstva u Federaciji Bosne i Hercegovine: karakteristike federalnog procesnog krivičnog prava", Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, Vol. 6 – br. 1/1999, str. 251-268.

Ukoliko je riječ o navođenom članku u elektroničkom časopisu:

Lendvai, N., 2005. "Central and Eastern European Social Policy and European Accession – Time for Reflections" (online). Financial Theory and Practice, 29 (1), str. 1-12. Dostupno na: <http://www.ijf.hr/eng/FTP/2005/1/lendvai.pdf>.

Ukoliko je riječ o navodenoj Web adresi:

World Bank, 2004. Corruption: how the World Bank Fights Corruption (online). Washington: The World Bank. Dostupno na: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/NEWS/0>.

Rad treba oblikovati prema sljedećim uputama:

- dokument pohraniti u programu MS Word (*.doc format);
- stranica standardne veličine (A4);
- obični prored za cijeli rukopis
- font Arial, 12 pt;
- sve margine 2,5 cm;
- ne koristiti nikakve stilove (ne koristiti bold slova);
- ne uređivati zaglavlje (Header) niti podnožje (Footer) dokumenta;
- obavezno brojučano označiti stranice;
- slike ili fotografije prilažu se u jednom od formata: *.jpg, *.bmp, *.tiff.

Rukopisi koji nisu u skladu s navedenim uputama biti će vraćeni autorima.

Pozivamo sve autore da na adresu redakcije šalju sažetke svojih stručnih i znanstvenih radova objavljenih u međunarodnim publikacijama indeksiranim u literaturnim bazama podataka. Redakcija će objaviti sve pristigle sažetke izvornih radova domaćih autora.

Radujemo se Vašim priložima!

Redakcija